



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

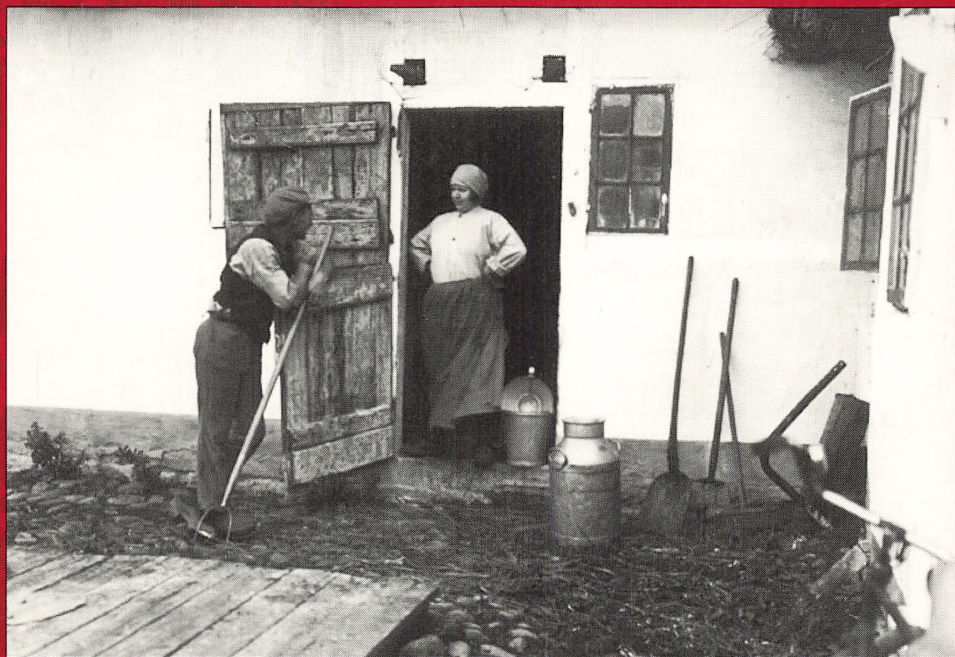
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FODEN UNDER EGET BORD

LANDMANDSERINDRINGER 1910-1960



BOL OG BY

LANDBOHISTORISK TIDSSKRIFT 1993:2

BOL OG BY



FODEN UNDER EGET BORD

LANDMANDSERINDRINGER 1910-1960

BOL OG BY

LANDBOHISTORISK TIDSSKRIFT 1993:2

Landbohistorisk Selskab

Bol og By, Landbohistorisk Tidsskrift udgives af Landbohistorisk Selskab og redigeres af Torben Grøngaard Jeppesen, Odense Bys Museer, Jernbanegade 13, 5000 Odense C, og museumsinspektør, dr. phil. Erland Porsmose.

Fra januar 1994 overtages redaktionen af arkivar, dr. phil. Bjørn Poulsen, Landsarkivet for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa (redaktionsadresse), forskningsstipendiat, ph. d. Bo Fritzbøger og lektor Jens Villiam Jensen.

De kommende numre af tidsskriftet vil som dette, være koncentreret om temaer. I forbindelse hermed er format og lay-out blevet ændret.

Tidsskriftet kommer to gange årligt og koster 160 kr.

Bestilling til
Landbohistorisk Selskab,
Kerteminde Museum.
Strandgade 7,
5300 Kerteminde.
Tlf. 65 32 37 27

ISSN 09 00-7334

ISBN 87-7526-137-5

Bidrag til tidsskriftet bedes sendt til redaktøren.

Udgives med støtte fra
Statens Humanistiske Forskningsråd og
Landbohistorisk Støttekreds.

Produktion:
Grafisk Produktion Odense

INDHOLD

Forord.....	7
Kampagnen for indsamling af landmænds erindringer	9
Om udgivelsen af landmandserindringer fra 1910-1960.....	15
Tre generationer på et "sted" på heden.....	17
Tjenestedreng og karl på Fyn i 20'erne og 30'ernes landbosamfund.....	23
Nybygger på Brandbjerg.....	28
Fra håndværkersøn til husmand på Fyn.....	34
Det første år (1941) på et sjællandsk husmandssted.....	39
En forsømt ejendom i Himmerland, 1942-1984	44
Fra et husmandssted i Vestjylland til et statshusmandssted i Sønderjylland.....	48
Foden under eget bord. Fra husmand til gårdmand.....	56
Karl, kontrolassistent og landmand i Vestjylland.....	59
Landmandsuddannelse og overtagelse af en østjysk fødegård	64
Karleår og køb af gård	69
Ude og hjemme. En vestslesvigsk gård.....	74
Karl, forkarl, inseminør, forpagter og gårdejer	82
Fra by til land. Landvæsenselev, landbruger og gårdejer	88

Forord

Landbohistorisk Selskabs kampagne for indsamling af landmandserindringer sluttede med udgangen af 1992. Selskabet ønsker med dette nummer af Bol og By at give en foreløbig af-rapportering af kampagnens meget vellykkede resultater, samt at give smagsprøver på det righoldige mate-riale, der nu befinder sig i arkivernes varetægt. Som tema har vi valgt landmændenes uddannelse og etable-ring som selvstændige jordbrugere: "Foden under eget bord".

Selskabets formand, Claus Bjørn sammenfatter kampagnens historie, forløb og resultater, medens muse-umsinspektør Gudrun Gormsen, med-lem af selskabets bestyrelse, har påtaget sig det krævende arbejde med at udvælge et repræsentativt udsnit på 14 besvarelser, eller blot hver ty-vende af de ialt 280 erindringer, der blev indsamlet. Mange andre besva-relser kunne med lige så god ret være

medtaget, og Landbohistorisk Sel-skab ser frem til en mere fyldest-gørende behandling af materialet i de kommende år. Der er basis for megen forskning om landbosamfundets ud-vikling i dette århundrede.

Til de 14 beretninger er føjet en yder-ligere skildring af landbruget på Ker-teminde-egnen udført af fotograferne Herdis og Herman Jacobsen i 1920'erne og 1930'erne. Herdis Jacob-sen stammede fra landsbyen Dalby på Hindsholm. Naturligt nok interes-serede hun sig også fotografisk for landbolivet på sin fødeegn, en interes-se hun iøvrigt delte med sin mand Herman Jacobsen. Sammen har de tegnet et indforstået og sympatisk bil-lede af landbolivet i disse årtier med tilbageblik til de gamles verden, der trak linien til 1800-tallets anden halvdel. Fotografierne befinder sig idag på Kerteminde Museum.

*Torben Grøngaard Jeppesen
Erland Porsmose*

Kampagnen for indsamling af låndmænds erindringer

af Claus Bjørn

I den forgangne vinter havde forfatteren til disse linier et hold historiestuderende på en udflugt til Lolland-Falster. Målet var både fortidens og nutidens landbrug og landbosamfund, og for at belyse nutiden aflagde vi besøg på et større landbrug, hvor den forhenværende besidder, en mand midt i 70'erne, viste rundt på bedriften. Han havde overtaget ejendommen i 1940, og der var sket en overdragelse til næste generation for en lille snes år tilbage. Da vi stod i en garage opført til traktorer og andre maskiner i 1950'erne og forlængst taget i anvendelse til andre formål, sagde vor vært stilfærdigt konstaterende: "Intet af det, jeg brugte eller byggede, bliver nu anvendt til deres oprindelige formål. Alt er forandret på tyve år".

Der var tale om en veldrevet ejendom, men det var den også i den tidligere ejers tid. Men så hurtigt var udviklingen gået.

Denne bemærkning en fugtiggrå novemberdag på Vestlolland gav et fornyet indhold i den så forslidte frase om de forandringer, der finder sted nu og som er lige så indgribende som landboreformerne osv. Der er virkelig tale om ændringer, der betyder afslutningen af et forløb, der naturligvis altid indebar ændringer og fornyelser, men som trods alt rummede et stærkt

element af kontinuitet. Man har ofte citeret Martin A. Hansens ord om den række af bønder, der kunne stå på en mark et sted og som naturligvis ikke fra bondestenalder til 1940'erne kunne forstå hinanden direkte fra den ene ende af rækken til den anden, men som kunne tale sammen gennem for-gænger og efterfølger over flere tusinde år. Billedet er godt set, og det havde dækning for den tid, Martin A. Hansen oplevede. Men nu i 1990'erne begynder det at knibe. Ville f.eks. Martin A. Hansens egen far - født 1878 - kunne forstå landbrug og landbosamfund på Stevns idag?

Der var over århundreder en kontinuitet, der var til at tage og føle på. Man kan blot som et eksempel tage arbejdskraften. På den store gård på Vestlolland som i Martin A. Hansens barndomshjem i Strøby har antallet af beskæftigede været nogenlunde konstant over generationer. Sammensætningen af arbejdsstyrken kunne variere, men det var over lange stræk så omtrent det samme antal hænder, der var brug for.

Danmarks Statistik udgav i 1969 et publikation, der hed "Landbrugsstatistik 1900-1965". Den gav hovedtallene for dansk landbrugs produktion siden 1900, og den viste for alle de centrale talrækkers vedkommende en jævn



stigning over hele forløbet. Disse linier ville uden vanskeligheder kunne føres tilbage i 1800-tallet, så langt statistikkens er nogenlunde pålidelig, og den samme "trend" ville optræde - en stadig og over længere tidsrum jævn stigning dog med undtagelse af fåreholdet og de deraf flydende produkter! I den menneskealder, der er forløbet siden udsendelsen af "Landbrugsstatistik 1900-1965" vil mange af linierne være brudte. Udviklingen har taget helt anderledes fart end tidligere.

Det var erkendelsen af denne afgørende forandring i landbrug og landbosamfund i de seneste generationer, der for en del år tilbage rejste tanken om mere systematisk at søge indsamlet og bevaret ældre landmænds erindringer. Der har lokalt været taget initiativer af tilsvarende art, således i 1984 i Viborg amt, hvor man lancerede "Projekt Landboliv 1920-1984" indenfor rammerne af Sammenslutningen af Lokalhistoriske arkiver i Viborg Amt. En prøve på det materiale, der dengang blev bragt "i hus" er trykt i Bol og By 1985:2 s. 144-164.

Landbohøistorsk Selskab har i kraft af sin struktur en landsdækkende karakter, og vi søgte her forbindelse med en ligeledes landsdækkende organisation, Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver. Herigennem - og gennem selskabets kontakt til landbrugets organisationer - håbede man, at der kunne etableres kontakt med en bred gruppe af potentielle erindringsforfattere.

Etnologen, mag.art. Marianne Zenius, udarbejdede på selskabets foranledning "Spørgeliste til indsamling af landmand-erindringer", en ganske digger publikation på ikke mindre end 62 sider. Det var hensigten med denne spørgeliste, der blev distribueret gennem de lokalhistoriske arkiver og de lokale landbo- og husmandsforeninger, at give en art disposition eller huskeliste.

Hvorfor ikke blot bede folk fortælle løs? Der var velbegrundede overvejelser bag udarbejdelsen af de mange, som det måske kan synes, meget detaljerede spørgsmål. Spørgelisten knytter sig i hele sin opbygning til de spørgelister, som Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser (NEU) har benyttet gennem et halvt århundrede. Her er der tidligere blevet indsamlet et betydeligt materiale, der beskæftiger sig med (sider af) landbruget og landbolivet. Det materiale, der nu er indkommet, kan altså til en vis grad "lægges i forlængelse af" allerede indkommet materiale fra 1930'erne og fremefter. Det er også baggrunden for, at den af Marianne Zenius udarbejdede liste i meget høj grad retter sig mod "det praktiske" - bygningerne, genstandene, arbejdsprocesserne.

En anden overvejelse har sin baggrund i den erkendelse, at meget få mennesker er fødte erindringsfortællere. Der er naturligvis de benådede berettere, der bare kan fortælle og fortælle godt. Men for langt de fleste gælder det, at man har brug for et

hjælpemiddel til at vække erindringen. Det hænger også sammen med kampagnens formål: at belyse landbrug og landboliv gennem et par generationer. I denne sammenhæng har det været det daglige, det velkendte, det rutineprægede, der skulle fæstnes. Lad det være nok så betydningsfuldt for den enkelte, hvordan han eller hun oplevede 9. april 1940 om morgenen. I denne sammenhæng har vi spurgt efter hverdagen 8. april og eventuelt om, hvorledes hverdagen så kom til at se ud efter 9. april.

Det er også velkendt, at erindringsfortællere eller -skrivere kan have en tilbøjelighed til at hæfte sig ved bestemte faser - barndommen, skolegangen, soldatertiden osv. Også her skulle spørgelisten hjælpe til at skabe balance mellem f.eks. en vinters skoleophold og så 30 års virksomhed som selvstændig.

Et problem har været uløseligt. Ved at bede folk skrive deres erindringer har man naturligvis afskåret sig fra at komme i forbindelse med de mennesker, der har vanskeligheder med eller blot føler ulyst ved at udtrykke sig skriftligt. Det kan naturligvis lade sig gøre at gå ud med en båndoptager, men det kræver tid og ressourcer i en størrelsesorden, vi ikke kunne drømme om. Her må det blot erkendes, at vi som potentielle berettere afgrænsede kampagnen til de ældre landmænd, der både kunne og ville skrive - og ville lade andre læse det, de skrev.

Endnu en kildekritisk overvejelse. Ville en sådan kampagne formidlet

gennem de lokalhistoriske arkiver og de lokale landbrugsorganisationer ikke få en slagside i den forstand, at vi ville få "succeshistorierne"? At vi ville få beretninger fra de landmænd, der havde klaret sig godt, mens taberne ikke ville lægge navn til nederlag og f.eks. tvangsauktioner. Eller de tilfælde, hvor tilværelsen på det personlige plan rummede mørke kapitler. Måske. Men materialet som det foreligger er ikke en samling solstrålehistorier eller udelukkende fortællinger om en tilværelse efter forskrifterne også på det private område.

Naturligvis er situationen den, at beretningerne må tages for pålydende. Sådan er de udformet og således foreligger de med en del af virkeligheden, der er medtaget og en anden, der er udeladt. En beretter fra Fyn har redeligt gjort opmærksom på, hvorledes han har vægtet sin iøvrigt levende og udførlige skildring:

"Jeg har ikke skrevet noget om karlekamre, da der på nogle af de gårde, hvor jeg har tjent, lever efterkommere, som jeg er ven med, og jeg vil nødigt skrive noget negativt om deres bedste-forældre...".

Spørgelisten blev trykt i 2000 eksemplarer, der ret hurtigt blev rundsendt til alle dele af landet. De lokalhistoriske arkiver var som nævnt formidlere af et stort antal, men også en række lokale landbo- og husmandsforeninger tog sig tid til at kontakte ældre medlemmer og interessere dem for opgaven, f.eks. på Give-egnen.

Det er indtrykket, at spørgelisterne blev godt modtaget. Selvom de ikke skulle tages så bogstavelig, som en ældre mand fra Vestjylland, der skrev sine korte svar og oplysninger ind i listen og sendte dem tilbage til kampagnens kontor i Esbjerg! En meddeler fra Sjælland meddelte i sit følgebrev, hvorledes han havde brugt den: "Den (beretningen) er skrevet dels ud fra hukommelsen og dels ud fra jeres spørgeliste, som naturligvis har været med til at genopfriske hukommelsen, og selvfølgelig har denne "stileopgave" givet anledning til mangan snak her i hjemmet".

Også fra Sjælland kom den kommentar, at listen nok henvendte sig til folk med "lidt større ejendomme end min", men den pågældende har da fornuftigvis holdt sig til de spørgsmål, han fandt relevante for det mindre landbrug. Han kommenterede også omslagets idylliske scene fra høsten: "Det ser hyggeligt ud med en sådan pause, men meget ubetænksomt at sidde sådan foran en selv binder, hvis hestene bliver bange".

Kampagnen var nu sat iværk, og skrivefasen begyndte rundt omkring i landet. Den geografiske skævhed i interessen (se herom senere) søgte vi at rette op på gennem appeller i lokalradioen i Nordjylland og i Nordsjælland. Og det hjalp. Der kom også en omtale i et af de store hovedstadsblade, og det resulterede i en ikke så lille mængde besvarelser, der kunne beskrives som "Træk af min barndom på landet". Forfatterne - og her dominerede kvin-



Marianne Zenius

Spørgeliste
til
indsamling
af
landmands-erindringer

Landbohistorisk Selskab
1990

derne - var vokset op på landet/ved landbruget, men havde senere forladt det. Det var ikke den primære målgruppe for kampagnen, men materialet kunne ikke blot lægges til side i bunken med mindre interessante besvarelser. Således indkom der en meget fin og stringent beskrivelse af et landbrug ved Glostrup vest for København i 1920'erne og 1930'erne og hermed blev et normalt overset stykke landbohistorie beskrevet.

Da vi ved udgangen af 1992 besluttede at betragte kampagnen som indstillet, var der indkommet ca. 280 besvarelser. Alle 2000 lister var distribueret, så det var mere end 10%, der havde

fulgt initiativet til dørs og returneret en kortere eller længere besvarelse. Når tallet opgives omtrent, så har det sammenhæng med, at der er besvarelser, der er så korte eller egenartede, at de ikke kan tælles med. Til gengæld er vi vidende om, at kampagnen har sat en del personer igang med at skrive - til deres eget lokalarkiv, til familien eller direkte med henblik på udgivelse.

Det må erkendes, at der er en markant geografisk skævhed i materialet. Jylland, især Ribe og Ringkøbing amter, tegner sig for forholdsvis de fleste og de mest udførlige beretninger. Her kan det have spillet ind, at Esbjerg var kampagnens hjemsted. Men det er tæt ved halvdelen af det indkomne materiale, der hidrører fra den del af Jylland, der afgrænses af Limfjorden, israndslinien og så fortsætter ned gennem Sønderjylland. Thy er svagt repræsenteret, Vendsyssel kom med (se ovenfor), Østjylland er nogenlunde jævnt dækket. Fra Fyn er der et par håndfulde besvarelser, især fra den vestlige del, mens de ret mange, men for en stor del ret kortfattede, besvarelser fra Sjælland for langt de flestes vedkommende er fra Nordsjælland, Københavns amt og det gamle Præstø amt. Fra Lolland-Falster er der kun få beretninger, mens Bornholm er repræsenteret ved tre.

Den geografiske afgrænsning er iøvrigt ikke ligetil. Mobiliteten er ofte betydelig, og en afsenderadresse med f.eks. postnummer 8000 kan godt handle om Vestjylland.

Omfanget varierer. Der er som nævnt ganske få helt kortfattede, men det store flertal ligger fra en 15 à 20 sider og op til 50 à 60. Og så er der enkelte meget udførlige og nogle ganske få i flere bind.

Forfatterne rækker, hvad fødselsåret angår, tilbage til de første år af dette århundrede, men generationen født mellem 1915 og 1925 dominerer i materialet. Der er naturligvis også yngre berettere. En meget udførlig beskrivelse af landbrug og landmandstilværelse på Midtfyn er forfattet af en endnu ikke 40-årig politibetjent.

Kampagnen og spørgelisten var henvendt til landmænd, men det har ikke afholdt et betydeligt antal kvinder fra at berette. Det er en god tredjedel af besvarelserne, der har kvinder som forfattere, og i nogle tilfælde har mand og kone, far og datter samvirket.

Der var som foran nævnt en beretter, der fandt, at spørgelisten nok var opbygget med den mellemstore gård i tankerne. Det er for så vidt korrekt, som gårdbruget unægteligt har været det bærende i dansk landbrug også i 1900-tallet, men grænserne er blevet mere flydende, og det forekommer generelt ikke som om, at det har voldt vanskeligheder at bruge spørgelisten i forhold til forskellige ejendomsstørrelser.

Det helt dominerende i materialet er det typiske gårdbrug og det ligeledes typiske husmandsbrug. Der er ganske få beretninger, der bevæger sig op i proprietærgårdens klasse, og der er ligeledes meget få beretninger, som er

forfattet af ansatte i landbruget. Her skal det dog anføres, at der for langt hovedparten af beretterne har været tale om ofte en årrække som ansat, inden man etablerede sig som selvstændig. I denne sammenhæng bekræftes det klassiske billede af dansk landbrug, hvor medarbejderne er kommende selvstændige.

Påfaldende mange af besvarelsenerummer er mobilitet, både mellem de enkelte egne og mellem forskellige brugsstørrelser. Typisk finder man det forløb, at man først erhverver sig et mindre sted, der efter nogle år udskiftes med en større ejendom.

Taget under et er det de "menige" landmænd, der dominerer. Der er kun ganske enkelte berettere, der ved siden af landbruget kan fortælle om en karriere i sogneråd, landbo- eller husmandsforeninger eller andelsforetægter.

Kampagnen blev iværksat for at få beretningerne skrevet og dermed sikret en viden om en væsentlig fase af dansk landbrugs historie for nutiden og eftertiden. Det har været det væsentligste formål. Men ganske naturligt har tanken om publicering af ihvertfald dele af materialet meldt sig. Adskillige af forfatterne har da også i deres følgebrev knyttet bemærkninger herom - at man kunne tage, hvad man ville bruge, at man eventuelt ville skrive mere, hvis det ønskedes osv.

Det er indlysende, at man først kunne gøre sig konkrete overvejelser om en udgivelse, når materialet var kommet

i hus og sorteret. Det er lige så indlysende, at der er mange beretninger, der i form og indhold ikke er egnede til offentliggørelse, men at der til gengæld er berettere, der evner at beskrive fortidige forhold og sammenhænge.

I dette hæfte af Bol og By er der hentet materiale fra de indkomne beretninger, der beskriver de unge landmænds vej mod målet "foden under eget bord", som det hed i spørgelisten. Landbohistorisk Selskab arbejder videre med en bredere publikation, men det er et arbejde, der kræver både tid og penge.

Om udgivelsen af landmandserindringer fra 1910-1960.

af Gudrun Gormsen

Den store mængde landmandserindringer, som i begyndelsen af 1990'erne indkom til S sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver og Landbohistorisk Selskab, er et meget værdifuldt kildemateriale, der belyser mange forskellige sider af det danske landbosamfund i dette århundrede.

Til dette nummer af Bol og By har Gudrun Gormsen, der er medlem af Landbohistorisk Selskab, efter en meget foreløbig og hastig gennemgang af dette meget omfattende materiale udvalgt 14 erindringer, hvorfra der er gengivet en række uddrag.

Erindringer har altid en meget stor og umiddelbar gennemslagskraft. Derfor har det ved publiceringen af en lille brøkdelen af dette erindringsstof først og fremmest været hensigten at bringe uddrag af livshistorierne, uden at der skulle foretages nogen egentlig bearbejdning af dem. Beretningerne har skullet tale for sig selv. Derved får man det bedste indtryk af erindringerne karakter og af deres bredde og variation.

Det har dog været nødvendigt at foretage en vis redigering af de enkelte erindringer. Det har været nødvendigt, fordi mange af optegnelserne er meget omfangsrige; men også fordi vi gerne har villet gøre den samlede

læsning af de udvalgte beretninger lige så varieret og levende som læsningen af de enkelte erindringer.

Tematisk er der sket en udvælgelse, således at uddragene fra erindringsmaterialet hovedsagelig er koncentreret om landmandens uddannelse og hans etablering som selvstændig jordbruger på egen ejendom eller gård. Barndomserindringer og den udvikling, der er sket på de enkelte brug i manddomsårene, er derfor stort set udeladt i denne udgivelse. For at sikre en vis bredde og sammenhæng i de enkelte erindringer er tematiseringen dog ikke håndhævet mere snævert, end at der i enkelte tilfælde også er blevet plads til erindringsglimt, der omhandler barndomstiden, mens der i andre tilfælde er sket en sammenfatning af levnedsløbet også for en senere tid end ungdomsårene og de tidlige etableringsår.

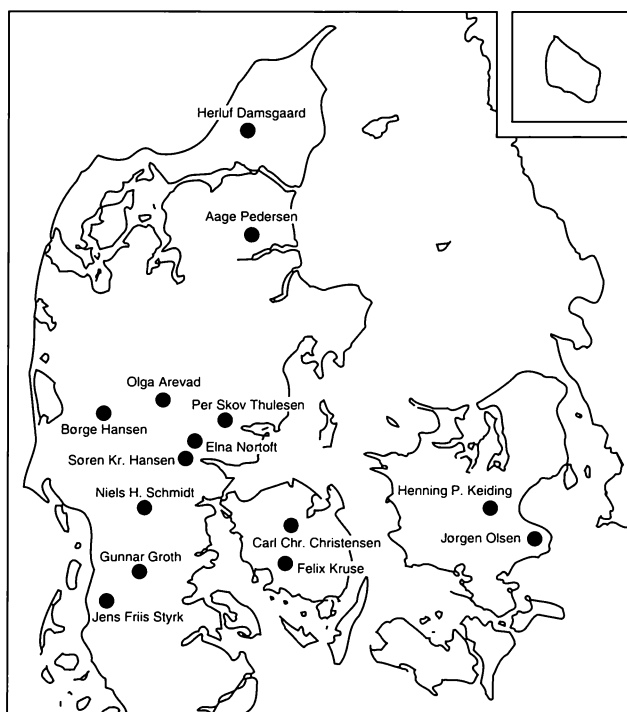
Der er endvidere ved udvælgelsen taget hensyn til, at det gengivne materiale skulle opvise en jævn geografisk spredning, og at såvel små som større landbrug skulle være repræsenteret. Det udvalgte materiale fordeler sig derfor nogenlunde ligeligt på husmandshjem og gårdmandshjem, og der er erindringer fra Sjælland og Fyn samt fra forskellige egne i Jylland.

I de enkelte meddeleres omtale af tjenesteplasser er der endvidere sket en redigering i stoffet, således at man får belyst forskellige sider af arbejdsorganisationen og -rytmen, af driftsmåder og den teknologiske og økonomiske udvikling i landbruget.

Tidsmæssigt set er langt de fleste meddelere født mellem 1914 og 1925. To er født i henholdsvis 1904 og 1908 og en i 1928. De arbejdede altså hovedsageligt som karle i landbruget i 1930'erne og 40'erne og etablerede sig i 1940'erne og 1950'erne. Deres omtale af skoleophold på efterskoler, højskoler og landbrugsskoler er medtaget. Endelig er også afsnit, der beretter om tjenestefolkenes

vilkår, fritid og fritidsbeskæftigelser i vid udstrækning medtaget.

Alle beretninger er omskrevet til moderne, dansk retskrivning. Ellers er der ikke foretaget nogen ændringer i den skrevne tekst, idet det klart har været hensigten at lade de enkelte erindringer tale for sig selv. Dog er der som nævnt foretaget udvalg i de enkelte meddeleres beretning, og disse udvalg er i udgivelsen sammenskrevet, således at de fremtræder som en sammenhængende tekst. Udeladelser af original tekst fra beretningen er i denne udgivelse markeret med en tankestreg. (-)



Tre generationer på et "sted" på heden.

Olga Arevad er født i 1904 på en lille ejendom i Borup ved Brande. Hendes bedstefar købte stedet i 1878, hendes far overtog det i 1906, og i 1928 overtog Olga Arevad og hendes mand Trier ejendommen

Vi begynder med min bedstefar Peder Jørgensen, der var født i 1838 og udlært som tømrer og hjuler. I 1878 købte han et lille "sted" i Borup ved Brande. I 1898 solgte han stedet til min far Jens Marinus Jørgensen, der var født i 1878 og udlært som snedker. Han byggede året efter et nyt stuehus med værksted. I 1899 giftede han sig med en gårdmandsdatter fra Tarp. Hun var

uddannet som syerske, og med de to erhverv mente de, de kunne klare dagen og vejen. (-) I 1906 kom far i tanker om, at han ville være landmand. Han gav som grund, at så kunne vi børn blive fri for at skulle ud at tjene før konfirmationen, men hjælpe til hjemme. Han købte 20 td. ld. af en lidt bedre beskaffenhed samt et par englodder, anskaffede nogle bøger om landbrug bl.a. et større værk "Landbrugets Ordbog", og så var han landmand. Der blev købt en hest og bygget lidt til stalden. Min mor havde som medgift medbragt en ko. Der var plads til 6 køer i stalden samt 3 stier til grise og kalve. Det blev aldrig det store sus, men vi havde det godt, og ved hjælp af mors indtjening ved syning og fars indtægt som spillemænd var de økonomiske forhold også i orden.



I hughuset. Rasmus Rasmussen i Revninge ved Kerteminde.

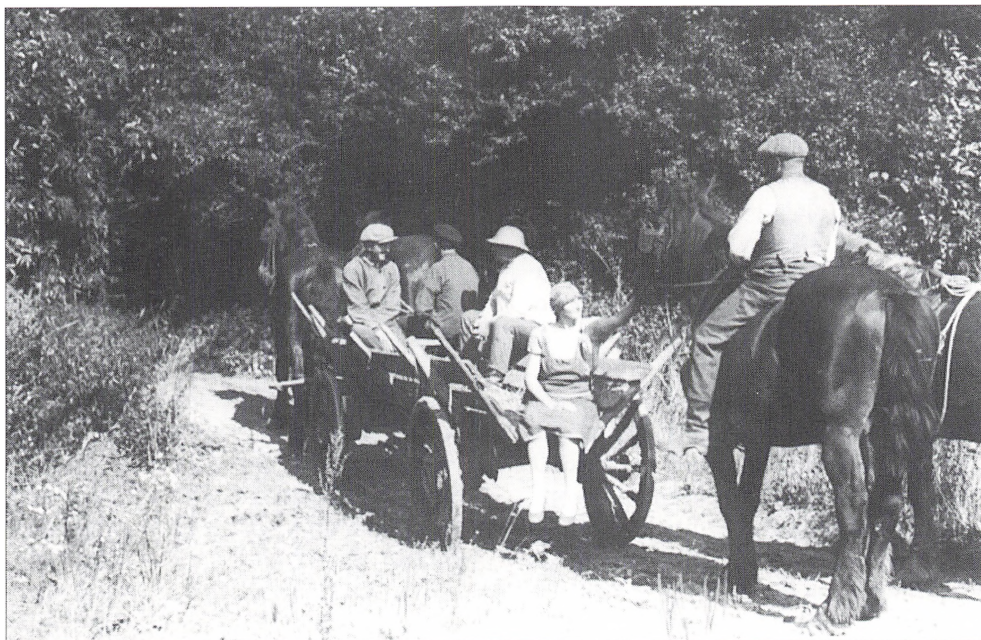
Set med nutidens øjne var vort landbrug meget primitivt. Af maskiner var der en plov, 2 harver, 2 leer, nogle river og en slæberive. Det var datidens rivemaskine, der brugtes til at rive stubmarkerne over med; der måtte ikke gå noget til spilde. Det var et tungt arbejde at trække sådan et monstrum. I stedet for en tromle havde vi et langt bræt, der blev trukket af hesten, mens kusken stod på brættet for at give det lidt vægt. Der dyrkedes rug, havre, boghvede, græs, turnips, kålroer, gulerødder og kartofler. I engen, der betød meget, og som blev passet med omhu, blev der slået græs til hø, og senere var der græsning til

heste og køer. Vi såede også planter til grøngødning, lupiner og en lille urt, serradelle. Den er der vist ingen, der kender nu. Den blev sået i rugen om foråret, blev høstet, groede op igen, gav en god græsning i efterårsmånederne og blev pløjet ned. Serradelle var kvælstofsamlende. Kunstgødning blev der brugt meget lidt af. Jeg husker, vi et år købte en sæk chilesalpeter. (-) I 1909 byggede far en ny lade med hestestald. Laden lå parallelt med stuehuset med det gamle hus på tværs. Da det ikke længere blev benyttet til beboelse, blev der indrettet vaskehus, hønsehus samt et das. (-)

Vor lejlighed var lille. Vel var det et nyt stuehus, men værkstedet optog en stor del af det. Vi havde sovekammer, bedsteforældrenes værelse, køkken, en lille entre og husets mest unødvendige rum, den pæne stue, som næsten kun blev brugt juleaften. Der var et værelse på loftet. Det blev benyttet af en svend, imens huset var et håndværkerhjem. Af møbler var der ikke mange. De var robuste, men pæne og bar præg af at være lavet af en dygtig snedker. Min far havde selv lavet alle møblerne. I sovekammeret var der 3 dobbeltsenge, der sov vi alle, indtil bedstefar døde i 1913 og bedstemor i 1914, så fik de store piger deres værelse, og vi to små overtog deres seng. Der var halm i sengene, somme tider også mus. (-) I køkkenet var der 2 borde et stort, der blev brugt til spisebord. En bænk, der stod under bordet, blev trukket ud, når vi

skulle spise. Derpå sad 3 piger, ved bordenderne far og bedstefar og ved den anden langside mor, bedstemor og lille mig. Der var ikke noget rigtigt køkkenbord med vask og skabe, kun et stort, sort komfur med indbygget vandgryde, en tørvekasse og en lille skammel til at sætte vandspanden på. Belysningen var petroleumslamper og i stalden 2 flagermuslygter. I stuen var et bord, hvorover hængelampen hængte, en stor sofa og et bogskab og et sybord, 4 træstole samt bedstemors armstol. Den havde sime-sæde. Der var ikke vand inde. Det måtte vi hente ude i gården. Der var desværre heller ingen udløb; vandet skulle bæres ud igen efter brug. Varmen fik vi fra en stor kogekakkelovn samt fra komfuret. Vort brændsel var tørv og træ. Det var en masse arbejde med at bære vand ind og ud, tørv ind og aske ud. (-) Det lyder vist som det bare slid og ubehag, men vi havde det faktisk godt.

Vort hjem var gæstfrit. Folk kom og gik, de fleste uanmeldte. Mor havde mange søskende, de var alle ved landbruget og havde alle mange børn. Det hændte tit, at der en sommersøndags-eftermiddag rullede en fjedervogn ind i vor gård med moster og morbror og alle de børn, vognen kunne rumme. Hesten blev sat på græs, familien blev budt indenfor, så stod den på kaffe og senere aftensmad. I min erindring bestod aftensmaden altid af skiddennæg, spegepølse, og rug- og sigtebrød, margarine, dertil saftvand og



Hyggestund på vejen til høstarbejdet.

en kop te. Nogen større selskabelighed havde vi ikke. De eneste gange, vi havde større selskaber, var ved mine bedsteforældres begravelser. Det var på denne egn skik, at ved sådanne lejligheder kom nabokonerne med tilskud til gildet, send kaldtes det. Een kom med en høne, en anden med en snes æg, et pund smør eller lignende. Ved forberedelserne var al hjælp gratis. Vor nabokone var en habil kogekone. Hun trådte altid hjælpende til. Gratis nabohjælp kunne man altid få, man kom hinanden ved i de små landsbysamfund. (-)

Landbougdommen består jo af karle og piger, som al landbrug gør. Jeg husker ikke min ungdomstid som en særlig god tid. Efter konfirmationen var man voksen, skulle ud at tjene føden eller være gratis hjælp derhjemme. Min første plads blev som yngste medhjælp på den nystartede kartoffelmølsfabriks kontor. Der var jeg i tre sæsoner. Jeg ville gerne have haft en handelsskoleuddannelse, men det var der ikke midler til. Så var der ingen anden mulighed end en huslig plads. De var ikke vanskelige at få. (-) Min sidste plads var jeg glad for. Det var som husbestyrer for en ungkarl her på egnen. Han var en af de fremadstræbende, radikale, unge husmænd, der var en del af. Det var i husmandsbe-

vægelsens storhedstid. Han havde orden i sagerne; alt gik efter klokken. Det passede mig godt. Det var et alsidigt landbrug. Foruden de sædvanlige husdyr havde han får og gæs. Jeg fik da prøvet at klippe et får og plukke en gås; ingen af delene har jeg prøvet siden. Der var jeg også med i den første høst med maskine. Det var en slåmaskine. Det var strengt, og det var lettere at binde op efter leen. Det år var min læretid som husmandskone.

Af fritidsaktiviteter for unge var der ikke mange. Der var ungdomsforeningen og gymnastikforening. De virkede dog begge kun om vinteren. Om sommeren var der fodbold for karlene og intet for pigerne. Der var mange unge på landet dengang og mange fodboldhold. De holdt heldigvis bal ret ofte. Standsforskel mellem unge kendtes ikke her på denne egn. Her var ingen rigtig store gårde, og gårdmandens

børn kom jo også ud at tjene. Der var den forskel, at gårdmandens børn som regel kom på højskole, husholdningsskole eller landbrugsskole. Det havde vi andre ikke midler til. Men der var standsforskel mellem land og by. Det mærkedes i de forskellige foreninger. Ungdomsforeningen var for landboudom, bal i Brande idrætsforening var byens ungdom, mens de små boldklubber ude på landet var for "os bønder", som det hed. (-)

I tiden mellem mine forskellige pladser var jeg karl og pige hjemme. Dengang anså man det som de unges pligt at hjælpe forældrene. Det var ulønnet arbejde. Men med landbruget hjemme gik det ikke godt. Far var ikke rask. Han ville ikke have fremmed hjælp. I tiden efter første verdenskrig begyndte landbruget at mekanisere. Far blev ved leen og plejlen. Humøret var ikke godt; det er aldrig rart at sakke bagud.



Leen blev stadig svunget i 1920'erne og 1930'erne.

Torvehandel med smågrise. Hatten var, som det ses, en obligatorisk del af påklædningen. Kerteminde.



Og i 1928 besluttede han at holde op. Trier og jeg havde været forlovet i flere år. Trier var på Borris Landbrugsskole den vinter, og vi havde besluttet at ville se os om efter et sted og begynde for os selv. Nu blev det "stedet" her, vi købte.

Den 1.4.1928 overtog vi "stedet". Mine forældre tog 1 1/2 td. jord fra. Der ville de bygge et hus. Vi skulle bo under samme tag, til huset blev færdigt. Penge havde vi ikke mange af, men ungdom og gåpåmod. Vi gav 17.000 kr. for ejendommen med en udbetaling på 5.000 kr. Dem lånte vi i Brande Sparekasse, resten lod far stå. Så gik vi i gang. Besætningen bestod af 2 køer, 2 kalve, 4 grise, 1 hest, ca. 50 høns samt 4 bistader. Af redskaber næsten intet. Der var ingen, der havde noget at hjælpe os med. Jeg havde samlet så meget, at jeg kunne købe 2 senge og sengetøj. (-) Vi måtte allerførst få købt et par heste og få gang i arbejdet. Der var 37 td.

jord af den slags, man nu kalder marginaljord, dog lidt bedre ned mod Brande Å. Senere lejede vi 11 td. jord fra en naboejendom. (-) Det meste af jorden var opdyrket, kun en lille del lå i hede. Trier havde kun haft plads et år, ellers have han været karl på gården derhjemme, så han havde ikke haft lejlighed til at lægge meget op, næsten kun til opholdet på landbrugsskolen. (-)

Både mark og bygninger var forsømte, da vi overtog stedet. (-) Det var ikke nogen heldig tid, vi fik startet på. Først i trediverne kom den store krisetid. Der var strenge tider både for land og by. (-) Levering af svin blev rationeret, mængden af svinekort blev udregnet efter mængden af leveret mælk til mejeriet det foregående år. Vi, der endnu ikke var oppe på en ret stor mælkelevering, fik ikke mange kort. Der måtte leveres svin uden kort; men de betaltes med en langt mindre pris. Der opstod en livlig han-

del med svinekort. Der var bønder, der syntes, det var den bedste forretning at sælge kortene. Vi solgte også slagterigrise og kyllinger ind til byen. Grise af almindelig slagterivægt kunne vi få 35 kr. for, kyllinger 75 øre og kartofler 2 kr. pr. td. Kunstgødning var det småt med. Det var hårde tider. Vi klarede os dog igennem, og vore to børn blev født i denne tid. (-)

De første år gjorde vi selv al arbejdet på lige fod i stald og mark. Først da barn nummer to var kommet, fik vi lidt hjælp. Vor første medhjælp var en 14 års dreng, der lige var kommet ud af skolen. Han blev fæstet fra 1. april til 1. november. (-) Det var dengang køerne stod i tøjlr på marken. De skulle trækkes ind og ud samt flyttes nogle gange, et tidskrævende arbejde, som en dreng kunne ordne. Siden fæstede vi mere voksne medhjælpere. (-)

Mellem den gamle stald og laden var der et mellemrum. Der blev den nye stald anbragt. (-) Den gamle stald blev til grisestier. (-) Vi havde nu plads til en lidt større besætning. Da traktoren kom, blev hestestalden også lagt til. (-) Vore første heste var ikke store, russere kaldtes de. Senere blev de skiftet ud med to større, krydsninger mellem jysk og belgier. (-) Hønsene betød meget for et husmandssted. Der var gode priser på æg og slagtehøns. Da vi startede, rugede vi kyllinger ud på en primitiv rugemaskine. (-) Det første, der skulle tænkes på var trækraft. Det blev en petroleumsmotor,

så fulgte der slåmaskine, et tærskværk og en rensemaskine. Det første år høstede vi med le, men gik så hele rækken igennem: slåmaskine, aflægger, selvbinder og mejetærsker. (-) De første mange år var markredskaberne hestetrukne. Vi købte traktor i 1953. Det var en grå Ferguson. Traktoren betød en forandring. Den kunne trække de større maskiner, vi fik. Men den største forandring var, da vi fik installeret el. Det mærkedes både ude og inde. (-) Det var i 1938.

Det var småt i begyndelsen, men økonomien blev efterhånden ganske god. (-) Trier var meget udadvendt. (-) Foruden at være i mange bestyrelser fik han også snart en række forskellige tillidshverv. (-) Med tiden blev Trier mere kontormand end husmand. (-)

Med landbruget gik det støt og roligt. Årene 1950-60 var gode for landbruget som helhed, også for os. Der var gode afsætningsforhold og ret gode priser. Så kom de såkaldte "glade tressere", hvor alt blev anderledes. (-) Der blev en byggeaktivitet uden lige. (-) Noget af vor jord kom ind under industriområdet. (-)

Vi valgte at sælge, og på den mark, hvor der i bedstefaders tid groede silketotter, ligger der nu tre ret store fabrikker. (-) 1. november 1965 sagde vi farvel til de sidste køer og vor sidste medhjælper. Det var en vemodig dag. (-)

Der er sket en kolossal forandring i min tid. Meget er vundet, men noget er

tabt. Jeg kan ikke lide at se burhøns og bundne grisesøer mellem stålstænger, men jeg beundrer de flotte kornmarker med de store mejetærskere. (-) Det var mere frit i min tid, og jeg vil vove at påstå, at husmandsbevægelsen først i dette århundrede var til stor gavn for landet, og jeg tænker på mange familier, der levede et godt liv på de små familiebrug, hvor hele fa-

milien var engagerede i arbejdet, og havde tid til i vinteraftnerne at samles om hængelampen uden TV og uden skyldfølelse over, at man ikke kom med til dette eller hint kursus. (-) Men hver tid har vel sine gode og mindre gode sider. Jeg ønsker ikke de gamle tider tilbage; men jeg er glad for de mange gode dage, jeg har haft som husmandskone på et husmandssted.

Tjenestedreng og karl på Fyn i 20'erne og 30'ernes landbosamfund.

Carl Chr. Christensen er født i 1908 i Kullerup sogn på Fyn. Han voksede op hos en plejemor og kom tidligt ud at tjene. I 1939 købte han et husmandsbrug i Troelse ved Odense.

Jeg er født den 15.5.1908 paa Saaderup Mark, Kullerup Sogn, Fyn. Da jeg er født uden for ægteskab, kender jeg intet til mine bedsteforældre. Da jeg var to år, kom jeg i pleje hos en ugift kone på 60 år ude paa Freltofte Mose, Nr. Lyndelse Sogn. Hun boede sammen med sin søster, der var enke efter en skemand, der lavede hornskeer, som han gik rundt og solgte.

Det var et gammelt hus med en ret stor have, samt et "torvemål" hvor vi skar tørv til eget forbrug. Desuden havde vi et mindre hønsehhold 20-25 stk, hvis æg blev solgt til Brugsen for varer.

Min plejemor gik på arbejde omkring i gårdene, hvor hun hjalp til med slagt-

ning, vask samt alt forefaldende arbejde. Desuden stablede vi om sommeren en del tørv for andre og hjalp til med at tynde roer ud på forskellige gårde. Det foregik på den måde, at min plejemor gik foran og hakkede roerne ud i blokke, og jeg kravlede bagefter og tyndede dem til en. For sådan en dags arbejde fra 6 morgen til 7 aften fik Mor 1 kr., jeg 50 øre. Desuden fik vi ret ofte middagsmad på gårdene. Det var ikke en selvfølge. Da min plejemor blev 70, år fik hun alderdomsunderstøttelse. Det var en god hjælp. Hendes søster, som vi boede hos, havde fået understøttelse længe, da hun var ældre og invalid. I den ene væg i vores dagligstue var der 2 alko-ver med låger for, så jeg har sovet i alko-ve hele min barndom. Her levede jeg en tryk og rolig barndom.

Da jeg blev 12-13 år, var jeg om vinteren paa gårdene og drev hest, når de tærskede. Det kunne nok være lidt trist at gå rundt hele dagen efter et



Ved "Maale Brugsforening" på Hindsholm.

spand halvdovne heste, og gik det for langsomt, blev der råbt ud af lodøren: "Mere fart på". Det var værst, hvor hestegangen var udendørs. Var den under tag, var der mere lunt, når vejret ikke var så godt. Jeg husker et sted, hvor det regnede ret meget, den dag vi skulle tærsk. På et tidspunkt kom naboen på besøg. Han sagde til gårdmanden: "Er det ikke et slemt vejr for hestene og drengen?" "Nå", sagde manden "De klarer sig nok. Det er meget værre med seletøjet; det bliver så stift i sådan et regnvejr." 75 øre om dagen.

En anden oplevelse, der står skarpt i min erindring, var under krigen 1914-18. Vi fik den gang 1 Kr. Sedler blå og røde. Jeg havde vel været 8-10 år, da jeg var med min plejemor oppe hos en gårdejer, der var formand for den "Frivillige Hjælpekasse", der hvert år til jul uddelte en gave til særligt trængende. Han skød ret hånligt 5 røde papirkroner over bordet med ordene "Hæ-Hæ. Hvad vil du nu bruge så mange penge til".

Jeg havde nu efterhånden sparet så mange penge op, at jeg kunne udbetale 15 kr. i en brugt cykel. Resten 10 kr. var cykelhandleren så venlig at lade stå, til jeg kunne klare det. Det kunne jeg så i oktober, da jeg i denne måned havde en del tid til at arbejde

ude, for jeg blev konfirmeret først i oktober 1922. Så holdt skolegangen op, og barndomstiden var slut. Jeg kom ud at tjene.

Den 1. november 1922 kom jeg så i plads på Nygaard i Lumby, Nr. Lyncelse sogn. Der blev jeg i 3 år som dreng. Første år var lønnen 235 kr., der blev udbetalt med 100 kr. for vinteren, 135 kr. for sommeren. Gården var på småt 30 tdr. land, der blev drevet sådan: 2 læg med græs, 1 havre, 1 vintersæd; derefter roer, så byg, så blandsæd med udlæg af græs. Der var 2 heste, 10-11 køer plus opdræt. 2 grisesøer, hvis pattegrise blev født op til Kopmands Slagteri i Odense. Vi havde også et par får samt et mindre hønse-

hold. Det var en enke, der ejede gården, og hun havde en voksen datter hjemme. Så var der 1 bestyrer, 1 karl og 1 nykonfirmeret pige og mig som dreng. Pigen og mig malkede 3 gange daglig, så arbejdsdagen var først slut kl. 7 1/2 aften. Desuden hjalp jeg til med alt forefaldende arbejde. Andet år var lønnen 275 kr og 3. år 350 kr. Da jeg derpå forlangte 500 kr, hvis jeg skulle blive 1 år til, blev det for meget. De kunne nok nøjes med en yngre, der var billigere.

Kornet sås. Ofte var der to om arbejdet.

Den ene fører maskinen, medens den anden fjerner knoldet jord og andre forhindringer for at kornet kunne komme i jorden.



Derefter søgte jeg plads på Sdr. Næraa Møllegaard som forkarl. Gårdejereren der var lidt betænkelig ved det. Jeg var jo kun 17 år og var ikke ret meget inde i brugen af maskiner, så han ville tænke over det et par dage. Men resultatet blev, at jeg fik pladsen. Så begyndte jeg på Møllegaarden 1. november 1925, og det blev til 5 gode år. Første år 500 kr., sidste, 1930, 650 kr. Om vinteren gik det ret godt. Der var skov til gården, så vi arbejdede en del træ ud - til gårdens brug samt noget til salg. Stammerne blev solgt til hjulmageren. Så kom foråret og såtiden. Jeg havde aldrig kørt såmaskine, så det var ret spændende. Da der var gået en times tid,

kom gårdejereren selv ud i marken. "Nå, hvordan går det", sagde han. "Jo, det går da", sagde jeg. Så kikkede han på det og sagde "Ja, jeg forlanger ikke, du skal lave kruseduller på det. Blot du kører ligefrem, er jeg godt tilfreds". Det gik jo i 5 år.

Gården var på godt 50 td. ld., der blev drevet med græs, korn og foderroer - kålrabi og runkelroer. Desuden var der et par td. land med sukkerroer til Odense Sukkerkokeri og et stykke med cikorier til et tørreri ved Odense.

Foran fattighuset i Måle, Hindsholm.



Der var 4 heste, 12-14 køer samt en del grise, der blev leveret til Odense Eksporthandleri. Af folk på gården var der mand og kone samt en skole-søgende datter, 1 pige, 1 fodermester, mig samt 1 andenkarl samt 1 daglejer i høsten og ved skovarbejde. Det var ellers en lærerig plads på mange områder. Familien hørte til Sdr. Næraa Valgmenighed, og datteren gik i friskolen. Da det var meget familiært, gik jeg ofte i kirke og til møder sammen med dem, og vi tog til efterårsmøder på Ryslinge Højskole. Desuden var der inden for ungdomsforeningen en læsekreds, hvor vi købte og læste de nye bøger.

Vi var nu nået til sommeren 1930, og jeg mente, at nu da jeg havde tjent 8 år i træk, kunne det være rart med en hvilepause fra landbruget, så jeg meldte mig som elev på Askov Højskole til vinteren 1930-31. Det var en ret stor forandring fra plov til pen. Da jeg kun havde 7 års skolegang som baggrund, gik der jo en tid, inden det gik godt. Men det blev en god vinter. Da skolevinteren var slut, blev vi 3 elever, der tog plads på herregården Refsø ved Sommersted. En gård, Jordlovsudvalget havde købt med det formål, at en del af jorden skulle udstykkedes til statshusmandsbrug. Resten blev 1. august solgt til Kloppenborg Skrumsager. Da gården således skiftede ejer, rejste de to fra Askov, hvorimod jeg blev der til 1. november, hvor jeg atter rejste tilbage til Askov

Højskole som andenårs elev. Det blev en god og udbytterig vinter. Sådan en vinter går hurtigt.

Sommeren 1932 fik jeg plads i Søllinge, nærmest som fodermester. Der var 1 karl foruden samt mand og kone, nygifte unge mennesker. 1. november 1932 fik jeg plads på Lumby "Fælleshjem". Der blev jeg 3 år. Det var et blandet foretagende. Nogle kaldte det "Arbejdsgården" andre "Fattiggården". Til gården hørte der 33 td. land landbrug med heste, køer, grise, høns osv. En del af produktionen blev brugt i gårdens husholdning. Beboerne var lidt mange, da der var asyl til dem, der fik alderdomsundersøttelse. Så var der en afdeling, hvor der boede dem, som kommunerne betalte for. Mange af dem var der kun om vinteren. Når solen kom på himlen, drog de atter ud på vejene. Disse vintergæster hjalp til med tærskning, roekørsel, brændearbejde m.m. Vi kunne ofte være 20-30 om vinteren. Om sommeren kun 15-20. Desuden boede der til tider et par husvilde familier, ofte med ret mange børn, men de holdt sig selv med kost. Der var et bestyrerpar, 2 karle, 2 piger samt nogle koner, der hjalp til med malkning, slagting, vask og andet forefaldende arbejde i have og lignende. Det var ellers et godt sted at være. Bestyrerparret hørte til Indre Mission og Blå Kors, så der var længe mellem snapsene. (-) Lønningen, jeg fik, var ret god: 800 kr. årlig.

Efter 3 års forløb fik jeg 1. november 1935 plads i Fraugde sogn. Det var ældre folk, der havde en hjemmenværende datter. Gården var på 30 td. land, der blev drevet almindeligt. (-) Så var vi nået frem til efteråret 1938. Jeg havde nu været ude blandt fremmede i 16 år og havde i årenes Løb sparet ca. 3.000 kr. sammen, så nu ville jeg prøve noget andet. Jeg lejede et værelse i Odense; begyndte at se på ejendomme, men arbejdede forskellige steder indimellem.

Til 1. Maj 1939 købte jeg så husmandsbruget her i Troelse for 13.000 kr. med 2.500 i udbetaling. Her var 7 td. land, 1 hest, 3 køer, 1 griseso, et par smågrise samt en lille flok høns, ca. 20. Sammen med en nabo var der mælketur til Ubberud Mejeri, som vi skiftedes til at køre. Da vi havde hver

sin hest, ordnede vi det på den måde, at vi fik hver 1 krone. Det gav så 21 kr. til hver hver 14 dag, en ret god hjælp.

I 1935 var jeg blevet forlovet med Gerda Andersen fra "Engbækgaard" i Ganst. Hun var stuepige paa Dalum Landbrugsskole. Da jeg nu havde købt ejendom, blev vi gift den 11.6.1939 i Andst Kirke. Vi fik efterhånden 2 piger og 1 dreng.

Ellers er de 52 år gået, som det er gået for tusinder af husmænd. Både min kone og jeg har arbejdet lidt hist og her og har deltaget i sognets liv. Jeg har været i bestyrelsen for husmandsforeningen og sygekassen samt i biblioteksudvalget og Fredningsnævnet, planteavlsudvalg, hesteforsikring og lignende; men alt i alt mener jeg, vi har haft, hvad man kalder et godt liv.

Nybygger på Brandbjerg.

Elna Nørtoft er født i 1914. Hun voksede op på en gård i Thyregod sogn. Fra hun var 11 år gammel havde hun flere tjenestestadser, først hos familie, senere på andre gårde. I 1935 blev hun gift med Gudmund Nørtoft, der stammede fra Kollemorten. I 1936 købte de et husmandsbrug på Brandbjerg ved Jelling. Godsets avlsbygninger brændte samme år, og godsejeren solgte jorden til Statens Jordlovsudvalg.

Det første halve år, vi var gift, var vi medhjælpere hos Gudmunds bror og

svigerinde. Hen på sommeren så vi en annonce i avisen fra Brandbjerg, som søgte et fodermesterpar. Vi cyklede derhen og fik pladsen med tiltrædelse den 1. november 1935. Vores løn var 34 kr. om ugen tilsammen, fri hus og 1 liter mælk daglig. Der var ingen fritid. Hvis vi tog en fridag, ville det blive trukket fra i vores løn. Jeg blev lejet til at skulle malke 20 køer, 2 gange daglig og om formiddagen hjælpe Gudmund med at vaske 26 mælkejunger.

Så gik den sommer, og vi havde fået



Røde køer foran hovedbygningen på Lunds-
gård gods ved Kerteminde.

købt møbler, køkkentøj, gryder, pande samt kaffekande, kedel og daglig service. Til stuen købte vi spisebord med seks stole, et skrivebord, en buffet og en divan, til soveværelset en dobbeltseng, et stort skab, et toiletmøbel med spejl og to natborde samt et stueur. Vi havde vores eget lille hønsehold 10-12 stk., men til eget forbrug. Med dette habengut holdt vi vores indtog på Brandbjerg den 1. november 1935.

Vores bolig lå 1 km. fra godset, så der cyklede vi hen. Huset var et lille rødmalet, stråttækt hus. Direkte udefra kom vi ind i køkkenet, hvor der var en vandpumpe, et komfur, fast bord, tallerkenrække og et lille vægskab. Ved siden af var et lille spisekammer med fast bord og hylder på væggen. Så var der stue med kakkelovn, en forgang med gruekedel samt soveværelse og børneværelse. (-)

Det var en omvæltning for os at skulle malke så mange køer, men det blev snart en rutine. Om morgenen mødtes vi i malkestuen. Der sad vi så på vore skamler i overalls og tørklæder og ventede på, at tårnuret skulle slå

3.30, og fodermester Peter gav tegn til, at vi måtte gå i gang, og det aldrig før uret slog. Foruden mig var der Gudmund samt fodermesteren og hans kone, som også malkede 20 køer. (-)

Til vores bolig hørte der også en stor have, men den var helt tilgroet af ukrudt. Gudmund lånte så hesteplov og harve på godset og fik jorden rigtig i kultur. Vi fik så sat en masse kartofler og sået urtesager, så vi var selvforsynende. Vores 10-12 høns lagde flere æg, end vi kunne bruge, så de kom i kurven til Brugsen, og når vi så havde vores liter mælk hver dag, kunne vi leve billigt. (-)

(I 1936 brænder avlslængerne til Brandbjerg, og godsejeren sælger 267 td. ld. til Statens Jordlovsudvalg.)

Statens Jordlovsudvalg udstykkede jorden på Brandbjerg i 17 brug (-) 3 gårde på ca. 24 til 28 td. ld., 2 gartnerier samt 12 husmandsbrug på 12 til 17 td. ld. Her øjnede vi så en chance og ville prøve lykken ved at søge om jord. For at komme i betragtning ved uddelinger af lodden skulle man aflevere et ansøgningskema, sin dåbs- og evt. vielsesattest, billeder og anbefalinger til sognerådet. Man skulle endvidere oplyse om sine værdier: møbler, penge m.v. samt oplyse, hvor meget jord, man ønskede. Der blev lagt stor vægt på, at ansøgeren var enten gift eller forlovet. Der var 51 ansøgere til de 17 brug. Gudmund

havde sagt sin stilling op til 1.1.1936, men vi fik lov at blive på godset om vinteren. Gudmund som staldkarl og jeg som hjælp i hovedbygningen, til vi så, om vi fik jord.

Den 1. marts 1937 kl. 10 var der indkaldt til møde i forvalterboligen på Brandbjerg. Inden fordelingen gik hele selskabet en tur langs vejen for se på lodderne. Lodtrækningen foregik på følgende måde: Kommissionsformanden havde medbragt en pose med 11 blå og en rød marmorkugle. Var der f.eks. 5 personer, der var interesseret i den samme lod, kom der 4 blå og en rød marmorkugle i posen. Den, der trak den røde kugle, fik lodden, og sådan fortsatte man, til alle lodder var afsat. Vi var blandt de heldige. Vi fik et byggelån fra staten på 11.000 kr., der var afdragsfrit de første 5 år, derefter afdroges med 1% årligt. (-)

Da Gudmund i løbet af foråret holdt op som staldkarl på Brandbjerg, måtte vi flytte til et andet hus ved Nørreskoven, mens byggeriet stod på. Der boede vi den sommer 3 familier under samme tag. Fordi vi havde en lille dreng, fik vi køkkenet og soveværelset. Et andet ægtepar fik bryggeriet og sov ovenpå, og den tredje part, en ungkarl, fik stuen. Boformen var ikke mere kollektiv, end at vi lavede mad og spiste hver for sig.

Om dagen havde vi alle travlt med at få vore hjem bygget op. Vi var klar over, at vi selv skulle hænge i fra

starten. Vi skulle begynde helt fra bunden. Vi havde hverken skovl eller trillebør eller noget som helst, og penge kunne vi ikke låne nogen steder. Derfor måtte Gudmund selv være murerarbejdsmand hos den murer, der byggede vores ejendom.

Arkitekt Wium i Sandvad tegnede vores ejendom, men da vi kun havde 11.000 kr. at bygge for, måtte stuehusets bredde fratages en alen, så udbygningerne blev lidt større. Vi fik fat i en murer fra Grejsdal og en tømrer fra Hygum. Gudmund og jeg gravede selv grunden og støbte soklen. Vi startede med stuehuset. Om aftenen, når murerne var taget hjem, fortsatte vi med at grave ud og støbe sokkel til udhusene. Efter branden på Brandbjerg stod en gavl af ladebygningen tilbage. Den købte vi, væltede den og rensede stenene; de blev så brugt som indvendig mur i stuehuset. Fra be-

gyndelsen var der cementtagsten på ejendommen. (-)

Om dagen gik jeg i marken med vores lille dreng og hakkede roer og stak tidsler. Marken var fyldt med ukrudt i starten, men det blev bedre år for år. Jeg passede også vores tre køer, som vi havde fra Gudmunds hjem og to brødre. Det var en god hjælp. (-) Selv om vi arbejdede hårdt, var det den rene svir i forhold til fodermesterarbejdet, for nu var det os selv, vi arbejdede for. Vi havde fået en stump af Danmarks gode jord at skulle dyrke, så vi ville gøre alt for at kunne klare det, og det gjorde ikke noget, at dagen var lang.

1. oktober var byggeriet færdigt, så vi kunne flytte ind på loftet. Komfur og kakkelovn havde vi endnu ikke fået, så jeg lavede mad på primus. Til min fødselsdag i oktober kom der jo gæster,



Med tøjrekøllen over skulderen er der plads til en sludder med malkepigen. Det kunne være et husmandspar.

og da vi kun havde varmen fra primus, levende lys og lampen til at varme loftet op, frøs vi alle med anstand, selv om vi sad med frakker på. Og Helges lille hånd var helt tyk og blå af kulde.

Alle nybyggerne fik indlagt elektricitet straks på nær tre, og dem var vi iblandt. Vi ville helst kunne betale det uden gæld, så vi købte en god Petro-max lygte og lånte lamper hos familien. Vi ville hellere have tre køer mere i stedet for. Vi havde også to stuer, men vi fik ikke møbler i den pæne stue, før 9 år efter at vi var flyttet ind.

I det år, vi var fodermesterfolk, havde vi sparet 600 kr. sammen. Dem havde vi så til hjælp til indkøb af to heste, to søer og 25 høns, og med det og vore 6 køer blev det så starten for os som nybyggere på Brandbjerg.

De fleste nybyggere gik også sammen om boring efter vand. Vi var stadig blandt de forsigtige og gravede flere brønde, men havde alligevel aldrig vand nok, da slet ikke om sommeren. Vi hentede så vand til husholdning og vask på Brandbjerg. Vi havde en stor mergelgrav tæt ved ejendommen. Derfra lavede vi så sugeværk og pumpe. Hjemme ved gården var så en stor cementkumme, hvor vi så pumpede vand i, og det var et hårdt arbejde især for børnene, for vi havde efterhånden nået at få 14 malkekøer.

Vores ungdyr gik i indhegning for enden af vores marker, hvor der også var en mergelgrav at dele med naboerne. Der

gravede vi så en trappe ind i siden, så kunne vi der med en spand hente vand op til kvierne hver aften. (-)

Vores første høst i 1937 var næsten kun tidsler, men da vi ikke havde en selvbinder, måtte vi leje en maskinstation til at høste for os i de første år. Ligeså lejede vi også et omkørende tærskværk til at tærske for os, indtil vi selv fik lys og kraft i 1939. Det var ikke rart at skulle sætte tidselnegene sammen, men efterhånden som vi fik jorden i en bedre kultur og fik tidslerne stukket og senere fik dem sprøjtet, blev der jo mindre af dem og mere korn. Flere år kunne vi ikke have alt kornet i laden, men måtte så sætte kornnegene i hæs. Det var heller ingen spøg at skulle hakke roerne i de første år. Pletvis måtte vi ligge på knæ og luge først, inden der kunne hakkes. Roerne blev hakket tre gange de første år, senere kun to gange, da vi gik over til, at vi også kunne sprøjte for ukrudt. Roearbejdet var hårdt både først og sidst. Om efteråret tog vi kálroerne op med en håndoptager, men sukkerroerne måtte vi ikke stikke i, så dem tog vi op med hånd og skar toppen af med en kniv og lagde 2 og 2 rækker sammen, så man havde 4 rækker ved hver side af vognen, og man skulle læsse med hænderne. (-) Det var dejligt, at vi år for år kunne nyde frugten af vort arbejde, ved at udbyttet blev større og større. Kornet gav mange flere fold. Roerne gav større udbytte, og græsmarken skulle også helst give føde til vore 12-14 køer.

Vi havde en jerseybesætning, som vi selv havde satset på at få gjort til så god en malkebesætning som muligt. Vi købte ikke vores køer, men avlede dem selv, og vi lå i toppen ved årsberetningen fra vores kontrolforening. (-) I 1938-39 havde vi mund- og klovsyge. Den var ret hård ved vore dyr, men vi mistede dog ikke de store dyr, kun 2-3 kalve og en so med smågrise. Men tabet kunne jo være stort nok for unge mennesker i deres svære start. (-) Eftersom vi fik jorden rensat for ukrudt, og den år for år gav flere og flere fold, kunne vi se, at vi fik noget igen for vort arbejde, så vi fik råd til at udvide både bygningerne og besætningen, efterhånden som årene gik. (-)

Som de unge nybyggere vi var, og med de næsten samme økonomiske kår var vi jo i samme båd. Vi var bønder og havde de samme interesser, og alle gjorde sit til at kunne klare sig igennem de første svære år. Det blev også lykken for vore børn. 56 nybyggerbørn fik lov at få en skøn barndom på den dejlige plet ved Brandbjerg skoven.

Vinteren betød ofte ufremkommelige veje.
Hindsholm.



Fra håndværkersøn til husmand på Fyn.

Felix Kruse er født i 1914 i et håndværkerhjem i Søllested på Lolland. I 1920'erne flyttede familien til Fyn, og i 1926 købte hans far en ejendom i Østrup. Felix Kruse kom ud at tjene i 1929 og havde i de næste ti år forskellige pladser som dreng, karl og fodermester, indtil han i 1929 overtog sine forældres ejendom i Østrup. I 1962 opgav han landbruget og arbejdede derefter som arbejdsmand, fortrinsvis som murer og murerarbejdsmand.

1. april 1929 kom jeg for første gang ud at tjene for en løn af 175 kr. for 7 måneder plus kost og logi. Det var på en gård ikke langt fra mit hjem. Her var foruden mig en forkarl, en andenkarl og en fodermester, to tjenestepiger samt af og til en daglejer eller to. Gården var på ca. 70 td. land, heraf 1 td. land skov og 2 td. land tørvemose. Det meste af denne anvendtes dog til græsning af kvier. Det kan næsten kaldes en omvæltning af tilværelsen at komme ud at tjene. Helt fremmede mennesker at være sammen med. De var da flinke mod mig, og vi fik god mad; men det hele var så fremmed, og her var helt andre måder at gøre tingene på end hjemme.

Den dag, jeg tiltrådte pladsen, lå der sne over store dele af markerne, så vi kom ikke i gang med markarbejdet før hen i april og fik intet sået før i maj måned. Men så kunne vi køre gødning ud. Daglejeren og andenkar-

len "slog møg på", og jeg "kørte imellem". Vi kørte med tre vogne og to spand heste. (-) Møget blev hakket af i hobe på marken. Som regel var der 5 á 6 hobe på et læs, eller om man vil en vognfuld. Da vi havde lagt hele marken, ialt 4 td. land, til med hobe, blev daglejeren og jeg sat til at sprede hobene ud, og det skulle gøres, så hele marken fik et jævnt lag. Men der, hvor hoben havde ligget, måtte der ikke være noget tilbage. Sådan var det bare. Da vi var færdige, fik jeg lov til at pløje et par agre, hvad jeg var hundestolt over, så meget des mere, da jeg opdagede, at jeg godt kunde pløje lige ud. (-) Så fik jeg lov at harve, somme tider endda med forkarlens heste, når der var andet han skulle lave. (-) En dag måtte jeg harve et forland om, fordi der var hestespor i det nyharvede ved ledhullet, hvor jeg sluttede og var kørt ud ad. Der måtte ikke være noget spor af hestene i marken, når vi var kørt derfra, fik jeg at vide. Marken skulle i det hele taget ligge pænt og jævnt, når vi var kørt derfra. Det sårer mig i dag, at de unge mennesker nu om stunder kører tværs hen over det hele med deres traktorer, hvis de bliver færdige i det fjerneste hjørne. (-)

I disse to år lærte jeg endda så meget, at jeg vovede at tage en forkarleplads på en anden gård af samme størrelse, dog under mandens ledelse. Han deltog selv af og til i arbejdet. Der var himmelvid forskel i tjenestefolkenes



Pløjning er hårdt arbejde, fyldt med symbolik og skønhed, men også underkastet strenge regler.

kår, der hvor jeg kom fra og så her. Her var vi lige med husbond og madmoder, så lige at vi altid var med ved bordet, når vi havde gæster. Her var ingen standsforskel. (-)

I denne her ovenfor omtalte plads var jeg i et år. Som nævnt ovenfor var landbrugets økonomi i stadig nedgang. Det gjaldt også samfundet som helhed. Husbond og madmor sad vist ikke alt for godt i det, selv om det var en slægtsgård. De havde været mange søskende om at dele arven. Vi levede godt; men maden var meget gammeldags, d.v.s. at grød var en almindelig spise. I stedet for kaffe fik vi varm mælk. I det hele taget købtes ikke meget ved Brugs og købmand. Vi klarede os med hjemmelavede produkter næsten helt igennem, altså af gårdens egen avl. Vi slagtede et par store grise i løbet af det år, jeg var der, tillige

med et par lam. En so, der døde, blev lavet til sæbe. Næsten hver søndag fik vi fjerkræ, som også var af egen avl. Duer, høns, ænder og kalkuner, altid meget varieret. Kål fik vi også hver uge. Den sunde kost var der ingen mangel på. Vi manglede ikke noget og levede godt.

Som forkarl var jeg hårdt spændt for med mine godt 17 år. Fik lært af køre med selvbinder ligeledes at køre med såmaskine. Mange lærte aldrig både at køre hestene og styre maskinerne samtidig.

Hjemme havde jeg lært, at alt arbejde skulle udføres perfekt, og jeg gjorde mig store anstrengelser for, at alt hvad jeg lavede, skulle se ordentligt ud, når arbejdet var fuldført. En plovfure skulle være lige, ja selvfølgelig dem alle sammen. Når ageren var færdigpløjet, måtte der ikke være nogen "harereder" i den. Når kornet kom op om foråret, skulle det da tydeligt kunne ses, at såmaskinen var ført lige fremad. Gjaldt det for kornets vedkommende, så i endnu højere grad for roernes. Det lettede radrenserarbejdet meget, når rækkerne var lige. Tillige var det en fryd for øjet.

I denne plads fik jeg 450 kr. i løn for et år, og når jeg havde stillet mig tilfreds med det, var det jo især, at jeg jo egentlig ikke var gammel nok til at være forkarl, og dels, at jeg jo ikke var færdiguddannet til alt arbejde med maskiner. Da manden spurgte,

om jeg kunne tænke mig at fortsætte, sagde jeg ja, men jeg ville have 550 kr. for det næste år. Det ville han ikke give, og hans mening var, at det kunne jeg heller ikke opnå andre steder. Imidlertid søgte jeg plads og fik den på en anden gård til de forlangte 550 kr. mod at jeg skulde være god ved hestene. Manden selv var ramt af apoplexi og kunne ingen steder færdes ved egen hjælp. Pladsen her var dog kun som andenkarl, idet vi her var tre om arbejdet, tillige var en fodermester.

Der var altid vældig trafik af køretøjer med flyttegoods 1ste maj og 1ste november. Alle skift skete disse dage. Herudover skete der en del skift til andre tider. Det var dem, der var kommet forkert i plads. Det var dog et fåtal, det gik sådan, og mange gange var det de samme husbondfolk år efter år eller den samme pige eller karl den ene gang efter den anden.

I denne plads var vi to karle, men havde altid daglejerhjælp. Her var det en ældre ungkarl, der var den faste medhjælp. Han kom altid så tidligt om morgenen, at han hjalp os at røgte i stalden og ved hestene om morgenen. Det var ellers en regel, at en daglejer først kom til davretid. I daglejen var der altid indregnet, at de skulde have fuldkost de dage, hvor de arbejdede det pågældende sted. På gårdene var det gennemgående intet problem; men der kunne godt være de gårdmands- og især husmandskoner,

der serverede lidt ringere mad, end hun ellers ville have disket op med. Det kunne vanskeliggøre det for den pågældende mand at få ekstrahjælp i en travl tid, for det gik jo som en løbeild mellem daglejerne, hvor de bedste madsteder fandtes.

I denne plads var jeg i to år. Her var altid liv og glade dage. 2 karle, 1 fodermester, 1 daglejer, en overgang også en tjenestedreng, 2 piger og så alle de, der kom på visit ikke blot i sommerferien, men også om aftenen. Om søndagen og ofte om aftenen, især sommeraftener, kunne vi godt være en halv snes unge mennesker samlet der. Jeg tænker tit på de stakels unge mennesker på landet, som nu om stunder må rejse milevidt for at træffe andre unge.

Endnu på denne tid var der ikke tale om varme på værelserne, men hvis der ikke var det, skulle folkestuen dog stå til rådighed. På mange gårde var det familiens dagligstue, der fungerede som sådan. Som regel regnedes der med, at vi forlod den kl. 9, idet hestene altid blev fodret af ved dette klokkeslet. Altså behøvede vi ikke i kolde perioder at være på vore værelser, uden medens vi sov. Det må indrømmes, at det især i frostperioder var en kold tjans at blive vasket, for i forrummet til værelserne, hvor vor vask skete, var der lige så koldt som udenfor; men sådan var det overalt uden undtagelse.

Her i denne plads ligesom i de forrige

arbejdede vi ikke om søndagen, ikke en gang i høsten, hvad der endnu mange steder var tilfældet. Hverken med gårdfejning eller lignende som før i tiden. Dyrene skulde dog passes også om søndagen, og her måtte vi karle træde til en gang hver måned. Det var en fodermesters ration af fridage.

Da jeg havde været her i to år, mente jeg at ville skifte plads. På dette tidspunkt var 600 kr. en god løn for et år som ene- eller forkarl. Jeg havde jo i forvejen været overlønnet med mine 550 Kr. som andenkarl, ellers var forskellen større. Ja nogle blev tilbudt at gå i vinterhalvåret for kost og logi og sygekassen betalt. Dette sidste var

husbonden specielt interesseret i, idet det kunne blive ham en dyr fornøjelse, om karl eller pige skulle blive syge, og dette ikke var i orden.

Jeg søgte en plads som forkarl, og på spørgsmål fra bonden om, hvad jeg skulle have i løn, lød svaret fra mig: "610 kr. for et år", hvortil han omgående replicerede: "Hvad skal du bruge de 10 kr. til?" "Måske til en julegave!" svarede jeg, og dermed var sagen i orden.

Der holdes hvil ved markarbejdet.
Muleposer og tejner tømmes.



Arbejdstiden var meget ens på gårdene her på egnen og lå vist ligedan overalt. Vækkeuret ringede kl. fem morgen i tiden fra 1ste april til 1ste november, så vi kunne være i stalden fem minutter senere. Så skulle stalden renses, og hestene strigles. Striglearbejdet kunne godt tage 10 minutter for hver enkelt hest. Hver striglede sine egne heste først, derefter plage og føl, om der var sådan nogen. Morgenmad 10 minutter i seks. Derefter arbejde fra 6 til 9, så 1/2 times frokost. Igen 3 timers arbejde til middag kl. 12.00. Derefter 1 1/2 times middagspause iberegnet kaffepausen, der lå i de sidste minutter af middagshvilen. Dernæst igen fire timers arbejde. (-)

(Efter dette fæstemåls ophør blev Felix Kruse indkaldt som soldat. Efter soldatertiden tog han plads som fodermester.)

Arbejdet som fodermester var dejligt frit. (-) Det var bare noget tidligere op om morgenen og senere fyraften end karlene på gården. Til gengæld var der et par timers hvil over middag. Således gik et år med at passe køer, og det viste sig til overraskelse for mig selv, at det kunne jeg egentlig godt med. Manden interesserede sig ikke så meget for sin kvægbesætning, hans største interesse lå i driften og frøavl. Da året var gået, ville han da gerne have beholdt mig i endnu et år, men da havde jeg besluttet at ville et halvt år på landsbrugsskole på Korinth Landbrugsskole, hvor Th. Ro-

senstand var forstander. Han var på den tid meget populær mellem unge mennesker, mens de ældre så på ham med mere skepsis. (-)

De fem måneder på skolen var alle tiders. Det var en streng tid med lektielæsning og løsning af mange opgaver. Vi lavede fodertabeller til køer, grise og heste. Planer over gødningsforbrug til afgrøderne. Vi blev indoktrinerede i brug af A.I.V. syre til ensilage, for uden ensilage intet rentabelt landbrug! Så snart vi fik eget landbrug, var ensilagebeholdere noget af det første, vi skulle have lavet. Vi skulle også til at dyrke meget mere lucerne, og det skulle stakkes på stativer, og det skulle ske dagen efter, at det var slået og meget meget mere. (-)

Den 1ste april sluttede skolen for mit vedkommende. Ikke at jeg ikke gerne ville have forsat skoleopholdet; men det kostede jo penge, og der blev ikke tjent noget. Jeg fik et statstilskud på 70 kr. om måneden og skulle så lægge noget nær det samme oveni. Undervisningsbøgerne skulle vi selv betale: Højskolesangbogen, som blev meget flittigt brugt. Vi sang et nummer for hver eneste undervisningstime. Bogen om kemi, svineavl, hesteavl, kvægavl, jordbundslære, gødningslære og om kulturplanterne plus 5 kollegiehæfter, et til hver undervisningsgren. Dels et par andre, som blev os anbefalet af lærerne i løbet af vinteren. (-) Når dertil kommer, at soldatertiden foruden den mistede indtægt kostede mig 100 kr., vil det

forstås, at pengepungen blev taget med på råd, når forlænget skoleophold skulle tages under overvejelse. (-)

Jeg begyndte altså ved landbruget igen. Dels som daglejer og dels som hjælp hos mine forældre. Min broder havde indtil da været hjemme, men fik nu lejlighed til at komme ud. Det gav altså for lidt i pengepungen, og

allerede den 1ste maj 1938 tog jeg igen en fodermesterplads til 1100 kr. for et år. (-) Så forlod jeg pladsen den 1ste november 1939 og tog hjem til mine forældre igen. (-) Min far optog igen sit arbejde som håndværker og overlod til mig at passe landbruget. Her begyndte min egentlige selvstændige landbrugsergning.

Det første år (1941) på et sjællandsk husmandssted.

Jørgen Olsen er født i 1913 i København, hvor hans far, som stammede fra landet, var vognmand. I 1923 fik forældrene tildelt en af de lodder, der blev udstykket til statshusmandsbrug på Bregentved efter lensafløsningen. Efter sin konfirmation i 1927 kom Jørgen Olsen ud at tjene. I 1933 tog han eksamen som kontrolassistent fra Høng Husmandsskole. Derefter arbejdede han dels som fodermester, dels

som kontrolassistent, indtil han i 1941 købte et husmandssted på Stevns.

Efter min konfirmation i foråret 1927 kom jeg til 1. maj ud at tjene på en mindre eller halvstor gård i Borup. (-) Der var 35-40 td. ld. (-) En voksen datter var hjemme og arbejdede som pige ude og inde. (-) Der var en karl mere. (-) Vi havde en fast daglejer i høst. (-)



Vognmand og ægsamler Carl Lind på vej. Hindsholm. Skønt de styndede popler ikke længere brugtes til gærdselsmateriale blev stævningen stadig holdt i hævd. Mange steder helt frem til i dag.

Foråret 1928 kom jeg til et gartneri ved Haslev. (-) Der var også et lille landbrug 5-6 td. ld. Fra 1. maj 1929 kom jeg til en gård på Køgeegnen på ca. 50 td. ld. Foruden mig kom en voksen karl og en nykonfirmeret pige. Der var 4-5 heste, plag og føl, ca. 22 malkekøer plus opdræt, en del søer og grise samt høns og kyllinger. Her begyndte vi også dagen ved femtiden, drak kaffe, når der var malket mellem 6 og 6.30, holdt frokost kl. 9 og middag med pause fra 1 til 2. Kaffe midt på eftermiddagen og aftensmad, når der var malket til aften. Vi regnede med at skulle være færdige kl. 18. (-) Driften her var også traditionel, afgrøderne lagt an på dyrene samt vintersæd. (-)

Efter høst begyndte jeg at spekulere, om ikke jeg skulle prøve en ny plads. Jeg havde arbejdet med dyrene og var efterhånden helt god til malkning. Malkede gerne 8 køer ad gangen, op til 10, når jeg ikke skulle andet. Så kunne jeg vel også klare 16-17, være fodermester og få noget mere i løn. I sommeren 1929 fik jeg 220 kr. i løn, om vinteren fik jeg 180 kr. og i sommeren 1930 fik jeg 325 kr.

1. november kom jeg til en udflyttergård fra landsbyen Gevnø. (-) Jeg skulle være fodermester, passe køerne, ene malke og rense svinehuse, der var ikke ret mange svin. (-) Besætningen bestod af 4-5 heste, 17-18 køer plus opdræt, 1 brugstyr, ellers ikke tyre, et par søer og kun lidt grise, og så kun et lille hønsehold lagt an på naturligt tillæg og dagslys. Driften i

marken var også traditionel her. Der blev dyrket et stykke med kogeærter, der var vinter- og vårsæd og kun et mindre stykke med roer. (-) Her begyndte jeg at gå i husflidsskole om vinteren. (-)

1. november 1932 forlod jeg Gevnø og rejste til Høng Husmandsskole, og i april 1933 tog jeg eksamen som kontrolassistent. (-) Det var i den tid, jeg var i Gevnø, at det begyndte at blive almindeligt med lys hos høns i den mørke tid. Det var en gård i Gevnø by, jeg først så det, og der blev også snakket om det; om det var nødvendigt. Ligeså kom rugerier i gang.

Fra 1. maj 1933 var jeg 1 år fodermester på en gård i Jystrup sogn. (-) Ved driften var der foruden mig 2 karle. Besætningen var 22-23 køer, 1 brugstyr og opdræt, et mindre svinehold, 4-5 heste og lidt fjerkræ. (-) Stalden var god at arbejde i, der var vand indlagt. (-) Fodringen endnu traditionel. Jeg malkede 18 køer 2 gange daglig, og de øvrige malkede 2.

I foråret 1934 fik jeg brev hjemmefra, om jeg kunne tænke mig at være vikar for deres kontrolassistent, som skulle være soldat i 5 måneder. (-) Jeg sagde ja til tilbudet, men gik ned i løn. Karle og fodermestre fik på det tidspunkt 100-150 kr. mere i årsløn end kontrolassistenter. (-)

Vinteren 1935-46 påtog jeg mig igen en fodermesterplads til en løn af 400 kr. Det var på en gård mellem Køge



Sensommeraften.
Køerne drives hjem.

og Ringsted. (-) Foruden ejeren var der en karl og en dreng ca. 15 år. Han skulle malke 4-5 køer, jeg malkede 18 køer morgen og aften og nogle til middag. (-) Jeg fik desværre en ret streng vinter, for efter jul begyndte det at være for meget for mine fingre med al den malkning. Jeg kunne ikke sove ordentligt om natten for uro i hænderne. Jeg søgte læge og fik at vide, at det var en erhverssygdom, som ramte malkepiger, klaverspillere og skrivemaskinefolk. (-) I tiden op til 1. maj havde jeg en del spekulation om, hvad jeg skulle og turde kaste mig ud i. (-) Jeg tog til Sorøegnen og fik arbejde i en kontrolforening. Derefter var jeg kontrolassistent i St. Heddinge i tre år. Det sidste år var lønnen 1300 kr., og jeg lugede gerne lidt roer om somrene. (-)

Da jeg var assistent i St. Dalby 1934-35 var der vist 2 besætninger, der

blev malket med maskine. I St. Heddinge var der også et par besætninger, der blev maskinmalkede, da jeg begyndte der efteråret 1936, men da jeg rejste i 1939, var det over halvdelen af besætningerne. Ensilering var endnu ikke kommet i gang.

Krigen begyndte i september 1939, men pr. korrespondance fandt jeg plads som fodermester på en stor gård ved Stege. Dertil cyklede jeg 1. november. (-) Her var 24 malkekøer, en tyr og en del opdræt, ingen tyrefedning og en mindre svinebesætning. (-) Der blev også dyrket sukkerroer, her var en speciel roekarl til optagning. (-) Toppen opfodrede vi, så meget vi kunne, men noget blev syltet hel ned imellem roeaftald. Det var det første, jeg oplevede af ensilering. (-) Her var malkemaskine, så jeg klarede overgangen til praktisk arbejde uden

besvær. Fodringen her var også traditionel, dog gjorde lagrene af roeaffald, at vi lettere supplerede græsset om sommeren.

I sommeren 1941 blev jeg forlovet, og i oktober 1941 cyklede vi til Stevns en dag og kikkede på en lille landejendom, der var til salg. Vi købte den samme dag, og straks eller lidt senere blev vi gift.

Vi købte og overtog ejendom her i Varpelev, "Poppelly", 1. november 1941 - knap 15 td. ld., heraf ca. 1 td. ld. eng ved Tryggevælde Å, som marken går ned til. Købsprisen var 39.000 kr. Der var faste lån i ejendommen på 20.000 kr., som vi overtog, og sælgeren fik et femårigt pantebrev på 4.000 kr., og vores udbetaling klaredes ved min opsparing og nogen hjælp fra min svigerfar. Min kone havde også opsparing og betalte de møbler, vi fik i starten.

Bygningerne var ældre, nogle af dem nok helt fra 1880, hvor lodden var udskilt fra den nordlige nabo som 1/3 af denne gård.

Stuehuset var med cementtegl og muret op af store kridtblokke, der er overkalkede. Det var temmelig stort 15,4 x 7,6 m.

Stalde og lo var af bindingsværk med mursten nogle steder ubrændte. Alt kalket og med stråtage, dog pandeplader på et smalt halvtagshus op mod den søndre længe. Et selvstændigt svinehus havde oprindeligt været møddingshus, men engang først i dette

århundrede fandt man på at grave og støbe ny grund svarende til husets mål og flyttede huset. Svinestierne var uden rensengang. Da jeg kom, lå den åbne mødding med støbt bund 70-80 cm under jordniveau mellem kostald og svinehus lige op i dette. I kostalden var mange meget smalle båse, men bag liggeplads grebning og fortov i et med rendestenen et 10 cm. bredt bræt. Hestene stod i den søndre længe. Her var hele 4 båse. Lergulv på loen.

Ved vores overtagelse af ejendommen bestod besætningen af 2 halvgamle heste, 4 køer og 1 stor kalv, 1 so og nogle få grise og så en halv snes høns, som vi spiste i løbet af vinteren.

Af redskaber var her plov, almindelige harver til hestebrug og en god cambridgetromle. El var indlagt, der var lys og kraft, og på loen stod et lille 12" tærskværk uden andre tossestreger, men en tålelig god halmpræsser, endvidere en sækkeløfter, som jeg har endnu og har været meget glad for.

Af sidste års høst stod der en ganske lille stak rug. Den hjalp far mig ret hurtigt med at få flyttet ind på loftet på magasin. Der var kun ganske lidt korn, men jeg hentede da en sæk mallet korn på møllen. Så solgte vi grisene som polte 50 kg. Det tog slagteriet dengang. Vi beholdt kun en gris, som blev slagtet i februar 1942. Så havde vi da mad. Soen fik jeg, efter at jeg var kommet. Den farede i den strengeste kulde i februar 1942 og fik nogle få grise, som døde af kulde.

Da vi fik tærsket den smule rug, der var, og vejte korn af til såsæd, var der kun lidt til hesten. Så der gik faktisk et år, før vi kom rigtig i gang. Vi havde kun lidt mælkepenge. Der var rigelig med roer, men allerede i februar var jeg i Strøby-Egede at købe et læs byg-halm efter vægt. Det kostede 130 kr. og sidst i april hentede jeg et læs raj-græshalm på en gård ved Strøby. Det blev til 200 kr. pr. bundt. (-)

Her var brønd, men kun pumpe ved denne. Vinteren var kold og lang. Kulderekorden for mange år blev sat sidst i februar 42 med 31 gr. frost, og foråret kom sent. Jeg såede det første stykke korn sidste søndag i april. Følger af den lange vinter blev der også. Inden jeg overtog ejendommen, var der sået ca. 2 td. ld. med hvede i bagmarken ved åen. Den bortfrøs, og det unge græsudlæg kaldet var også gået med, så det var næsten hele arealet, der skulle tilsås, men det blev det da efterhånden. Jeg havde sidst på vinteren fundet en brugt såmaskine og købt den til en rimelig pris 250 kr. I maj fik jeg hos smeden i Holtug en brugt dobbelt radrenser til 157 kr.

Fodring af køer om sommeren så ud til at blive et problem på grund af bortfrosset græs. Jeg solgte en ko til. Min far tog en ko på foder fra i maj til august, hvor den skulle kælve, og vi sendte kvien på Saltholm, så vi slap også her igennem. Regnskabsbogen fra 1942 viser, at vi solgte mælk for 2.258 kr., mark- og haveprodukter,

mest korn for 1.000 kr. og æg for 240 kr.

Vi havde inden julen 1941 fået fat i 14-16 hønniker. De omtalte polte til slagteri havde givet 292 kr. Soen, som overlevede kulden, men hvor jeg ingen grise fik, kunne give 190 kr. sidst i april. Af slagtesvin kun leveret i november 42 til en pris af 262 kr. Jeg havde købt to torvegrise af min far ved skt. hansdags tid for 80 kr., og da han kom med dem, havde han to sække malet korn med, som han gav Johanne i fødselsdagsgave. Den ene kom som nævnt på slagteriet, den anden kom i sulekarret før jul. Alt i alt viser mine bøger, at kalenderåret 1942 gav et driftsunderskud på 1.786 kr., men vi overlevede altså. (-)

Forbruget af kunstgødning var afhængig af ejendommens tidligere forbrug, der var en slags rationering. (-) Besætningen voksede kun langsomt, 2-3 søer, 3 køer, i 1945 5 køer og i 1946 6 køer, ca. 30 høns. (-) I vinteren 1943-45 fik vi drænet hele marken og i efteråret 1943 gravet de første 2 små 2 m. siloer ned og ensilerede så roetoppen med A.I.V. syre, senere med melasse, og da det blev almindeligt at knuse roetoppen, brugte vi ingen til-sætningsstoffer heller ikke ved græs-ensilering. (-) I 1946 stiftedes en kartoffelkogerforening, og jeg gik med med 1/2 td. ld. (-) Vi brugte de nedsyltede kartofler som suppleringsfoder til svinene. (-) I 1947 anskaffede vi el-hegn og begyndte på løsdrift.

En forsømt ejendom i Himmerland, 1942-1984.

Aage Pedersen er født i 1914 på en he-deejendom nord for Hobro. Da han var 10-12 år gammel, kom han ud at arbejde hos naboer, og i 1930'erne havde han forskellige pladser på gårde på Hobroegnen. I 1942 købte han en forsømt ejendom i Doense, som han solgte som et veludbygget landbrug i 1982.

Det var, mens Johannes Pedersen-Dalum var forstander på Dalum Landbrugsskole 1937/38, at jeg havde mit ophold der. Det var det eneste skoleophold, jeg opnåede ud over de 7 år i børneskolen, og det blev en oplevelse for livet, som det vist hedder. Jeg sugede alt det, jeg kunne. Dog tror jeg nok at kunne se, at de, som havde været på efterskole eller højskole, havde nemmere ved at klare sig. Men det havde der slet ikke været råd til, og jeg brugte alle mine sparepenge, som var lige så meget som bruttolønnen til en forkarl et helt år, og det var kun til skolepenge. Jeg var endda berettiget til tilskud, som også gik med. (-) Det er ikke sikkert, at jeg kan beskrive, hvor meget det skoleophold betød for mig, men det var en start, så jeg i min tid som landmand kunne optage den nye viden, som strømmede ind i de knap 43 år, jeg var selvstændig. (-)

Jeg blev forlovet, og vi ville gerne giftes og kikkede først på bestyrerplads. Men når der var 80 ansøgere, og et

andet sted var løntilbudet uacceptabelt, så vi også på ejendom. Efterhånden som vi blev klar over, hvor lidt hjælp og lån, vi kunne regne med at få, gik det sådan, at vi overtog en helt nedkørt ejendom på 19 td. ld. Besætning: en ko, gold. En gris, halvdelen skulle gå til sælgeren. En hest, den anden var død af sult, og den levende viste sig at være så afkræftet, at den ikke kunne rejse sig. Naboerne hjalp med at få den op om morgenen. Jeg begyndte den 10. april 1942. Der var intet stråfoder til dyrene. Der var ca. 2 tdr. korn på stuehusloftet, som skulle være det lovbealede sædekorn. Og så en bundfrossen kartoffelkule og en ditto kålrabi. Der var forresten 14 høns, som var inficeret med tuberkulose. Det var næsten et tilbagetog til middelalderen. Husene var faldefærdige. Taget utæt, og derfor var bjælkerne rådne. Det fritstående stuehus var kun 20 år gammelt og brugeligt, men kakkelovn, komfur og gruekedel var næsten ubrugelige. Pris: 16.000 kr., som for det meste var overtagelse af kreditforeningsgæld.

Ved hjælp af en billig hest, som viste sig at være "hvinsk", kom jeg i gang med at køre mælk til Vebbestrup Andelsmejeri. Den afkræftede hest kom til kræfter, men sådanne heste, der skal af sted 365 dage om året, bliver langsomme at køre med. (-)

Vi blev gift den 3. maj 1942 og med de allernødvendigste møbler, købt brugt, og det til husholdning, som Gudrun havde samlet sammen og anskaffet, startede vi. (-)

I fællesskab kunne vi arbejde på at forbedre vor arbejdsplads og øvrige vilkår. (-) Det viste sig at være en langvarig proces. (-) Med den minimale produktion, som denne specielle ejendom kunne yde, var det meget små forbedringer, det kunne blive til hvert år. Det specielle var, at den tidligere ejer gennem 15 år ikke havde brugt nogen form for kunstgødning, og med den "økologiske" driftsform var marken udpint for al gødningskraft. Hans dyr var døde af sult. Jordprøver viste fosforsyretilstand på 1 og det samme i kalital. (-) Det første år lå der et par læs staldgødning, som jeg kørte ud til roerne, et tyndt lag, og i de 10 rækker blev roerne så store som en kaffekop. Der var sået videre i resten af marken, og der blev de største kålroer så store som et julelys. Der var heller ingen kunstgødningsration, for denne var betinget af tidligere indkøb. Senere under krigen kunne der søges om gødningsration. Selv om jeg forsøgte og kun fik en brøkdel af det, der var søgt om, hjalp det ikke meget.

Eftersom der ikke var nogen vandforsyning bortset fra vandhullet i marken, som vi kunne bruge til dyrene, fik vi snakket med brøndgraveren. Han var det første menneske, som troede, vi kunne betale vore regninger

og give os kredit. (-) Nu havde vi vand 30 meter nede, men ingen trækraft til at få det op. Der var ikke elforsyning og ingen mulighed på grund af mangel på alle materialer i krigens tid. Gudruns far havde nogle gamle vandrør, som var gravet ned i hans mark. De blev gravet op, og vi fik dem til at lave håndpumpe af. (-)

Jorden på ejendommen var som omtalt fuldstændig udpint for næringsstoffer og var med stejle bakker og sumpede huller i det lave. Der må jo have været fremgang, for jeg fik da drænet vandhullerne og opdyrket marken, og også andre har kunnet se det. Jeg tror nok, det var i 1952, vi blev tildelt Foreningen af Jydske Landboforeningers sølvmedalje for landboflid. (-)

Produktionen skulle nødvendigvis blive større. Nu kom pristallet, og det nødvendiggjorde en udvidelse og en dygtiggørelse. Både min kone og jeg studerede alt, hvad vi kunne af fagligt stof, og de 14 høns, som var der, da vi kom, viste sig at være indkomsten, for koen gav ingen mælk, og mælketurens løn gik til hestefoder og hesteko. En kurv æg med i Brugsen og så hjem med pengene. Vi måtte have et par skrukehøns lagt. Det kunne da bruges til at lære noget af. (-) I den mørke tid blev petroleumslampen hængt ud til hønsene, når vi var færdige med at bruge den i stalden. Så til jul var det kun Aage og Gudrun, der leverede æg til Brugsen. (-)

De første år blev tærskværket trukket af en hestegang. Det blev lagt til rette, for når hestene gik der i en time, kunne de ikke holde til mere. Der var halmryster, men rensningen af kornet foregik med en håndtrukken rensemaskine. I kostalden var der plads til 3 køer og 3-4 kalve samt to svinestier. De første år var der ikke avl på marken til mere end det samt de to heste.

Med de dårlige bygninger og for lidt plads til en større animalsk produktion avlede vi kontrollerede læggekartofler til eksport til Venezuela. (-) Kartofflerne fyldte vi i sække og syede for dem med to nydelige ører. En nat havde vi 100 sække færdige i laden klar til eksport. De blev våde allesammen i

løbet af natten under et voldsomt regnvejr. Da blev vi klar over, at der skulle bygges nyt.

I 1948 blev den første stald bygget. For at den ikke skulle blive for dyr, blev den lavet 12 meter bred og 14 meter lang. I stalden var der tre rækker dyr: 8 køer i en række, kvier og malkerum i midten og svinestier og heste i den sidste række. Og laden ovenpå, og terrænet var sådan, at der kunne køres ind med hestene i laden både med korn og roer, som så kunne hældes ned i roerummet og stalden gennem lemme i ladegulvet.

I mangel af bedre kunne køer bruges til trækraft, men det var dog et ret sjældent syn i 1920'erne.



Stuehuset var bygget i 1923 og var ca. 60 kvadratmeter med hulmur og tag af cementsten. Bræddegulvene i stuen og sovekammeret var rådne langs ydermurene. I den anden stue var brædderne helt væk og gulvet af cement. Der var kælder under køkkenet, og her kom vandet ind, når det regnede meget. Når der blev fyret i kakkelovnen, kom røgen ud i stuen. Komfuret havde opbrændte ringe, som faldt ned i ilden. Gruokedlen kunne kun bruges, når vinden var i vest, da røgkanalen var ført under køkkengulvet for at finde skorstenen. Det vi savnede mest, et badeværelse, lavede jeg bag loftstrappen, hvor der var et mindre rum oprindeligt brugt til brænde. (-) 1949 var det muligt at få indlagt elforsyning for de fleste materialers vedkommende. Vandtætte kontakter og elmotor måtte vi vente på. Der gik dog et par år, før vi fik automatisk elvandpumpe og trykbeholder. Ved samme tid fik vi de dårlige støbegodsovne skiftet ud med centralvarme og rigtigt baderum. Det var i 1953. Nu var det en rimelig beboelse for os og vore to børn.

Da jeg begyndte den 10. april 1942, var der en ko, der var gold. I bryllups-gave fik vi af min svigerfar en rød malkeko, som også kom til at give megen mælk og fik kviekalve. Der var det kedelige ved den, at den en gang imellem umotiveret sparkede os væk, mens vi sad og malkede. Men det var en god malkeko, og vi havde ikke råd til at skifte den. (-) Men en ko er for

lidt, og jeg kikkede på kælvekvier. En rød kvie kostede 1.000 kr., mens en sortbroget kunne købes for 700 kr. Det blev sortbroget, og det fortsatte med små skridt efterhånden, som der kom penge til udvidelse og eget tillæg. (-)

Besætningen blev stadig udvidet, så der var ca. 30 køer omkring 1970. (-) Mens den gamle stald fungerede, købte vi kun 2-3 torvegrise á ca. 30 kg og fedede dem op for at have en slagtegris. (-)

Der var 14 høns, da vi købte, og da de blev passet rigtigt, var det et godt aktiv. (-) Vi kom op på et hønsehold på ca. 100, mens de gik i det stråttækte og med petroleumsligten. (-) I 1953 byggede vi et større hus til æglæggerne, delt på midten så der i hver halvdel kunne være 280 æglæggende høns, indsat skiftevis hvert andet år. (-) Da vi gerne ville have en fast medhjælp, byggede vi i 1966 et hus 10x32 m beregnet til 1500 æglæggere. Vi var så sikre på, at især Gudrun kunne klare at få det til at give den ekstra indtægt, så vi kunne betale løn til en karl. (-) Det var ægproduktionen, der skulle give os lønnen for vort arbejde. (-)

Da jeg købte gården, var marken delt op i mange forskellige stykker, dels var der en gammel hulning, som delte alle stykker op i trekanter. (-) Det var nu meningen at dele marken i 8 marker: 3 græs, 1 korn, 1 roer, 1 kartofler, 1 korn med udlæg. (-) Så foruden at jeg i 4 år kørte mælk hver dag, som var en 4-timers tur, så blev der gra-

vet grøfter og jævnet hulvej om vinteren. (-) Om ved 1960 holdt vi op med at dyrke kartofler. Ved den tid havde vi fået marken i normal gødningskraft, så vi kunne avle sukkerroer. De sidste år med kartoflerne havde alligevel været til foderbrug i kogt form. (-)

Foruden det tilkøbte 12 td. ld. jord fra 1962 og 10 td. ld. i forpagtning beliggende syd for ejendommens jord fik jeg en hel mark på 30 td. ld. i forpagtning i 1969. (-) Vor animalske produktion var blevet så stor, at der var en stor mængde naturgødning. Stalden med kreaturer blev stadig udvidet, og fra 1971 var vort fjerkræhold på 8.000 æglæggere og to gange 4.000 hønniker. Det vil sige 1.000 kg foder pr. dag, og det meste foder til fjerkræet blev indkøbt. Derfor den store mængde naturgødning, som der var god brug for på den tilforpagtede jord. Nu blev der mere hjemmeavlet korn, og der blev installeret en automatisk foderblander, så vi kunne lave de 8 tdr. foder til æglæggerne, som var det daglige forbrug til dem. (-)

Det havde lige fra starten, da vi blev

selvstændige været vor plan, at vi skulle have løn for vort arbejde ligesom andre mennesker i Danmark. Men det varede mange år. Selv om vi forøgede vor produktion den ene gang efter den anden, så var omkostningsniveauet løbet foran på grund af pristal og prisstigning. Det lykkedes dog til sidst, men først skulle ejendommen have de nødvendige forbedringer og investeringer. (-)

Det viste sig, at vi ikke kun havde købt et landbrug, vi havde også købt det omdømme, som hørte dette sted til. Vi kunne mærke, at ingen på egnen troede, nogen kunne eksistere på "den dårligste ejendom på egnen". En sikkert væsentlig årsag til, at det lykkedes at skabe en bedrift ud af det, vi begyndte med, var nok den manglende tillid fra vore nærmeste, som min kone og jeg måtte leve med. Det bevirkede, at vi blev så trodsige, at vi måtte sætte alle kræfter ind på at vinde andres tillid og respekt i resultater. Vore iboende evner viste sig at supplere hinanden helt ud i detaljer, og det var vi begge indstillet på at udnytte.

Fra et husmandshjem i Vestjylland til et statshusmandsbrug i Sønderjylland.

Gunnar Groth er født i 1921. Hans forældre drev et husmandsbrug i Asp ved Holstebro. Efter at have tjent flere steder på Holstebroegnen, fik Gunnar Groth i 1942 plads som forkarl på en

stor gård på Løgumklosteregnen, hvor der var en stort kreaturhold og opdræt af stude. I 1944 blev han gift, og i 1951 fik han et statshusmandsbrug i Stenderupgårde ved Toftlund.

Jeg var nu blevet 12 år, og kom ud at tjene for første gang fra maj til november. (-) Det var to km. hjemmefra, og jeg fik for seks måneder 75 kr., men året efter i samme plads var jeg steget til 135 kr. Mit arbejde var køerne og kalvene. Ungdyrene havde vi fenne til; de øvrige stod tøjrede. Kalvene skulle jo vandes. Der havde jeg en trillebør med jernhjul, som jeg kunne have to mejerispande på, en med mælk og en med vand, og så fik de deres tildeling en gang daglig, og de blev flyttet 3 gange daglig. Vi havde gerne 15 køer, som skulle trækkes ud på marken og hjem og malkes om middagen og ud igen. Om natten blev de på stald. (-) Foruden at passe køer og kalve, deltog jeg også i det øvrige markarbejde i roer og hø og høst. (-) Indimellem skulle jeg to gange pr. halve dag flytte køer, når de andre fik et hvil. Det var lange dage, vi begynd-

te kl. 6 morgen, ingen middagssøvn, og efter spisetid om aftenen skulle vi malke. Jeg havde 4 køer tre gange daglig. Man tænkte ikke så meget over det dengang; men det var da en hård arbejdsdag for en 12-13 års knægt. (-)

I 1935 blev jeg konfirmeret og skulle så ud at tjene hele året og fik plads på en mindre gård cirka 5 km. hjemmefra til en løn på 350 kr for et helt år. (-) Der var en helt ung pige også. Vi havde 12 køer, som manden pigen og mig hjalp hinanden med at malke. Alle dyrene stod tøjret, men der havde vi en vandvogn og så en ældre kørehest for den, når ungdirene skulle vandes.

Køerne trækkes ud på marken.



1936 rejste jeg til Asp til en lidt større ejendom. Vi havde tre arbejdsheste. (-) Det var min første plads, jeg kom til at så kunstgødning. Man fik en sæk gødning på nakken, og så var det bare at vandre derudad og så helst få kunstgødning strøet nogenlunde jævnt med hånden. Det var tungt at gå i pløjejorden, græsmarken var lidt lettere. Det var ellers en god plads. Jeg blev der i to år. Gården blev drevet traditionelt, dog havde vi alle dyrene i løsdrift om sommeren i pigtrådshegn. Arbejdsmæssigt var det jo en lettelse. (-) Der havde vi også en 12-13 køer, og manden og konen og mig hjalp hinanden med at malke, og vi var fælles om alt andet arbejde også.

1938 fik jeg plads i Borbjerg. Manden var 28 år og den med det mest moderne landbrug, jeg havde prøvet. Der havde vi også dyrene gående i pigtrådshegn om sommeren, men stadigvæk stald uden fodergang. (-) Det var min sidste plads, hvor vi malkede tre gange daglig. (-)

1939 flyttede jeg til en nabo i Borbjerg. Det var min første plads, hvor der var malkemaskine. Ikke fordi jeg havde meget med stalden at gøre, for gården var lidt større, og vi var to karle, og da jeg var forkarl var mit domæne hestestalden, og vi havde nogle fine heste. (-) Der blev gjort meget ud af hestene. De blev striglet to gange daglig hele vinteren og fodret med hakkelse, skåret af primahavre.

Jeg havde nu prøvet at have pladser, hvor man blev behandlet som familiedlem, blev budt med, når der var gæster og indbudt til en nabo sammen med ejerne, men jeg har også prøvet, at når vi havde spist til aften, så de hellere vores hæl end tå, og et godt opholdsrum havde vi heller ikke. Vores kammer lå i et hjørne af stalden, opslået af brædder, og vi kunne ligge i sengen og høre hestene, og når foderet var væk på loftet, så var dynen stivfrossen, hvor vi åndede på den. (-)

November 1940 fik jeg plads i Asp en km. hjemmefra. Gården var ejet af en direktør, så der blev ikke set så meget på økonomi. Alt skulle bare laves tip top i orden. Jeg var lejet som altmuligmand, i daglig tale kaldet "knokkelkarl". Det var det grove arbejde at læsse møg og begrave roestakkene med jord og fodermester ved siden af. Vi havde 20 køer, som bestyreren og andenkarlen og mig malkede med håndkraft. Det var en god plads med rigelig med folk til at udføre arbejdet. Der var bestyrerparret, ung pige, og så var vi tre fuldvoksne karle. Det var min første plads, hvor vi havde en såkaldt tørvasker til roer. (-) Det var min første plads med fodergang. Det var jo en stor lettelse i det daglige arbejde.

Jeg var jo nu blevet 20 år og havde begyndt at tænke på, om man skulle være selvstændig landmand, så skulle man lære lidt mere, og jeg fik plads i Naur ved yngre folk på en sandjords-



Der høstes raps.

gård. Vi havde fem arbejdsheste, 16 køer og ca. 30 ungdyr, og da var det blevet nemmere med hegn, da havde vi fået de første elhegn. Det var batterihegn, som ikke var så effektive som de hegn, vi får i dag, men trods alt en stor lettelse ved at lave indhegning. Jeg var forkarl, så havde vi en ung andenkarl og en pige, der hjalp både ude og inde. Det var en frisk mand, som søgte at gøre os interesserede i driften, og han var heller ikke bange for at tage os med på råd. Det var jo ikke alle steder, det var ønsket, at man blandede sig i dispositionen. (-)

November 1942 skete der en skelsættende ting i min tilværelse. (-) Jeg rejste fra Holstebroegnen og omtrent så langt syd på, jeg kunne komme. Det blev på Løgumklosteregnen på en gård på 233 ha. (-) Det var jo en kolossal omvæltning. Der blev jo talt sønderjysk, et sprog, jeg ikke forstod mange ord af i starten, men med tiden fik jeg det lært, og jeg bliver nok regnet for ægte sønderjyde i dag.

Det var en dejlig tid. Vi blev behandlet som selvstændige personer, men arbejde var der nok af. Dog blev der hørt efter vores mening, når bare vi havde en fornuftig forklaring. En af de første ting, jeg ankede over, var inddelingen af markerne. Der var

skæve og krumme skel mellem alle stykkerne. Det kunne min husbond godt se det fornuftige i, så vi fjernede de hegn, der var, og så opmålte vi agrene. På den måde fik vi mange, fine regelmæssige stykker ud af det, og senere kom det flyvende kopr og plantede tjørn imellem hver enkelt mark.

Personbesætningen på gården bestod af ejeren, hans hustru og på daværende tidspunkt to børn, senere kom der to børn mere. Så var der to piger, en fodermester og tre karle og i travle perioder en fast daglejer. Manden arbejdede selv en del med i marken, han og andenkarlen læssede altid møddingen, når vi kørte den ud. (-)

Driftsformen var noget andet, end jeg havde været vant til på min hjemegn. Her var store engarealer, vi dengang ikke pløjede, som lå i vedvarende græs delvis til afgræsning, og vi bjergede meget hø. Vi havde jo en stor besætning, om vinteren 120 kreaturer og om sommeren en del mere, der blev indkøbt til opfedning på de gode engarealer, og i forsommeren blev der regnet med 4 stk. store kreaturer pr. ha., når så høet var væk, skulle de store stude, der skulle være slagtefærdige, have 1 ha. pr. to dyr.

Højmarken, som lå nærmere ved bygningerne, blev drevet med græs i to år, en gang havre, en gang rug og så roer eller kartofler. Vi havde 10 ha. med roer og 5 ha. med kartofler. (-)

Vore heste var store, stærke jyske heste, en enkelt følhoppe og en kørehest. (-) Opfedning af kreaturer var et kapitel for sig. Vi købte nogle i foråret, og en del havde vi også selv, og så blev de fordelt på de forskellige marker og aldrig hundyr og handyr i samme fenne. Det gav for megen uro. Når vi så kom sidst i juli, skulle udsætterkøerne væk, augustkvierne, som ikke skulle bruges til avl, og når vi kom sidst i september, pillede vi de allerdårligste stude fra. De allerbedste stude gik som regel til første november; der var gerne omkring 15 stk. I alt blev der opfedet omkring 70-80 stk. hver sommer. (-)

November 1943 blev mit lykkeår. Vi fik en ny tjenestepige, Mette Kjestine Marie Petersen kaldet Kirsten. (-) Vi blev forlovede 1. juli 1944. (-) 2. november samme år blev vi viet i Løgumkloster kirke, og vi havde jo i løbet af året fået en del samlet sammen til vores fælles hjem. (-) Efter brylluppet tog vi plads som fodermesterpar på en gård i Hynding ved Ravsted. Der var 28 køer, som vi skulle malke med håndkraft, da malke-maskinen blev trukket af en benzinator, men der var ingen benzin at få. (-)

I foråret 1947 forpagtede vi en lille ejendom ved Løgumkloster tilhørende sparekassen. (-) Vi købte to toårige slesvigere, og vi havde fået 3 køer og lidt svin. Det passede Kirsten så, og jeg tog alt forefaldne arbejde i mosen om sommeren. Arbejde havde jeg altid. (-)

I 1950 fik vi en lille pige mere, så nu havde vi tre piger, så vi var en hel familie og besluttede så at søge jord til et statshusmandsbrug ved Statens Jordlovsudvalg, og vi fik tildelt 12,28 ha. her i Stenderupgårde ved Toftlund. Jorden så godt nok lidt trøstesløs ud der i februar, da vi fik det tildelt. Vandet silede ned over marken, men vi slog til og har aldrig fortrudt det.

Vi skulle jo nu have fat i håndværkere. (-) De kunne ikke begynde før til 1. september. (-) Dyrene kom ind 4. november, og vi flyttede ind den 23. december, og alt var lavet godt og solidt. I 1950, året før vi flyttede herop, solgte vi den ene af de slesvigske heste til en polsk opkøbskommission, og så købte jeg en lille frederiksborger hoppe på to år og fik jo ikke så lidt i bytte, og hun var et dejligt dyr at arbejde med, og på arbejde kom de, da vi flyttede hertil. Staten havde ejet en skov, der ligger 100 m. fra, hvor vi ville bygge, og staten havde solgt skoven, men beholdt retten til det, der lå fældet rundt i skoven. Det var beregnet til de tre statshusmandsbrug, som skulle bygges her. Vi kunne købe det træ, og der var omtrent tømmer nok til vores ejendom. Jeg slæbte det så hjem med hestene oppe fra skoven. (-) Når jeg så havde slæbt en stak stammer hjem, barkede jeg dem af med en spade, og så kom der en tømmermand fra Toftlund og huggede tømmeret til på gammeldags maner, for mester mente ikke, det kunne betale sig at køre det på savværket. (-)

Et stykke tid, før mureren skulle be-

gynde på byggeriet, kom han herud en dag, for der manglede 14.000 kr. fra byggelånet til overslaget, og han var nødt til at have lidt garanti for det beløb, da han ingen rettighed havde i et statshusmandsbrug bagefter. Da kontaktede jeg min gamle husbond ved Løgumkloster; men det var ikke noget problem, dem kautionerede han for. (-)

Så var rammerne lagt for vores fremtidige landmandsliv, og vi bor idyllisk. (-) Arbejdet på et husmandsbrug adskiller sig jo ikke meget fra større brug i mine unge dage. Der var det faste staldarbejde om morgenen. På større brug havde karlene intet med kostalden at gøre. Da skulle hestene fodres, strigles og vandes, som regel ved et stort vandtrug. (-) Det var forkarlens arbejde at sørge for, at samtlige seler var i orden og rigtig opspændt på de enkelte heste. Desuden skulle en forkarl kunne så og pløje snorlige og indstille en plov, så der ikke var en grøn tot at se, når man var færdig med at pløje en græsmark. Det er jo altså sammen ting, som man også gerne skulle kunne, når man er selvstændig.

Var det frostvejr, så puslede vi en ekstra gang om dyrene, og vi skulle jo tærskes med vores eget lille Dronningborg tærskværk med presser en dag ugentlig, og roer skulle køres ind, det tog også en hel dag om ugen, og var jorden optøet, så tømte vi møddingen en gang om måneden. Det blev jo læsset med håndkraft, og vi havde jo



Høet rives sammen og sættes i stak.

straks købt gummivogn, så staldgødningen spredte vi direkte fra vognen, og når vi havde et par meter på hver side, kunne vi jo pløje gødningen ned for at mindske tabet. Det var jo rart, når vi kom til foråret, hvis gødningen var udkørt. At harve og så tog jo ikke lang tid; men vi havde jo selvfølgelig også det daglige staldarbejde ved siden af. Det tog jo et par timer morgen og aften. Når roerne så var sået, skulle vi jo gerne snart til at rense i dem, for der var jo ingen kemiske midler til at holde dem rene med, så det var med radrenser og roehakke, så der var meget håndarbejdede dengang. Midten af juni skulle vi gerne være færdige med roerne første gang, for så

kom høet. Vi havde en Mac Cormick græsslåmaskine, og høet vendte vi gerne en gang med en håndrive, og så kunne vi rive det sammen med en hest og sætte det på høryttere, og så skulle det gerne stå i 14 dage, og så lånte jeg naboens traktor med lift og kunne køre stakken hjem i laden. Når vi så var færdig med høet, skulle roerne hakkes anden gang og renses et par gange. Så var det høst. Vi var tre husmænd, der havde købt selvbinder fælles, og så kunne vi låne en hest hos hinanden, for der skulle jo tre for selvbinderen. Negene blev så skokket, altid et par i midten og et par fra hver side. Byggen behøvede ikke stå ret længe i skok, men havren skulle helst stå 14 dage. En del af kornet tærskede vi direkte ind. Kirsten ville gerne putte i tærskværket, og et af børnene smed negene ned til hende,

og jeg passede halm og korn. Når det var overstået, skulle stubjorden bearbejdes. Det var jo den eneste måde, vi kunne rense jorden for ukrudt. Når det blev midten af oktober, skulle vi i roerne. Først stak vi toppen af med et rapjern, så læssede vi det på vognen med håndkraft og kørte det hjem. Selv toppen kørte gennem en silofylder, der knuste den og smed den op i siloen. Så blev roerne slæbt af jorden med en roeslæde. De skulle så læsses med fork og køres hjem og læsses af med roegreb. Om formiddagen hjalp Kirsten, men når børnene kom fra skole, blev Kirsten fri. Når så roerne var samlet, var der jo noget dejligt arbejde tilbage at efterårspløje. Vi skulle jo gerne være færdige til jul. (-)

Arbejdsgangen var jo ikke meget anderledes på de store brug; der var blot flere om arbejdet, og så kom mekaniseringen, og den slog først igennem på de store brug, og der var nok mange, der sagde dengang, at nu blev de mindre brug skubbet ud, for det kunne da ikke gå an at købe traktor på de små ejendomme; men de fleste har da to traktorer i dag, og ved at sætte hestene ud og købe traktor blev der jo plads til et par køer eller tre mere.

Vi drev så i mange år traditionelt landbrug med toårs græs, en gang havre, så roer og derefter byg med udlæg og et par ha. lav jord med vedvarende græs, og i stalden var der plads til 8 køer, 8 kvier, 2 heste og 4 svinesøer plus roekammer.

I 1955 byggede vi en fløj til med plads til 20 fedesvin, 200 høns, en silo og lidt maskinhus. Samtidig fik vi vores første malkemaskine. Det var jo en lettelse, for selv om vi kun havde en maskine, kunne den malke lige så hurtigt, som da Kirsten og mig malkede begge to. (-) I starten arbejdede vi med RDM og havde også en helt god besætning. (-) For RDM blev der satset så hårdt på ydelsen, at det gik ud over eksteriøret, så vi købte et par SDM kvier og avlede os så til en ren sortbroget besætning, og hele avlsarbejdet havde hele tiden været baseret på kunstig befrugtning. (-) 1960 kneb det med pladsen, så jeg gravede et stykke ud i laden og fik lagt spalter til 20 ungdreure (-) men i 1962, da vi solgte hestene, lavede vi om i stalden. Nu fik vi plads til 16 køer, og samtidig fik vi rørmalkning. Det var jo en stor lettelse at være fri for at bære mælken ud. (-) I 1973 tog vi resten af laden med til stald og gravede ud bag køerne, så vi fik spalter over det hele. (-) Vi kunne nu ordne stalden med mellem 60 og 70 dreure på to gange 1 1/2 time. Kirsten malkede, og jeg fodrede. Det gik godt i mange år. Vi havde gode indtægter af køerne og fedede samtidig alle tyrekalvene og købte også til tider nogle nyfødte tyrekalve til videre fedning. Men omkring 1980 blev Kirstens hjertesygdom værre, og i 1984-85 blev vi nødt til at sælge køerne.

Foden under eget bord. Fra husmand til gårdmand.

Søren Kr. Hansen er født i 1922 på en gård i Ildved ved Jelling. I 1930 døde hans far, og moderen solgte derefter gården. Søren Kr. Hansen fik da ophold hos en morbror, der også var gårdmand. Fra 1932 til 1950 havde han forskellige pladser, først som karl siden som fodermester. I 1950 købte han en ejendom på 9 1/2 td. ld.; men i 1958, da han blev gift, købte han en gård.

Hen på sommeren 1950 ringede min morbror, som jeg havde været ved som dreng, at der nabo til ham var en ejendom til salg. Om ikke jeg kunne tænke mig at købe den? Den var på 9 1/2 tdr. land, men ingen besætning. Rejste ud og så på den. Ejeren forlangte 17.000 kr. for den. Syntes prisen var for høj, så det blev ingen handel denne gang. Så hen i februar 1951 købte jeg ejendommen for 13.200 kr. Underskrev skøde 19. februar, og mine terminer var 130 kr. pr. halve år. Min morbror tilbød at passe ejendommen frem til november, så jeg kunne beholde min plads og tjene til såsæd og gødning samt diverse udgifter. Der fulgte hverken avl eller besætning med. Min morbror forærede mig en kvie; den fik jeg lov at have på græs, der hvor jeg tjente. Fik i sommerens løb samlet flere ting sammen såsom seletøj, en vogn og flere forskellige ting.

Hen omkring 1. oktober spurgte jeg manden, hvor jeg tjente, om jeg kunne købe en ko af ham. Det var der ingenting i vejen for, men den skulle koste markedsprisen. Så ville han til gengæld forære mig en kalv for de mange år, jeg havde været det. En smuk tanke, og for mig var den kærkommen. Koen gav jeg 1300 kr. for, og meningen var, jeg skulle have den med 1. november. En søndag eftermiddag hen i oktober måned havde min husbond og hans kone været henne at besøge et par mennesker, og der havde de hørt, der var fare for mund- og klovsyge i nærheden. En besætning var under observation. Såfremt det var tilfældet, ville vi komme under afspærringsområde. Vi havde enkelte spredte tilfælde af sygdommen i 1951. Man måtte ikke flytte klovbærende dyr, såfremt prøverne af den omtalte besætning var positive. Da min husbond kom hjem og fortalte dette, syntes han, jeg omgående den søndag skulle ringe til en vognmand og få ham til at flytte dyrene tidlig mandag morgen, forinden en eventuel afspærring skulle blive en realitet. Kl. 7 om morgenen kørte vi så med kreaturerne samt de forskellige ting, jeg i sommerens løb havde samlet sammen. Jeg tænkte ved mig selv, nu var jeg på vej mod det mål, jeg havde stilet efter gennem mange år.

1. november flyttede jeg selv derud på min ejendom. Den første aften, jeg ankom, blev jeg inviteret hen til en nabo. Da jeg kom tilbage, havde koen kælvet. Den var endda nedkommet med en kviekalv. Det var en god start og grundlag for en god begyndelse at bygge videre på.

Få dage efter kunne jeg begynde at levere mælk til mejeriet - mellem 20-22 kg blev det til om dagen. I mælkepenge blev det til 120-130 kr. om

Mælkevognen er der, og den sidste spand mælk netop hældt på mælkejugen.



måneden. Lånte min nabos heste til at efterårspløje med. Indtægterne var som bekendt små. Men næppe var pløjearbejdet forbi, før der kom en mand og spurgte, om jeg ikke kunne hjælpe ham, idet han stod uden hjælp. Daglønnen var 2 kr. i timen samt middagsmad og eftermiddagskaffe. Der var arbejde nok at få, ved siden af jeg passede ejendommen.

Hen på sommeren kælvede kvien, hos min morbror havde givet mig. Havde nu 2 køer. Havde nu også fået mig anskaffet en griseso samt lidt fedesvin, så flere penge gav det nu. Hen midt på sommeren kom en nabo og spurgte, om jeg kunne tænke mig en

mælketur. Han sad i bestyrelsen for mejeriet og vidste, at den ville blive ledig pr. 1. oktober. Der var skriftlig licitation. Naboen sagde, jeg kunne byde turen ind til 10,50 om dagen. Havde nu så mange penge, jeg kunne købe en jysk hest. Turen kunne køres med en enspænderhest. Nu gjaldt det en vogn. Men her var mejeriet behjælpelig, idet man kunne låne pengene til en vogn. Købte en ny gummi-vogn til 1600 kr. Og hver gang, jeg fik kørepenge, trak mejeriet et afdrag på 224 kr. pr. måned. Hver 14. dag skulle hesten skoos. Den helt store gevinst blev det såmænd ikke. Hesten havde jeg alligevel, og den kunne nu drive jorden samt køre mælketuren.

Dengang sagde man, at hvor der holdt en mælkevogn udenfor, sad der en fattig mand indenfor. Noget var der om det, men den skilling, det gav var man sikker på. Men fremad gik det trods alt. (-) Økonomisk gik det fremad. Havde nu fået 2-3 grisesøer stillet an. Kunne nu sælge smågrise.

Jorden til ejendommen var lav, så det blev ikke tørt om sommren. Avlede nogle gode år, og græs var der nok af. Fik nyt stråtag på huset samt en ny skorstenspipe på samt nye vinduer. Ligeledes blev der bygget en vinkel til stalden, så der blev mere plads til svinene. (-)

Hen på foråret 1958 blev jeg forlovet, og lidt længere hen på foråret begyndte vi at tale om bryllup. Ejen-

dommen, jeg havde, var som nævnt kun på 9 1/2 td. ld. Den var lille nok til to mennesker. En dag sagde mine svigerforældre, de godt ville hjælpe til, således vi kunne få et større landbrug. Vi begyndte nu at se på gårde. En dag kørte vi omkring en ejendomsmægler. Tror vi så på en 10-12 stykker, men der var ingen, som vandt indpas. En tid efter kom ejendomsmægleren, for nu mente han at have fundet en gård, som passede os. Vi tog hen og så på den og fik den på hånden nogle dage, så Anna Marie, som havde plads i Århus, kunne komme ned og se den. Det endte med, at vi købte den. Vi gav 146.500 kr. for den. Gårdens størrelse er på 53 td. ld. Det er den stadig.

Ved overtagelsen var stald og lade kun 4 år gamle, idet de var opført efter en brand i 1954. Stuehuset var opført i 1906. Ved overtagelsen var der 12 køer, et tilsvarende antal kvier og kalve samt lidt svin. Dengang havde man en tommelfingerregel om, man måtte give 10.000 kr. pr. ko, som gården kunne føde. Havde selv 2 køer samt en kælvkvie, en hest og et føl samt et par grisesøer med. Så nu var der næsten 15 køer, så den omtalte tommelfingerregel passede næsten, idet der til gården hører 4-5 td. ld. med skov. Selve overtagelsen fandt sted 1.7.1958. Så var der brylluppet. Det fandt sted 4. august 1958 i Give kirke.

Karl, kontrolassistent og landmand i Vestjylland.

Børge Hansen er født i 1919 i Ådum sogn. Hans forældre havde flere ejendomme på Ølgodeggen; men i 1922 opgav faderen landbruget. Børge Hansen kom ud at tjene som 12 årig. Han uddannede sig til kontrolassistent og købte i 1946 en gård på 25 ha. i Ådum.

Jeg kom ud at tjene den sommer, jeg blev 12 år. Det var et år senere end mine søskende, måske var det, fordi jeg var den yngste, så på det tidspunkt belastede børneflokkene ikke økonomien så hårdt, for det var klart en økonomisk fordel, at man kunne tjene føden og lidt til tøj sådan en sommer, men selvfølgelig var det også af stor værdi at komme ud og lære at bestille noget.

Gården, jeg tjente på, lå knap 2 km. fra mit hjem. Det var kendte folk inden for mine forældres omgangskreds, men ikke familie. Jeg var vel nærmest fæstet som "hjorddreng", men skulle deltage i alt forefaldende arbejde, så godt jeg nu kunde. Der var foruden mig en voksen karl og pige og en barnepige på min alder. Familien havde tre børn under 6 år. Gården var vel på 40-50 td. ld., og der var ca. 12 køer plus opdræt og 3 heste og nogle får og svin.

Arbejdsdagen var temmelig lang. Vi begyndte kl. halv seks om morgenen.

Der var så 1 1/2 times middagspause, det vil sige den ene time af middagssovnen blev "solgt" på Dalgas Marked sidst i august. Gården lå tæt op ad jernbanen, så noget af tidsregningen gik efter togtiderne. Der kom et tog et kvarter over syv om aftenen, så måtte vi holde fyraften; men den var tit noget forsinket, så klokken blev let halv otte. Så skulle der jo malkes senere, men det deltog jeg ikke i, men så var der andet, der skulle laves. Så fik vi grød som regel surgrød inden sengetid. Aftensmaden var kombineret med eftermiddagskaffen (eftermiddagsmellemad). Det fik vi kl. ca. fire-halv fem. Den skik brugtes på mange gårde, men kun i sommerhalvåret. Jeg var i den plads i to somre fra 1. maj til 15. oktober. (-) Den første sommer, jeg var i den plads, blev kornet høstet med aflægger, det vil sige en slåmaskine, der var sat høsttøj på, så man kunne lægge kornet i neg. Det var manden, der kørte den, og så skulle vi tjenestefolk binde op. Det andet år, jeg var der, gik det lettere, da havde manden købt en selv binder, og det var jo en stor sensation.

Den tredje sommer fik jeg plads på en lille ejendom på 11 td. ld. som "enekarl". Der lærte jeg vel nok lidt mere karlearbejde såsom at køre med hestene og andet. (-) Jeg var også i den plads i to somre. Så var jeg fyldt 15



Lille ejendom ved kirken i Dalby på Hinds-
holm.

år og skulle have plads for et helt år. Jeg fik så plads som andenkarl på en gård ikke ret langt fra mit hjem. Det var en gård på ca. 60 td. ld. Der var 16 køer og opdræt og ellers svin og får og tre heste, en alsidig driftsform, som der næsten var på alle gårde. Der var en voksen karl foruden mig, og så var der en datter hjemme som pige. Jeg fik 300 kr. i løn for dette år. Min husbond havde en søn, som dette år købte en gård syd for Tarm. Hos ham fik jeg plads året efter, og der var jeg i tre år. (-) Manden og konen var unge og ar-

bejdssomme. Det var en meget dygtig mand både på kvægavls- og planteavlsområdet. Han var en af de første på egnen, der begyndte med sortbroget hollandsk kvæg, det købte han mest i Sønderjylland. Det første år, jeg var der, fik jeg 450 kr. i løn, det andet 700 kr., det tredje 800 kr.

Der var gode og hjemlige forhold i alle de pladser, jeg har haft, og det, tror jeg, var sådan de fleste steder. Sådan et sted, hvor man var i 3 år, blev man jo næsten som et medlem af familien. Da de tre år var gået, følte jeg, at nu skulle jeg lidt længere ud og se andre egne. Nu havde jeg lært en masse i de 3 år. Jeg havde også deltaget i nogle landbrugsfaglige kurser, så jeg følte

mig helt godt rustet, så jeg søgte og fik en plads som fodermester på en gård i St. Lyndelse på Sydfyn. Det foregik udelukkende pr. brevveksling efter en avisannonce, så det var meget spændende den novemberdag i 1938, da jeg rejste derover til det helt ukendte.

Jeg var forberedt på helt andre forhold, men det var nu slet ikke så forskelligt fra, hvad jeg var vant til. Arbejdstiden var vel nok lidt mere afgrænset, men der var de samme gode, hjemlige forhold. Det blev endda et særdeles godt år. (-)

Efter et år på denne gård tog jeg et 5 måneders ophold på Ryslinge Højskole. Det var i efteråret 1939, da anden verdenskrig lige var brudt ud. Disse 5 måneder blev en dejlig tid, ikke blot fik man opfrisket og udvidet sine skolekundskaber, men man fik også udvidet sin horisont i mange retninger, og så det gode kammeratskab. (-) Efter endt skoleophold vendte jeg tilbage til min gamle plads ved Tarm, men kun for april måned. Den første maj rejste jeg tilbage til Fyn. Før jeg tog fra højskolen, havde jeg fæstet mig på en gård som enekarl for sommeren. Det var i Sødunge ikke ret langt fra Ryslinge. Der var flere af mine kammerater, der ligeså havde taget plads i omegnen, så vi kunne blive ved at dyrke kammeratskabet og holde forbindelsen til højskolen vedlige. (-) Efter et halvt år i denne plads tog jeg tilbage til Jylland og fik plads i mit hjemso-

Ådum på en gård på 70-80 td. ld. Der var foruden mig en ung karl. Jeg fik 1150 kr. i løn dette år.

Generelt for de steder, jeg har tjent, og stort set for alle gårde på egnen var arbejdsrytmen den samme året igennem. Vinteren var en rolig tid. Var det hård vinter, gik tiden med tærskning, roeindkørsel og pasning af dyrene. (-) Med foråret blev der travlhed; alt foregik jo med hestekraft og derfor mindre redskaber og maskiner, så det tog tid. Når forårsarbejdet var ovre, skulle årets brændsel sikres. Mange havde selv en tørvemose, hvor der kunne graves tørv (klyne). Det skulle helst nås, inden roearbejdet kom, for så var der fuld beskæftigelse i lang tid. Det var jo med håndkraft, sprøjtemidler var der ikke noget, der hed dengang. Ind imellem var der også noget kløverhø, der skulle bjerges. De fleste gårde havde også en englod i Skjernådalene; det var nærmere mod høst, det skulle bjerges.

Det gælder for alle de steder, jeg har tjent, der har jeg også deltaget i ungdommens liv, det være sig ungdomsmøder, gymnastik, boldspil, dilettant, baller m.m. Her i mit hjemso-
gn, hvor jeg nok har været mest aktiv, havde ungdomsforeningen møde hver 14. dag i vinterhalvåret enten med foredrag eller underholdning, ligeledes var der gymnastik en eller to gange om ugen; men det var gymnastikforeningen, der stod for det, ligesom det var idrætsforeningen, der stod for boldspillet om sommeren.

Et kapitel for sig var karlekamrene, målt med nutidens øjne temmelig primitive til et værelse ude i avlsbygninger undertiden i nærheden af hestestalden. Varme var der selvfølgelig ikke. En seng, et bord og et par stole var møblementet. Karlene havde selv et skab til deres tøj. Sengene kunne godt være med halm i bunden, men det var såmænd ret så lun, hvis man bare kunne holde det fri for mus. Den personlige hygiejne var det så som så med. Varmt vand var der ikke adgang til. Man havde et sted enten i et bryggers eller hestestalden, hvor man vaskede sig. Man fik udleveret rene håndklæder hver uge, et grovere til hænder og fødder og et almindeligt til det øvrige. På Fyn var der den luksus, at karlene havde hver sit vaskefad, som vi havde hængende i stalden. Skulle man have et rigtigt bad, var der somme steder den mulighed at gå på mejeriet og få lov til at tage et bad; der var jo altid varmt vand. Et sted var der en herrefrisør, der også havde et badeværelse, hvor man kunne købe sig et bad. Kun et sted har jeg tjent, hvor der var adgang til en kold bruser, og det var da rart især i sommertiden.

November 1941 tog jeg på landbrugsskole. Den teoretiske side skulle jo også være i orden. Jeg havde ganske vist deltaget i nogle mindre landbrugskurser, og vi havde også landbrugsfag på højskolen, men nu tog jeg altså et 5 måneders ophold på Borris Landbrugsskole. Det var under Helge

Drewsens ledelse. Jeg husker ikke nøjagtigt, hvad opholdet kostede; men jeg tror, det var omkring 100 kr. om måneden for ophold og kost. Deraf fik jeg 45 kr. om måneden i tilskud. (-)

Efter endt skoleophold tog jeg plads som bestyrer på en mindre gård i Borris. Det gav mig mulighed for at afprøve den ny erhvervede viden. Der var jeg fra 1.4.1942 til 1.11.1943 og fik i dette tidsrum en samlet løn på 3.000 kr. Jeg skiftede så plads igen, men var uheldig at komme til skade kort efter og måtte opgive det strenge arbejde et stykke tid. Jeg tog så en uddannelse som kontrolassistent på Borris Landbrugsskole og fik derefter plads som kontrolassistent i Tarm-Foersum Kontrolforening fra 1. april 1944, hvor jeg så var i halvandet år. Det var en meget interessant tid. Der var ca. 50 medlemmer i foreningen, som man lærte ret godt at kende, fordi man jo boede på skift hos dem en dag ad gangen. Man havde to besætninger hver dag, enkelte dage tre og boede så hveranden gang hos de enkelte medlemmer. Det andet sted skulle de så selv tage prøverne og bringe over. Sådan en omgang tog ca. 4 uger. Der blev ikke taget prøver søndag aften og mandag morgen. (-) Man førte regnskabet ajour det sted, hvor man boede. Det tog ikke hele dagen, så der kunne godt blive tid til at hjælpe lidt i roerne, ved høsten, eller hvad der nu faldt for mod lidt ekstra betaling. Men den måned, oktober, hvor årsresultatet skulle gøres op, var en travl måned.



Gårdspladsen var en del af gåseflokkens faste domæne. Hindsholm.

Der var ikke noget, der hed regnemaskiner dengang, og der var lange tallonner der skulle tælles sammen. (-) Jeg husker ikke nøjagtig, hvad jeg fik i løn, men ca. 2.500 kr. på årsbasis.

Fra 1.11.1945 fik jeg igen plads som bestyrer på samme gård i Borris, som jeg havde været før. Lønningerne var i stigning i disse år, så jeg skulle for dette år have 3.000 kr. I mellemtiden var jeg blevet forlovet med en pige fra mit hjemsovn Ådum. Hendes far havde en gård ikke langt fra mit hjem. (-) Vi

spekulerede jo også på at få vores eget, og det lykkedes i løbet af et års tid, da vi købte en ejendom i Ådum, som vi overtog den 19.9.1946.

Det var en ejendom på 25 ha., en gammel hovedgård, Skodsbølgaard, som gennem en lang årrække var blevet udstykket, så der kun var de 25 ha. tilbage, en meget uensartet jord. Der var på ejendommen 8 sortbrogede køer plus opdræt og nogle fedesvin. Det var gamle bygninger, stuehuset fra 1879-80, men ret anseelig efter den tids byggeri. Stalden var snæver og uden fodergang, men laden var ret rummelig. Det hele kostede 47.500 kr. Jeg havde sparet 5.000 kr. op, som hovedsagelig gik til udbetaling. Min

forlovedes opsparing blev brugt til køb af møbler og andet husgeråd. Ingen af vore forældre var særlig velstående, så der var ikke nogen egentlig kontant hjælp fra den side. På ejendommen var der to mindre kreditforeningslån, som blev betalt ud, og så blev der optaget et 1. prioritetslån i Ølgod Sparekasse på 44.000 kr. med en løbetid på 50 år og til en rente på 4 1/2 % p.a., og det var jo ret så gode vilkår; men sparekassen forlangte to vederhæftige kautionister, og det var noget af en bodsgang at finde dem. Men det lykkedes blandt familie, naboer og gode venner og et par af min gamle husbonde. (-)

Vi blev gift den 21.5.1947, så den første vinter boede jeg alene på gården, dengang flyttede man ikke sammen, før man blev gift. Der var nu også meget, der skulle ordnes, før det var så nogenlunde beboeligt. Vi havde et stort bryllup. (-)

Vi startede i 1946 med kun få midler. De penge, vi havde sparet op, blev

brugt til udbetaling i ejendommen og til de allernødvendigste møbler og indbo, så vores etablering er sket over en lang årrække, men derved blev glæden ved de små fremskridt ikke mindre. (-)

(Gården blev solgt i 1991). Det er en stor omstilling at forlade det sted, hvor man har haft sit virke og sit hjem gennem 44 år. Det er lang tid; men når man tænker tilbage, så er de gået hurtigt, og det kan være helt overvældende og næsten med lidt bekymring at tænke på, så hurtigt udviklingen er gået i disse år. Vi ville nok ikke tilbage til de forhold, vi startede under. Alle de arbejdslettende ting, vi har oplevet, har vi hilst med glæde, men jeg tænker mere på de kulturelle ting, der er forsvundet sammen med, at alt er blevet større og mere effektivt. Hvor var det f.eks. hyggeligt med generalforsamlingerne i de forskellige foreninger og virksomheder, hvor vi var relativt få til at bestemme tingene. Økonomien har fået en alt dominerende magt, men ikke alt kan gøres op i penge.

Landmandsuddannelse og overtagelse af en østjysk fødegård.

Per Skov Thulesen er født i 1918 på gården "Lillebjerre" (85 td.ld.) i Åle sogn. Per Skov Thulesens far døde i ung alder. Derefter drev moderen i flere år gården med bestyrer. Per Skov Thulesen kom ikke så meget ud at tjene

blandt fremmede. Han kom efterskole og på højskole og havde nogle få pladser rundt om i landet, inden han i forbindelse med sin mors død i 1942 forpagtede sin fødegård sammen med sin bror. I 1948 overtog han gården som eneejer.

Efter en god skolegang i Åle og konfirmation i efteråret 1932 kom jeg i vinteren '33-34 på Skibelund Efterskole. Sommeren 1936 på en gård på Samsø. Vinteren '36-37 ophold på Vallekilde Højskole. Sommeren 1937 karl på en gård i Odsherred i Siddinge. Vinteren '38-39 som 20 årig på et 9 måneders kursus på Ladelund Landbrugsskole. 1.11.41 kom jeg til Bjørnekær i Hjeriting ved Rødding som forkarl. Jeg skulle være der et år, men den 1. maj '42 dør vor mor, og jeg må tage hjem. Min bror Kristian og jeg overtager nu Lillebjerre i fællesskab. Vinteren '42-43 på Askov Højskole og dermed sluttede ungdomsuddannelsen.

Det blev ret korte ophold, jeg fik i mine pladser ved landbruget. Når jeg tænker tilbage på disse oplevelser, så var de alle gode og lærerige pladser, hvor der overalt blev lagt vægt på, at vi unge mennesker befandt os godt og lærte en masse.

På Samsø avlede vi tidligt modne kartofler, der blev leveret i havnen til udskibning til Århus. Vi havde også avl af agurker til auktionen i Århus. Jeg nød meget denne sommer på Samsø. Øen var ikke større, end at man i løbet af sommersøndagene kunne nå at komme rundt og opleve hele øen.



Hørren “ruskes” det vil sige trækkes op med rod og bindes i neg. Høravlen var i stærk tilbagegang siden midten af 1800-tallet som følge af den billige fabriksfremstillede bomulds fremkomst.

Pladsen på Sjælland i Siddinge lærte mig meget om kvægavl og frøavl. Min husbond var medejer af den berømte avlstyr "Højager Nakke". Der blev gjort meget ud af kvægavlen, men jeg arbejdede nu mest i marken, og jeg husker, at vi havde frøavl af spinat, rødkål og roefrø. Vi levede godt her. Jeg kan f.eks. huske, at vi hver formiddag var inde og få stuede kartofler og spegesild. Arbejdsdagen blev på denne måde delt op i tre afsnit, og det var jo en god ting for unge heste og unge mennesker. (-)

Pladsen i Sønderjylland på Bjørnekær var også meget lærerig. Gårdejeren var formand for den stedlige landboforening og iøvrigt meget politisk engageret, så han var ikke meget hjemme, og det var jo en udfordring for forkarlen. Man måtte lære at arbejde selvstændigt. Der var stor besætning og stort svinehold, så der var to fodermestre, og vi var tre karle. (-) Det var jo et større landbrug, og vi karle og to piger opholdt os i fritiden i folkestuen. Som regel spiste alle sammen til middag. Ved spisebordet sad husbond så ved bordenden, og ved venstre langside sad så forkarl, andenkarl, trediekarl og endelig de to fodermestre med den ældste fodermester ved den nedre bordende. Ved den anden langside sad så husmor, pigerne og børn. (-)

Opholdet på Skibelund Efterskole blev en stor oplevelse for mig. Jeg fik pludselig en stor flok nye, gode kammerater, og vi levede i et festligt samvær både i skole og fritid. Selv om jeg

altid har været glad for at gå i skole, så blev efterskoleopholdet her en helt speciel oplevelse. (-)

Også mit ophold på Vallekilde blev af stor betydning for mig, selv om jeg var ung (18 år). Jeg var også for ung til at få det fulde udbytte af dette ophold. (-) Senere fik jeg så mulighed for endnu et højskoleophold og denne gang på Askov. Det blev naturligvis en rig oplevelse. (-) Vi var mange, der nok kom til Askov med en fornemmelse af, at nu skulle vi rigtigt have vort samfundssyn pudset op og bekræftet, men så gik det for mange af os, det gjorde det i al fald for mig, at vi fik omstødt nogle velerhvervede, færdige meninger eller fordomme om mange ting eller forhold. Det betød, at vi kunne begynde næsten forfra, og danne os et nyt og mere differentieret syn på mange livsforhold. (-)

Vinteren 38-39 var jeg så på Ladelund Landbrugsskoles vinterskole, men jeg fortsatte om sommeren på det udvidede driftskursus. Det blev meget givende 9 måneder, og jeg nød i fulde drag at suge til mig af den teoretiske viden om landbrug, og havde jeg ikke haft den forpligtelse til snarest at komme hjem og hjælpe mor med den daglige drift af Lillebjerre, så var jeg nok gået videre med teoretisk uddannelse på Landbohøjskolen. Vi fik om vinteren en grundig indføring i de kemiske og biologiske sammenhænge, og selv om det kunne være fremmed og tør viden for os, så nød jeg at få indblik i disse ting, men jeg følte i høj grad, at

sommerens mange ekskursioner i mark og stald på en værdifuld måde fik sat vor teoretiske vinteruddannelse i relation til det praktiske landbrug. Skolens lærere var alle på deres felt meget dygtige og inspirerende lærere. Jeg tænker ofte med glæde tilbage på deres timer. Ikke alene var de fagligt dygtige og lærte os en masse om landbrug, som vi siden har nydt godt af, men de var også hver især betydelige personligheder. De havde en åndelig ballast fra højskolen og det folkelige Danmark, som de ofte øste af midt i den teoretiske snak. (-)

Efter opholdet på Ladelund kom jeg hjem og fik ret hurtigt lov til at prøve de teoretiske ideer ud i praksis hjemme på Lillebjerre. Både mor og andre i lokalsamfundet var meget åbne for at prøve nye veje som ensilering af grøntfoder, at anvende inseminering i avlen både hos svin og køer. Selvfølgelig lykkedes alt ikke, men det var spændende at få lov til at prøve nogle ting af i praksis, endnu imens gløden var til stede. (-)

Den 1. maj 1942 skete der jo det, at vi tre søskende mistede vor kære mor. Hun fik en svær sygdom, som hun ikke kunne stå igennem. Det blev så ordnet sådan, at min bror Kristian og jeg i fællesskab overtog gården. Lillebjerre var på dette tidspunkt i ejendomsskyld kr. 60.000 og i hartkorn vurderet til 6,5. Ved handelen blev ejendommens værdi ansat til 80.000 kr., besætning til 22.175 og redskaber og maskiner til 3.940 kr. Med regule-

ringer blev den samlede overtagelses-sum opgjort til 105.615 kr. Købesummen blev berigtiget ved, at vi overtog gælden i gården på 18.000 kr., og restbeløbet 87.615 kr. blev klaret ved, at vi i vor del af arv i boet likviderer dette beløb. Vor søster fik sin arvepart 37.950 kr. udbetalt, men anbragt i Overformynderiet, idet hun endnu ikke var myndig.

Ved overtagelsen bestod besætningen af 4 heste, 3 plage, 11 føl, 26 køer, 20 stk. ungdyr, 4 grisesøer, 2 fedesvin, 6 ungsvin og 30 høns. Af redskaber og maskiner var der 1 tærskvæk med presser, 2 elmotorer, 1 vandpumpe, 1 kværn, 3 arbejdsvogne, 1 fladvogn, 1 selvbinder, 1 slåmaskine, 1 såmaskine, 1 hesterive, 3 plove, 5 harver, 1 tromle, 1 gødningsspreder, 2 ajletønder, 1 ajle-nedfælder, 2 kaner, 6 seletøj, 1 tørvasker. Endelig var der en personautomobil, Chevrolet 1927, til en værdi af 500 kr. 1 ko repræsenterede en værdi på ca. 400 kr., 1 fedesvin ca. 50 kr.

Min bror og jeg skiftedes så til at være hjemme og passe bedriften indtil april 1948, hvor jeg overtager hans halvpart i gården, og jeg bliver altså eneejer i 1948.

Købesummen for halvparten bliver aftalt til 9.000 kr., som berigtiges ved, at jeg overtager 1/2 af et nyt kreditforeningslån i gården på 3.000 kr., og resten 6.000 kr. udbetales kontant til Kristian. Han køber en gård i Morsholt ved Odder.



Uldvask på god gammeldags manér.

Den 25. oktober 1948 blev jeg gift med Alma Schmidt i Vester Nebel kirke ved Esbjerg. (-) Det blev altså den gamle slægtsgård, vi fik lov til at drive videre. Alma fortsatte sin lærergering til april 1949, men stoppede så for at hellige sig husmodergerningen, og efterhånden kom der jo 4 børn. Ja, der var nok at se til for en husmoder, selv om der var to piger til hjælp. Der var jo stadig megen have rundt om gården, og husstanden var stor. Vi havde fodermester og to karle alle på fuld kost og logi.

I stuehuset skete der ikke i vor tid de store forandringer. Det var et stærkt og godt hus, min bedstefar byggede i

1889, men nogle ændringer i indretning skete langs af sted, så huset blev mere praktisk efter vor tids forhold. Efterhånden som mekaniseringen skred frem, blev folkeholdet mindre, og karlekamre blev indrettet på loftet i stuehuset, så der kunne komme varme på værelserne. Det havde der ikke været, så længe værelserne var indrettet i udhuset. (-)

Da Alma og jeg overtog driften af Lillebjørre, fortsatte vi med den alsidige drift med køer, grise og grisesøer, høns og i starten også med fuld hestebesætning. Som medhjælp havde vi to piger. Derefter havde vi en pige og lidt løs hjælp til vask og rengøring og til børnepasning. (-)

Alma og jeg satte megen pris på at have hjemlige forhold også for alle medhjælpere. Dagligstuen var altid åben for alle, så hvis man var hjemme, så samledes vi der i fritiden hyggede os på forkellig vis med spil, sang, læsning. Var folkene fra den nærmeste omegn, ja så tog mange selvfølgeigt ofte hjem, når man havde frisøndag; men var der langt hjem, blev man ofte og tilbragte søndagen sammen med hele familien. Det var også sådan, at vi fulgtes ad til gymnastik, ungdomsmøder og lignende, både karle, piger og husbondsfolk. Vi kunne selvfølgeigt ikke i samme grad følge denne linie, efterhånden som børnene kom til, men så gerne, at vore unge medhjælpere var med til det, der foregik i sognet og andre steder. Både Alma og jeg følte ansvar for, at de unge, som vi havde hos os, lærte noget, men også for at de havde det godt og hjemligt hos os. (-)

Karleår og køb af gård.

Niels Herman Schmidt er født i 1921 på "Lundgaard" (50 td.ld.) ved Brørup. I 1937 kom han ud at tjene, og i 1949 købte han "Stensvanggaard" ved Brørup.

Da jeg kom ud af skolen, blev jeg første sommer trediekarl hjemme. Arbejdet bestod mest i at passe køerne. Da jeg var 16 år, syntes min far, at nu trængte jeg til at komme ud at tjene. På Lille Skovgaard ved Vejen havde

Det var ikke usædvanligt, at medhjælpere var i flere år i samme plads, ja undertiden endda mange år. Det var af stor betydning for os, at vi i den første fodermester, vi fik til 1. november, havde en god og fast mand til at passe besætningen her i mange år i starten af vor landmandsgerning. (-) I disse år blev alle børnene født; men der skete jo også dette, at jeg ret hurtigt blev en del engageret i organisationsarbejder, i mejeri, landboforening og forskelligt politisk arbejde. Når det kunne lade sig gøre, var det jo ikke alene fodermesterens fortjeneste, men i høj grad takket være en lang række af dygtige og trofaste medhjælpere, vi havde i årenes løb. (-)

Det var en god periode for os, så længe vi kunne have så mange folk i tjeneste, at der virkelig blev tale om et fællesskab på den enkelte gård, et fællesskab der rakte ud over arbejdsdagen og ud over fæsteperioden.

min mor, min bror og en søster tjent, så der skulle jeg også hen. Det var 5 km. hjemmefra, og jeg blev hentet i bil den 1. november. Jeg havde fået et nyt skab, og det blev sat på bagagebæreren på bilen. Jeg længtes meget hjem i begyndelsen, men blev rigtig glad ved at være der. Vi lærte en masse. Der var meget at bestille, men orden i sagerne. Der var gift fodermester, to piger og fire karle. Jeg var den yngste, så det var somme tider hårdt,

når man skulle følge med forkarlen, f.eks. når vi tog roer op med hånden og huggede toppen af med kniv, eller vi blev sendt ud at hånddrive en mark på 5 td. ld. (-)

Det var sidst i 1938, og da fik vi mal-kemaskine på Lille Skovgaard. Vi havde jo fået det på Lundgaard. I 1939 fik vi elektrisk hegn på Lille Skovgaard. Det var ellers noget, man regnede med kun kunne bruges i Amerika på de store græsarealer. (-) Efter et års ophold på Lille Skovgaard var jeg hjemme et år, hvor min bror passede køerne, og jeg lavede markarbejdet. (-) Jeg ville ud at tjene igen, men da det hele var noget usikkert på grund af tyskerne, fik jeg plads som forkarl i Tuesbøl. Det var kun ca. 3 km hjemmefra. Lønnen var 1.100 kr. Det var gode hjemlige forhold, men meget gammeldags. Der var to karle om vinteren og tre om sommeren. Der blev malket med hånd, og der var 22 køer. Jeg skulle malke 8 køer om morgenen, andenkarlen 8 og pigen 4. Gav de mælk alle, malkede jeg 9, og andenkarlen malkede dem om aftenen, mens jeg skrabte roer til hesten. Vi måtte begynde at malke kl. 18.45, og så skulle man skynde sig for at være færdig til at komme til gymnastik, håndbold, bal eller andet i Eskelund til kl. 20. Der var ingen roeskærer eller -renser. Kvierne blev ikke afhornet, kreaturerne bundet i reb. (-)

(I november 1941 begyndte N. H. Schmidt på Ryslinge Højskole, hvor

han bl.a. tog delingsføreruddannelse. Derefter var han forkarl på en gård i Espe samtidig med, at han ledede gymnastikken i Espe gymnastikforening. Herfra blev han indkaldt som soldat. Efter soldatertiden var han et år hjemme på sine forældres gård, og den 3. november 1944 begyndte han på Ladelund Landbrugsskole. En tid, der hørte til den bedste del af hans ungdom. Derefter havde han en plads som forkarl.)

Efter høst kom ejeren af Lille Skovgaard og spurgte, om jeg ikke kunne tænke mig at komme derhen igen. Jeg måtte selv om, om jeg ville kaldes forvalter eller forkarl, bare jeg fik de andre til at bestille noget. Han var efterhånden kommet i så meget offentligt arbejde, at han ikke var så meget hjemme. (-) Vi kom fire nye karle, 1 daglejer og 1 gift fodermester plus 2 piger den 1. november 1946. Denne gang hentede jeg hest og vogn og kørte selv mit skab derhen.

Der sad 18 td. ld. roer i jorden. Masser af kartofler lå i laden og skulle sorteres og kules ned. (-) Vi fik ensileret og roerne op og fik pløjet, inden vinteren satte ind først i december, og den blev ved til i april. Vi begyndte at så korn den 30. april 1947. Om vinteren havde vi nok at gøre med at tærse, køre møg i markmødding, kører roer ind og kaste sne. Der var 11 arbejdsheste og nogle plage. Morgenarbejdet med hestene begyndte kl. 5.45. Morgenmad kl. 6.30 og klar til at rykke i marken eller andet kl. 7. Middag kl. 12, en

kop kaffe kl. 12.50 og klar igen kl. 13. Vi holdt i marken kl. 18 og ordnede heste og os selv, spiste kl. 18.30. Om vinteren striglede de andre karle kørerne den første time om morgenen, og jeg gjorde parat til dagens arbejde. Det forlangtes, at der skulle være en karl hjemme på gården om aftenen.

Vi spiste sammen med familien middag og aften. Der var folkestue, hvor vi opholdt os om aftenen. Familien sad i en anden stue. Når man havde gået hele dagen, og kom ind i varmen, faldt man let i søvn, men det hjalp, når pigerne efter opvasken kom ind og satte liv i det. Om aftenen førte jeg dagbog over hvad arbejde, der var lavet på de forskellige marker, hvor meget vi havde tærsket, eller hvor mange læs roer, vi havde kørt, hvor mange timer vi havde brugt på hestene og mandskabet. (-) Vi havde dejlige oldenborger heste og fire jyder. Når man som ung i en plads havde kørt med det samme spand i et halvt eller helt, eller som jeg på Lille Lundgaard i to år, så kendte man hinanden og var ked af at rejse fra dem.

Der var et godt sammenhold mellem os unge, og vi kommer stadig sammen. Den ene af pigerne er min kone Lis. Hun var dog kun 1/2 år på Lille Skovgaard, jeg blev der i to. Lis kom fra Kristiansminde i Dons. Den var på ca. samme størrelse som Skovgaard, 140 td. ld. Den 13. april 1949 blev vi gift. Det var et stort bryllup i Alminde kirke og Dons forsamlingshus med taler, sange og dans. Lis's far og mor

holdt brylluppet, og min far og mor andendagsgildet i vores forsamlingshus. Vinteren forinden boede jeg i hus hos far og mor og gik på dagleje. Jeg brugte også noget af tiden til at se på gårde sammen med far og Lis's far. På dette tidspunkt var der ikke mange gårde til salg, og var der endelig en, vi syntes om, ja så kneb det at få pengesagerne ordnet.



Bindingsværket krævede årlig vedligeholdelse med spækning. Hindsholm.

På grund af dødsfald blev vores nuværende gård Stensvanggaard til salg. Min far vær vældig oppe på den, hvorimod min svigermoder syntes, den var alt for gammel. "Her kan der ikke boes i", sagde hun. Vi var unge og ville giftes nu og tænkte, det skulle nok gå. Gården overtog vi den 1. marts 1949, og Lis kom den 13. april, da blev vi jo gift - sådan var det dengang. Vi gav 98.500 kr. for 52 td. ld., hvoraf de 7 ligger 4 km. væk, og det meste af de 7 var opgravet mose. De 45 td. ld. lå ved gården og var ler og sandmuldet jord og dyrket pænt. Bygningerne var sammenbygget og stråttækt. Der var tre heste og 80 høns, ellers "hokken ren" som man sagde. Bygningerne var forsømte, og det var en stor overgang, især for Lis. Der var et lån i Kreditforeningen på 48.500 kr. Vi skulle altså udbetale 50.000 kr. Det klarede vi på den måde, at vi lånte 20.000 kr. i sparekassen, 29.000 kr. lånte vi af far, og Lis fik 10.000 kr. i arveforskud eller medgift, som det måske kaldes. Jeg havde sammensparet 11.000 kr., og Lis havde 6.000 kr. De sidste blev brugt til møbler og husgeråd, og en stor del af mine blev brugt til at gøre stuehuset i stand. Vi skulle have besætning, og jeg fik 10.000 kr. i arveforskud af far. De blev brugt til straks at købe 4 køer og 5 kælvekvier, nogle små kalve og en gylt, som den 2. marts fik 11 grise. Da den første ko kælvede, cyklede jeg med mælken på stangen hen til mejeribestyreren og spurgte, om jeg ikke kunne blive leve-

randør. Næste dag kom mælkekusken. (-)

Vi fik en ung karl, som kom fra efterskole. Det var et drøjt forår og sommeren med. Meget skulle købes, og indtægter var der kun fra mælkepenge fra de magre køer. Vi havde ikke lige købt de bedste køer, i hvert fald af udseende, men det viste sig, at et par af dem var særlig gode til mælk. Af min svigerfars onkel fik vi foræret en kviekalv, som senere viste sig at blive rekordko og ligeså dens afkom. Året efter købte vi to gode kælvekvier af min svigerfar til en rimelig pris og et par af Lis's farbror. Privat brugte vi ikke mange penge. Lis havde fået en gris i saltbaljen med hjemmefra, tøj var vi jo udstyret med, og vore forældre var gode til at hjælpe os. Da vi kom til december, havde vi ikke, så vi kunne betale renterne i kreditforeningen, men i løbet af vinteren blev indtægterne større (vi leverede svin og lidt flere køer), så vi fik dem betalt til 1. april. Det er dog også den eneste gang, det er gået over tiden. Der manglede mange ting på Stensvanggaard. De to forrige ejere havde kun været der i hver 9 år. Vi havde dog især i de første år en uvurderlig hjælp i min bror Andreas. Han var ikke bange for at sende en karl op med et spand heste eller en traktor.

Den første sommer fik vi drænet de 7 td. ld. mosejord, der lå 4 km. væk. Det blev udført af Hedeselskabet og kostede 6.000 kr. Derefter rykkede vi



Stalden kalkes. Var tavlene mellem bindingsværkstolperne - som her - stadig lerklinede, foretrak man at overhvide såvel tavl som stolper. Hindsholm.

de mange buske, der var groet op, og kørte dem hjem og igennem kvashuggeren. Tørvegravene blev jævnet og slæbt med heste. Året efter blev hele arealet fræst, og der blev sået græsfrø i august. Det blev en god indhegning, som vi dog senere har pløjet og haft kartofler og korn i, men som dog hurtigt blev lagt ud med græs igen.

Vi startede med få kreaturer, men arbejdede en forholdsvis god RDM-be-

sætning op på 20 køer plus tilhørende opdræt. Der blev insemineret, og der blev lagt vægt på selv at avle gode dyr. (-) Der blev solgt en del kvier til avlsdyreksport. (-) I vinteren 1970 gjorde jeg op med mig selv, at enten skulle vi bygge en ny kostald eller også skulle køerne sælges. (-) Vi kom af med 17, og tre blev slagtet. (-) Da vi jo har engen, og jeg ikke sådan lige kan undvære kvæg på gården, køber vi opdræt. Når vi har haft dem 1-1 1/2 år, sælges de som kælvekvier på auktionen. (-)

Vi startede småt med svin, idet der ikke var plads til stor produktion. (-) Da vi byggede nyt stuehus, lavede vi det gamle stuehus om til svin, 7 gode farestier og plads til goldsør. (-) Da køerne kom væk i 1970, væltede vi

den gamle kostald og byggede en tresti-rækket stald. Nu fik vi plads til 40 søer og en del ungsvin. (-) Stensvanggaard har før i tiden været meget større. Derfor var hestestalden stor i forhold til vores hestebestand. (-) Vi bevarede to bokse, idet vi havde foreningshingsten og beholdt en hoppe, da vi købte traktor i 1955. (-) Da vi købte gården, var der 80 høns, og dette antal kørte vi videre med, da det passede til huset. (-) Hovedansvaret for fjerkræet havde min kone, og det var hende, der passede dem sammen med pigen. Æggene solgtes i Brugsen, og pengene brugtes til vareindkøb.

Da vi overtog gården, var der tilsået et par td. ld. med rug, og der var 12 td. ld. græs i omdriften. Vi startede med at pløje de 6 td. ld. græs, idet vi jo ikke havde stor besætning. Der blev sået 5 td. ld. med roer og resten med byg. (-) Der blev gjort brug af planteavlskonsulenten, som lavede en mark-

plan, da vi var kommet på fuld besætning. Den så således ud, græs-byg-roer-byg med udlæg. 9 td. ld. i hver mark og en vedvarende på 4 td. ld. plus de 7 td. ld. eng. Denne plan blev stort set benyttet til 1962, hvor vi forpagtede 10 td. ld. og altså fik en mark mere med korn. Efter salget af køerne i 1970 blev agrene vendt, og vi har nu 10 td. ld. raps, 10 td. ld. vinterbyg og 11 td. ld. hvede, resten byg og græs. Vi sår 4 td. ld. med rajgræs udlæg i byg, for at have noget til kvier og heste at gå på, når de kommer hjem fra engen.

De første år var det småt, idet der jo ingen besætning var at starte med. (-) Så godt som alle maskiner blev fornyet gennem de første fem år.

Skulle jeg vælge erhverv i dag, ville jeg igen vælge landbruget, selv om der er sket en stor udvikling. Hvad enten vi kan lide det eller ej, så der det ud til, at alting skal blive større.

Ude og hjemme. En vestslesvigsk gård.

Jens Friis Styrk er født i 1928 i Mollerup i Visby sogn ved Tønder. Gården var på 24 ha. Jens Friis Styrk var hjemme som karl på gården i flere omgange, men havde også skiftende pladser i Sønderjylland i 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne. I 1953 forpagtede han sin fødegård, og i 1958 købte han gården.

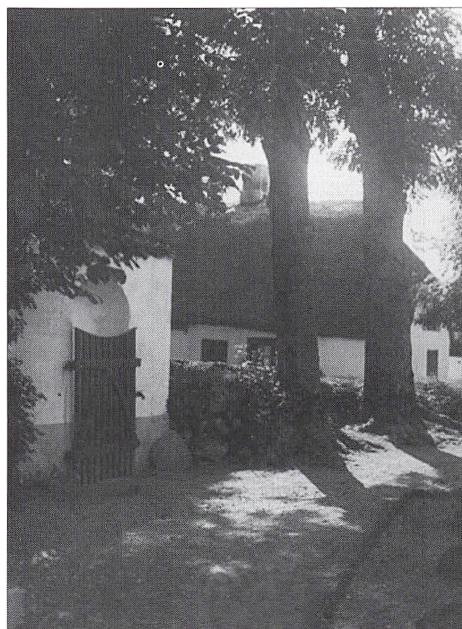
Jeg blev konfirmeret i foråret 1942 og derefter ud af skolen 1.4. samme år efter 7 års skolegang. Fra november året før havde vi ingen karl haft hjemme, og jeg havde i den tid været medhjælpende i bedriften, og ude af skolen fortsatte jeg som karl i bedriften derhjemme indtil efteråret 1945. (-) Jeg fik løn for mit arbejde, hvor

meget husker jeg ikke, men der var ikke meget at bruge pengene til. (-) Fritid var der jo også en del af, selv om arbejdsdagene var lange. Om vinteren gik jeg som så mange andre til gymnastik i forsamlingshuset 2 aftener om ugen. Det var ungdomsforeningen, der arrangerede dette, ligesom meget andet godt for unge mennesker. Der blev hver vinter spillet diletant, holdt forskellige årstidsbestemte møder og fester i forsamlingshuset, som det meste af sognets befolkning deltog i mere eller mindre. Nationale møder og foredragsaftener var også en del af programmet, også mange unge deltog deri dengang. Desuden gik jeg også til træsløjd to aftener i vintertiden. Der lærte vi at bruge sav og høvl samt alt andet træhåndværktøj. Den sidste vinter fik jeg lavet et karlekammerskab. Det var et godt, solidt og tungt skab, men det har fulgt mig i resten af min ungdomstid i de forskellige pladser, jeg siden havde rundt om i landet. (-)

Med afslutningen på krigen blev hele tilværelsen en anden, ikke mindst for mit vedkommende. Jeg ville gerne ud i verden for at se og opleve noget andet, så jeg rejste hjemmefra til november 1945. Jeg havde med en morbrors hjælp fået en plads på Midtfyn i Ryslinge sognekommune på en gård hos et par ældre mennesker. Det var ikke noget stort landbrug, ca. 25 td. ld., men veldrevet og i god orden. Der var en besætning på ca. 10 køer med opdræt, men ingen svin på det tids-

punkt. Desuden 2 gamle heste. Manden var svagelig, så det meste arbejde skulle jeg passe bortset fra malkningen, som han selv gjorde med malkemaskinen. Noget jeg ikke før havde været med til. Jeg var der et år, og i det år fulgte jeg det sædvanlige program for egnens unge mennesker i Ryslinge Forsamlingshus med gymnastik og folkedans samt aftenskole i Ryslinge Friskole. (-)

Året efter var jeg karl derhjemme indtil november 1947, da jeg tog på højskole. Det var Den jyske Idrætsskole ved Vejle. Jeg havde et ønske



Efterårsstemning ved Dalby kirke på Hindsholm.

om en lederuddannelse specielt inden for atletik og gymnastik kombineret med et almindeligt højskoleophold.

Til 31. marts forlod vi skolen efter 5 måneders ophold. (-) Jeg tog til Jejsing på en gård på ca. 100 tdr. land som forkarl medbringende en god portion idealisme om en sund sjæl i et sundt legeme, som var skolens motto.

1. april 1948 tog jeg plads som forkarl på en gård ca. 25 km hjemmefra. Det var et ret moderne landbrug, idet bygningerne var ret nye. Kun 20 år gamle og forsynet med den tids mest avancerede tekniske installationer, men endnu ingen traktor. Gården var på ca. 40 ha. knap 10 køer plus opdræt. Der var, da jeg kom, to sønner hjemme, en på 18 og en på 15, samt en tjenestepige fra omegnen. Jeg fik at vide, da jeg blev lejet, at vi fik en nykonstrueret maskine, der skulle kunne læsse staldgødningen ud, så det arbejde kunne vi karle slippe for. Der var automatisk vandværk (det kendte jeg dog nok hjemmefra), centralvarme og et badeværelse med varmt vand i bruseren. Karlekamrene var på loftet og meget fine. Malkemaskine var der, og et helt moderne kornsiloanlæg med hejseværk til at hejse kornsækkene op med ligesom et moderne mølleri med kværn og valsemaskine til kornet. Alt dette kunne køre på en gang med samme motor. Den ældste af sønnerne skulle i plads et andet sted 1. maj, men vi var så 3 karle i april måned. Det viste sig også at være godt nok, for da den nye maskine kom

hjem fra smeden, der skulle kunne læsse møg, virkede den ikke efter hensigten, så vi måtte i gang med håndkraften i møddingen. (-) Vi to karle hjalp hinanden ved markarbejdet og i stalden også, men når der skulle køres med maskiner, der havde et sæde f.eks. slåmaskinen og selvbinderen, kørte gårdmanden med dem. (-)

Lønnen i de 7 måneder, jeg var der, var 2.000 kr. plus kost og logi. (-) Arbejdstiden var fra 6 morgen til 6 aften med en times middagspause. Fri hveranden søndag fra lørdag aften. Det var ret nyt dengang og kunne kun lade sig gøre, når der var to karle, der kunne skiftes til at passe dyrene om søndagen. (-)

Mine forældre ønskede mig hjem igen til vinteren, og jeg var da hjemme som karl indtil foråret 1950, hvor jeg igen ville ud i verden.

I den tid, jeg var hjemme, fik vi nogle maskiner skiftet ud. Der var jo i efterkrigstiden god brug for danske landbrugsvarer, og økonomien var meget god i landbruget. Vi fik en ny slåmaskine og hesterive samt en harve, som vi ikke havde haft magen til før. Det var en spidsharve. En dobbeltplow kom også til, altsammen stadig til hestetrækraft. Malkemaskine havde vi også fået i den tid, jeg ikke var hjemme. Vi begyndte med kartoffelavl til svinefoder lige efter krigen, og de blev kogt i en elektrisk koger, der kunne tage ca. 100 kg ad gangen. Der blev så kogt kartofler hver dag, som

svinene blev fodret med. Inden vi fik den elektriske koger, fik vi kartoflerne kogt på mejeriet. Det foregik på den måde, at når kartoflerne var læsset på en almindelig kassevogn, blev de dækket til med sække. I vognens bagsmæk var der et hul, hvori der blev stukket et rør ind, der var lige så langt som vognens hele længde og forsynet med små huller, røret blev så tilsluttet dampkedlen på mejeriet med en slange. Dampen fossede så ud af de små huller i røret, og på den måde blev kartoflerne kogt. Det tog ca. en times tid at koge et sådant læs. Hjemme blev de så læsset af i en silo eller bare i et hul i jorden, hvorfra de blev taget lidt efter lidt. De skulle dækkes godt til i siloen og kunne faktisk godt holde sig hele vinteren på den måde. Nogle steder oprettede man kartoffelkogerforeninger, der gik sammen om et transportabelt kogeanlæg, der kørte rundt og kogte kartofler i efteråret, og de blev da ensileret i en betonsilo. Men friskkogte kartofler var nu det bedste. Det sparede korn at fodre med kartofler, som proteinfoder fik svinene skummetmælk. De blev nok lidt for fede efter de nuværende forhold. (-)

Vi begyndte så småt med ensilering af roetop under krigen, og det blev sat mere og mere i system, efterhånden som det blev muligt at avle flere sukkerroer. Der blev omkring 1950-51 bygget en betonsilo dertil; men da var jeg ikke hjemme igen, da jeg i foråret '50 tog plads i Bevtoft.

Det var jo mine forældres mening, at jeg skulle overtage gården ved lejlighed, når tiden var inde dertil. Dette var jeg da også selv indstillet på, og for at dette kunne lade sig gøre, var man nødt til at spare penge sammen til etableringen. Derfor gik alt, hvad jeg kunne holde over i sparekassen, og det blev da efterhånden til en del penge, idet jeg fik fuld løn i den tid jeg var hjemme på gården.

1. maj 1950 tog jeg plads på en gård i midtlandet på ca. 70 ha. Der var en yngre karl på ca. 16 år samt en pige på gården. (-) Der var to heste, ca. 24 røde køer plus opdræt. Så var der en helt ny Ferguson traktor med tilhørende redskaber. Det var den lille grå, der kom til landet i disse år, og den blev meget populær. Jeg skulle være forkarl og fik derfor udleveret nøglerne til denne traktor samt kørselsbogen med benzinregnskabet, idet vi dengang kørte på alm. benzin og skulle så aflægge regnskab for forbrugt for at få afgiften refunderet. Jeg fik at vide, at det var mit ansvar. Traktoren var jeg glad for, men ikke benzinregnskabet. Der blev drevet et ret almindeligt landbrug, dog havde vi et ret stort kartoffelareal, som blev brugt til svinefoder, idet der også var en ret stor svineproduktion. Vi to karle skulle klare markarbejdet på egen hånd og skiftevis passe kørerne hveranden søndag. (-)

1. november rejste jeg til en ny plads i Spandet ved Ribe. (-) Gården var nogenlunde samme størrelse, men me-



Der tærskes på Hverringe gods ved Kerteminde.

get bedre jord. Der var en kobesætning på 35 køer af blandet race plus opdræt. Ca. 10 grisesøer og eget ornehold samt plads til en del fedesvin. Desuden 10 heste, men ingen traktor. Der var foruden mig en gift fodermester og en ung pige på ca. 18 år. Hun serverede kaffe for mig den dag, jeg fik pladsen. Manden mente, jeg skulle hilse på hende med det samme. Det blev så min "skæbne" eller vores, idet hun har været min kone lige siden.

Der plejede at være to karle, men det blev ikke til noget, han kunne ingen få fat i, så jeg blev enekarl.

Jeg skulle passe hestene helt alene samt muge hos svinene og ellers arbejde i marken sammen med manden, som tog sin tørn på lige fod med mig. Pigen Karla var meget af tiden med i marken, ligesom hun hjalp til med tærskningen m.m. Hveranden søndag skulle jeg afløse fodermesteren i stalden. Det skete næsten altid med mandens hjælp. Han holdt aldrig fri og tog tit det hårdeste slæb selv som f.eks. at kaste jord på roekulerne, som man jo brugte dengang. Karla og mig kørte roer sammen i en

måneds tid, derefter skulle der laves en del markarbejde, og kort før jul blev der lavet en del byggeri med ombygning af roehuset m.m.

Vintertiden gik med tærskning, når halmen var brugt op, tre dage om ugen tog det for een af os at køre roer hjem til stalden, og så kunne vi andre tre dage køre møddingen ud. Det blev spredt lige fra vognen på den frosne jord, og da foråret kom, blev det nedpløjet. Der var altid tre heste for ploven, og vi havde en harve, der skulle køres med fire heste. Det fik jeg også prøvet en enkelt gang.

Foråret kom sent det år, og vi havde næsten intet fået vinterpløjet. Der blev da solgt 6 heste og købt en traktor. Det var en lidt brugt Fordson Major med bugserplov samt to nye gummivogne. I bytte blev endvidere givet en Opel Super Six personvogn, en model fra lige før krigen. Markarbejdet deltes vi så om. Den ene kørte med heste den anden med traktor skiftevis hveranden dag. Og dagene på traktoren blev langé, idet vi kørte lige så længe, det var lyst. Forårsarbejdet blev da overstået på ret kort tid. Traktoren gjorde al pløjningen, og det viste sig senere, at vi havde pløjet lidt for dybt, og der kom en masse ukrudt i kornet. Nu var hormonsprøjtningen kommet frem, så der blev sprøjtet overalt. Og virkningen var fænomenal, vi havde aldrig set noget lignende. Da forårsarbejdet var overstået, og kreaturerne var kommet på græs, stod roehakningen for. (-) Vi gik i roerne kl. 7. Vi hakkede roer Karla og mig

samt et par løse arbejdere, to koner den ene gift med fodermesteren. Vi gik i roerne i små 3 måneder, udtynning og så hakning anden gang bortset fra en uge til høbjergningen. (-) Foruden korn havde vi også et stykke med ærter til foderbrug. (-)

Vi rejste begge til november fra Spandet. Karla fik plads i Kolding en meget kort tid, og jeg tog ophold på Gråsten Landbrugsskole i 5 måneder. (-) Opholdet kostede 200 kr. pr. måned plus bøger for ca. 200 kr. Jeg havde søgt og fået pladsen som gymnastikleder ved skolen og fik på den måde halv friplads. (-) Foråret kom tidligt det år, og det kneb at sidde i skolestuerne, mens man på markerne var i fuld gang med forårsarbejdet. Da vi rejste fra skolen den 1. april, var jorden dækket af sne. En god tid var forbi, og et godt kammeratskab sluttede igen, da vi drog hver til sit.

Jeg tog nu til mit hjem, idet det nu var ved at være tiden, hvor der skulle træffes forberedelser til, at jeg skulle overtage gården derhjemme.

Mekaniseringen af landbruget var nu så småt begyndt. Noget af det første, der kom rigtig frem var gummihjulet, først på trillebøren så på vognene. (-) Traktoren var også kommet i begrænset tal, men nogle stykker gik der da. Hjemme på gården var der kommet en ny sårmaskine til i den tid, jeg var hjemmefra. (-)

I efteråret gravede vi ud til et nyt hus til mine forældre på en grund, min



Roerne hakkes.

Udtynding og hakning af roer var en meget arbejdskrævende opgave, hvor også børnene kunne inddrages.

far havde købt i Visby. Huset blev bygget i løbet af vinteren 52-53. (-) Foråret 53 blev vi gift, og til maj 53 overtog jeg gården hjemme i forpagtning. Mine forældre flyttede i deres nye hus. Der begyndte så et nyt afsnit af min tilværelse.

Optimismen i landbruget var stor på det tidspunkt. Der var mange beskæftiget i erhvervet, og alt kunne sælges, idet Europa var udhungret efter krigen, og landbruget i de andre lande havde lidt mere under krigen, end

dansk landbrug havde. Vi fik gang på gang at vide, at vi havde produktionsapparatet i orden, og at dansk landbrug var verdens bedste landbrug. Økonomien i landbruget var i de første efterkrigsår rimelig god, vel nok den bedste periode dansk landbrug har oplevet. (-) Der var adskillige unge, der havde etableret sig i den tid, og når der blev købt eller solgt en ejendom, så man tit at de, der havde oplevet tiden før første verdenskrig, rystede på hovedet og sagde, at det kunne aldrig gå. Ejendomspriserne steg lidt efter lidt, dog ret moderat i forhold til, hvad vi senere oplevede. (-) De, der købte de første fem år efter krigen, gjorde det virkelig godt. Senere gik det helt anderledes. Der blev endnu på det tidspunkt bygget nye hus-

mandssteder med et jordareal på ca. 15 ha. Det kunne en familie dengang klare sig på. (-) Derfor var man naturligt nok fuld af forventninger til en fremtid som bonde og til at få foden under eget bord. (-)

Vi forpagtede gården for en 5 års periode. Forpagtningsafgiften var 100 td. byg årligt. Derudover skulle jeg betale alle faste udgifter, ejendomsskatter, forsikringer osv. Vi havde tilsammen sparet en del penge op, de gik til køb af besætningen, der bestod af 11 køer med de kalve, der var født siden nytår, tre heste og tre grisesøer samt ca. 100 høns. Ligeledes overtog jeg maskinerne på gården til skatteværdien og havde så en gæld til min far på 9.500 kr., som skulle afdrages i løbet af de 5 år, eller hvis jeg solgte nogle af hestene. Desuden skulle der købes møbler. Det beløb sig til ca. 4.000 kr. Vi fik en konfirmeret dreng som medhjælp fra samme dato. Han var hos os til efteråret 54. Hans løn var 150 kr. pr. måned. Det hele gik ret almindeligt efter den tids forhold. (-) Vi fortsatte med landbrugets drift så nogenlunde, som det altid havde været. Besætningen skulle jo arbejdes op, men der var et problem, idet vi havde fået kalvekastning i kobesætningen og var i gang med en vaccineringsplan, der dog ville tage en del år. (-)

1954 var værre. Det år druknede kornhøsten i vand. (-) Det værste var dog besætningen, idet der blev vedtaget på mejerigeneralforsamlingen, at

nu skulle de sidste besætninger med kalvekastning sættes ud. Vi måtte så af med alle køerne undtagen tre, der ikke var ramt, og så i gang med at købe en ny besætning sammen. De kvier, der var blevet vaccineret, måtte vi ligeledes beholde. Der blev købt 6-7 kælvekvier rundt om fra, og alle af RDM racen, da det var dem, jeg mente ville være bedst fremover. (-)

I sommeren 1955 byggede vi et mindre maskinhus. Mekaniseringen var jo i gang rundt om, og der skulle jo også en traktor til hos os. (-) Hestene blev solgt, og gælden på dem betalt til min far. (-) Der blev også senere købt en speciel engplov, som vi var nødt til at have, da en almindelig plov ikke kunne bruges i moseengene. (-)

Men i november 1958 skete katastrofen. Gården brændte. Vi moderniserede kostalden samt fik den gamle hestestald bygget om til svinestald. (-) Vi havde endnu ikke fået regningen fra håndværkerne, da gården brændte. (-) Vi fik alle dyr ud, det meste af vort indbo, samt nogle få maskiner, men hele avlen, de faste maskiner samt det meste af bygningerne gik tabt. (-) Der skulle jo så bygges nyt. Svinestalden fik nyt tag på inden jul, og der blev installeret strøm. Byggeriet kom i gang i februar, og midt på sommeren var det afsluttet. Prisen for det nye var 85.000 kr. Det omfattede stuehus på ca. 125 kvadratmeter med centralvarme og badeværelse, noget der ikke var almindeligt på landet dengang, kostalden med plads til ca. 35 kreaturer og nogle

søer samt lade på ca. 120 kvadratmeter. Alt i alt et byggeri, som kunne rumme det samme, som var brændt ned. Alt bygget i røde sten med eternittag. (-)

Til 1. maj overtog vi gården til ejendom, forpagtningen ophørte. (-) De næste par år forbedrede økonomien sig lidt. Vi havde nu muligheder for en større svineproduktion. (-) I kostalden havde vi 16-18 køer i disse år, svineproduktionen lå på ca. 250 stk. årligt. (-)

Det var både en god periode og en hård tid. Fritid var der ikke meget af.

Karl, forkarl, inseminør, forpagter og gårdejer.

Herluf Damsgaard er født i 1920 i Vendsyssel i Skæve Brugsforening, hvor hans far var uddeler. Samme år købte faderen en gård i Serritslev. Efter et efterskoleophold kom Herluf Damsgaard ud at tjene. Først hos familie i Vendsyssel, så på Sjælland og i Sønderjylland. I 1948 tog han uddannelse som inseminør og arbejdede som sådan, indtil han i 1955 forpagtede sin fasters gård. I 1959 købte han gården, som en søn overtog i 1978.

Jeg var hjemme som "bette karl", til jeg var seksten. Så kom jeg på Halvorsminde Efterskole. Det var en god vinter, hvor vi hovedsagelig fik opfrisket vore skolekundskaaber. Vi havde meget sløjd, som jeg fik meget glæde af

(-) De store omstruktureringer i landbrugets forhold var vi jo direkte indblandet i, og det var både spændende og interessant. Vi troede jo fuldt og fast på en fremtid for dansk landbrug og arbejdede på at skabe en bedrift, der hele tiden var med i udviklingen og levedygtig. Det krævede jo orden i de økonomiske forhold og en rimelig egenkapital for at overleve. (-) Var der ikke penge nok i et dårligt år, måtte man jo spare enten på de private udgifter eller udskyde planlagte investeringer til bedre tider.

som selvstændig landmand. Om sommeren var jeg hjemme igen.

Det efterår, jeg var sytten, fik jeg plads som andenkarl. Vi var tre karle og gift fodermester. Det var ved en farbror og tante. De var barnløse. Der var jeg i to år, og det skulle mange år senere blive mit og min kones hjem. Lønnen var 600 kr. det første år, 700 det næste. Jeg var glad for at være der. Min farbror var en dygtig landmand, hvis store interesse var sortbrogede køer. I begyndelsen blev jeg måske skoset lidt af mine medtjenere, fordi jeg var af familien, men det faldt på plads, for vi blev sammen i begge år. Alle spiste sammen og sad i stue sammen om aftenen, ligesom der blev sørget for læsestof til os.

Vi prøvede at få plads, der var lærerig, men lønnen spillede også en rolle. Der skulle jo tænkes på opsparing, hvis man ville være selvstændig. Vi fik 1/3 af lønnen udbetalt til maj og 2/3 til november, men kunne i øvrigt altid få penge af lønnen. Den daglige arbejdstid var på 10 timer om dagen 6 dage om ugen foruden morgenarbejde, rensning ved svin og heste og strigle heste en time. Arbejdet fandt vi aldrig hårdt eller kedeligt. Vi var opvokset på landet og vidste, hvad der skulle laves. Vi var altid tilfredse. Der var mange unge fra gårdene, vi mødtes tit om aftenen, fulgtes ad til gymnastik, fodbold og dans. Der blev stiftet en forening for unge landmænd på Brønderseveggen, den tog sig af faglige møder. Jeg var i bestyrelsen nogle år. Jeg var også i bestyrelsen for Ungdomsforeningen. (-)

Efter to år ved min onkel og tante var jeg forkarl hjemme et år. Det år, jeg blev tyve, og det år, vi blev besat af tyskerne. Næste år var jeg forkarl på en gård i Tårs 20 km. fra mit hjem. Der var 60 ha. Vi var fire karle og gift fodermester. Jeg var glad for at være der. Det var en ung ejer, der lige overtog sit hjem, temmelig forsømt, så der var arbejde nok. I forsommeren lavede vi tørv til salg. Det var i hestetrukket æltemaskine. (-) Lønnen det år var 1.025 kr. Jeg havde bestemt, jeg ville på højskole til november, så jeg tog alt det arbejde, jeg kunne, for at supplere indtægten. De hårde vintre var hård ved de ældre huse, så da det blev forår

var næsten alle fugerne frosset ud, så jeg fik akkord på at reparere det hele om aftenen. Det gav en god skilling, men mange afteners arbejde.

3. november mødte jeg på Vallekilde Højskole. Det blev en stor oplevelse. (-) Mine forældre betalte mit efterskoleophold, hjalp til med højskoleopholdet, men landbrugsskolen senere måtte jeg klare selv. Mine forældres økonomiske forhold var sådan, at jeg ikke i nogen tilfælde kunne få understøttelse. 1. april var vi færdige på skolen, og jeg fik arbejde i skolens gartneri i april måned og havde fået plads på en gård i nærheden af skolen. Der var 24 ha. Lønnen 1.050 kr. for sommeren. Det var ved unge folk på en nybygget gård efter brand, og for første gang oplevede jeg fodergang i kostalden. Det blev en dejlig sommer. Vi, der havde plads tæt på skolen, var inviteret med til alle underholdningsaftener og udflugter. Det havde vi megen glæde af.

Pladsen var ovenud god. Vi var to karle. Den unge karl passede køerne. Jeg fik også lært at malke med maskine. Det var første gang, jeg prøvede, og jeg var dog 22 år. (-)

Efter to år ude skulle jeg hjem igen, og det forløb, som det plejede godt. Jeg tog plads som fodermester for vinteren. Det var ikke let i Vendsyssel at få plads for et halvt år, men lønnen højere, når det lykkedes. Jeg var bestemt på landbrugsskole næste vinter og vil-

le derfor gerne tjene mere. Den vinter hører ubetinget til den dårligste i min ungdom. Der var skel mellem herskab og tjenestefolk. Ophold i folkestue, der i hvert fald ikke var noget luksuslokale. Arbejdsomt gik det godt nok, jeg var ret selvstændig og synes trods alt, jeg lærte en del. Fra maj til november var jeg fodermester på en gård i Skallerup. Der var 25 ha. Vi var to karle, og der var fine forhold. Jeg kom ved at fæste mig for halvt år op på 1.700 kr. i løn. Væsentlig bedre end helårsfæste.

Jeg tog på Gråsten Landbrugsskole om vinteren. Vi var seks højskolekammereater fra hele landet, der var blevet enige om at mødes på landbrugsskole. Det var en meget god og lærerig vinter. Det vigtigste var nok, at man fik forudsætningerne for at følge med i, hvad der kom af nyheder landbrugsmæssigt, forsøgsresultater og faglige tidsskrifter.

Om sommeren havde jeg plads på en gård i Kollund ved Kruså. Jeg var hjemme i april måned og skulle møde i pladsen den 1. maj 1945. (-) Det blev en dejlig sommer. Der er en egen stemning i en grænseegn, ikke mindst den sommer. Der kom mange kendte personligheder på gården, og vi blev altid inviteret ind for at høre på samtalerne. (-)

Jeg havde været ude at tjene i to år og var så hjemme året efter. Det år, jeg fyldte 26. Jeg havde nået den alder, hvor man gerne ville være selvstændig;

men min far og hans generation advarede, de kunne jo huske, hvordan det gik efter sidste krig. Jeg bestemte mig så for at søge optagelse på Landbohøjskolen og skrev til forstanderen på Gråsten Landbrugsskole, om jeg kunne få plads ved landbruget og følge aftenundervisningen for aspiranterne frem til april, hvor jeg så skulle have fire måneder mere heltids på skolen. Jeg fik plads som forkarl. Vi var seks karle, 120 ha. stiv lerjord, og jeg fik min viden om landbrug godt suppleret.

Imidlertid traf jeg min senere kone, en god alsisk pige, hun var privatpige ved forstanderen. Det reviderede mine planer for Landbohøjskolen. Det ville jo tage fire år plus 2-3 år, inden jeg kunne forsørge en familie, så jeg syntes, det var for længe.

Det var på den tid, man begyndte at uddanne inseminører til kvæg. Det var vellønnet og kun 3 måneders uddannelse. For at blive optaget, skulle man have tilknytning til en kvæg-avlforening. Jeg søgte i Hjørring og blev lovet arbejde, når der blev brug for det, og blev på den måde optaget på kursus på Malling Landbrugsskole til 1. april året efter. Jeg må fortælle, at jeg så blev på landbrugsskolen som forkarl hele året og tjente hele 4.000 kr.

Jeg tog hjem til november, hjalp til hjemme og tog tilfældigt arbejde og rejste så til Malling Landbrugsskole og klarede den ikke særlig vanskelig eksamen. Jeg kom hjem til juli og ar-

bejdede som ferieafløser i 3 måneder og havde så igen løst arbejde bl.a. tørvegravning om foråret, til jeg fik fast arbejde som inseminør til første juli, først ferieafløser og fra første oktober mit eget distrikt i V. Hjerimitslev.

Vi blev gift og købte et ældre hus for 16.000 kr. Vi lånte dem alle, da vor fælles opsparing gik til en ny bil; det var forøvrigt på indkøbstilladelse. Jeg syntes dog, jeg lærte meget, jeg kom jo rundt på mange landbrug og fik set, hvordan det skulle gøres rigtigt, men også det modsatte. Jeg har altid interesseret mig for kvægavl, og det fik jeg jo daglig opfrisket. Jeg fik også megen glæde af mit kendskab til insemination, drægtighedsundersøgelse og ufrugtbarhedsbehandling, da jeg selv fik køer. Jeg købte bl.a. sæd fra gode tyre forskellige steder i landet. Det kunne klares til rimelig pris, når jeg selv kunne lægge det i koen. Vi tjente godt, ca. dobbelt så meget som en ung planteavlskonsulent, som også havde bopæl i V. Hjerimitslev.

Efter seks år havde vi bestemt at holde op og købe landbrug. Min onkel, som jeg tjente hos i min første plads, var imidlertid død. Min tante havde drevet gården med bestyrer i fem år, men var kørt træt. Hun kom så, om vi ville købe gården. Der var 49 ha. Udbygningerne var brændt to år før. Der blev opført stor rummelig lade, men staldene forblev de samme bortset fra ny tagkonstruktion, det vil sige kostald uden fodergang med plads til 22-23

malkekøer og opdræt. Vi ville gerne købe, men vi turde ikke med den opsparing, vi havde. Vi sagde så, vi ville gerne forpagte, men det ville min tante ikke. Så gik der nogle måneder, vi var så småt begyndt at se os om efter noget andet. Min tante kom så igen og sagde, at vi alligevel godt kunne forpagte "Viksigt". Vi blev enige, og vi forpagtede gården for fem år. Det var i 1955. Fire år senere kom en gammel bekendt fra V. Hjerimitslev ind. Han var formand for den lokale sparekasse, han spurgte, om vi ikke kunne købe gården. De havde mange ledige penge i sparekassen. Vi kunne låne dem, vi havde brug for, på 20 år. Renten var 4 1/2%. Vi skulle oprindeligt give 330.000 kr for gården. Da vi forpagtede, købte vi besætning og maskiner for 80.000 kr. Vi havde selv sparet 45.000 kr. op. Vi fik noget hjælp fra begge vores hjem, så vi havde 58.000 kr. Vi skulle låne 30.000 kr. Det fik vi med besvær ved hjælp fra gode kaudionister, man ville ikke nøjes med tre. Jeg husker, da vi var ved sagfører og fik skrevet, var omkostningerne blevet større, end vi havde regnet med, så da det hele var gjort op, sad vi og manglede 1.000 kr. Ikke meget i dag, men dengang var det alvorligt nok. Vi fik lov at skylde dem, indtil vi kunne betale, så vi startede med en minus kassebeholdning på 1.000 kr.

Vi spurgte så min tante, om vi kunne købe nu efter de 4 år. Nu turde vi nok. Det kunne vi nok. De 300.000 kr. gjaldt stadig. Vi havde jo købt for 80.000 kr. og skulle så give 220.000 kr

for den nøgne gård. Vi skulle låne 6.000. Resten var faste lån. Vi fik som lovet pengene på tyve år i sparekassen uden anden sikkerhed end i gården. Jeg husker forpagtningsafgiften var 3.761 kr. i kvartalet. I dag en latterlig sum. Dengang kunne det godt knibe.

Ejendommen havde som sagt 49 ha., heraf 6 ha. eng, som lå lidt fra ejendommen, og som blev brugt til græsning til ungkreaturer, endvidere 1 ha. skov. Resten sandmuldet ikke alt for god kvalitet.

På vej fra møllen.
Store Viby på Hindsholm.

Stuehuset var fra 1886, så vidt vi kunne få oplyst. Da vi købte, var der ingen toilet eller badeværelse eller centralvarme. Da vi købte i 1959, blev vor yngste datter født, og lige inden fik vi lavet toilet og badeværelse. Få år senere fik vi centralvarme, det var et helt andet hus, fugt og mug blev vi fri for. Først i tresserne gik vi nyt køkken, to små stuer lagt sammen. Først i halvfjerdserne fik vi lavet værelser på loftet til de store børn, fik det gamle tegltag udskiftet med asbest og byggede veranda ud i haven.

Udbygningerne var brændt 2 år, før vi kom, og må derfor siges at være velholdte. Kostald i en fløj, svinehus i enden af samme med fedesvin på loftet.





Det gamle møddingssted på gårdspladsen kunne forvandles til en velgødet haveplet. Gammelmor viser, at hun endnu mestrer kunsten at strikke, stående og gående med mælke-spanden på hovedet.

Laden med mølleri i midten. Hestestald, maskinhus og folkeværelse i det andet fløjhus. Da vi fik centralvarme, blev det samtidig indlagt i folkeværelserne, og der blev indrettet toilet og bad. Der var møddingsplads og ajlebeholder på gårdspladsen. Der var udelukkende elektricitet til trækraft. Vi havde egen vandboring, men ikke for

meget vand, så da der først i tresserne blev lavet fælles vandværk, gik vi med. (-)

Vi startede med gift fodermester, der var fodermesterhus lige ved gården, bygget midt i 30'erne, en voksen karl og en ung karl og en ung pige til hjælp i huset. Vi havde ung pige de første 10-12 år, mens børnene var små. Både pigen og min kone hjalp til i roer og i høst. (-) Vi lavede ny kostald året efter, at vi havde købt gården, altså i 1960. Den blev lavet i det meste af laden selvfølgelig med fodergang og plads til ca. 35 køer og opdræt. 1960 blev et meget dårligt år for både grise og køer, men med velvilje fra foderstofhandleren kom vi igennem og ind i en

jævn og god fremgangskurve. (-) Da vi lavede ny kostald, blev den gamle lavet til svinestald. Vi fik plads til 20-25 søer, som vi fedede grise af. (-) I 1968-69 solgte vi en tredjedel af køerne, så vi havde 20-22. Vi gik ned på en medhjælp. (-) Sådan kørte vi til 1974, da byggede vi ny fedesvinestald til 400 grise. (-) I 1976 byggede vi ny farestald, solgte de sidste køer og lavede

kostalden om til goldsostald og farestald. Vi kom nu op på 80-90 søer og fedede grise selv. (-)

Vi startede jo i 1955, og jeg synes, der var en jævn fremgang i alle årene med ovenud god indtjening i de første år af vort medlemsskab af EF. (-) Vi synes, vi har haft et dejligt liv med mange glæder og få skuffelser og ingen sorger.

Fra by til land. Landvæsenselev, landbruger og gårdejer.

Henning Poul Keiding er født i 1925 på Frederiksberg i en familie, der ikke havde nogen tilknytning til landbruget. Da han ønskede at blive landmand, fik han en landbrugsuddannelse på en større gård i Himmerland og som elev på to sjællandske godser suppleret med et ophold på landbrugsskole. I 1951 købte han en ejendom ved Borup, og i 1962 overtog han og hans kone hans kones fødehjem, en gård ved Borup.

Jeg er opvokset i byen. (-) Da min far var meget bortrejst, og min mor var svagelig, blev vi nært knyttet til vores "Grete". Hun var fra et husmandshjem på Herlufmagleegnen, så da jeg for første gang besøgte denne vidunderlige verden med dyr, marker, nabogårde med legekammerater og ture til mølle og mejeri med hestevogn, så var min hu for altid til landbruget. (-) Under et sommerferieophold ved

Blokhuis lærte jeg en landsmandsfamilie fra Ålborgeggen at kende. Det blev til adskillige ferieophold hos disse rare mennesker. Deres gård blev mit egentlige første lærested, da jeg trumfede min vilje igennem og forlod skolen for at blive landmand. (-) Jeg var her fra februar 1942 til november 1943. (-) Jeg deltog i alt arbejde på gården og fik på den måde en form for grundkursus. Her var altid nok at lave. Vi var ofte lidt bagefter med arbejdet, selv om løs arbejdskraft blev hentet ind af og til. Til gengæld medførte det så, at der var rig mulighed for mig til at få afprøvet alle mulige arbejdsfunktioner. Så jeg var egentlig slet ikke så dårligt forberedt, da jeg tiltrådte min første egentlige elevplads. (-)

Den 1.1.1943 tiltrådte jeg mit arbejde på en gård lidt syd for Løgstør som elev med familiært forhold. Det blev



Landmændene aflagde regelmæssige besøg i købstædernes købmandsgårde. Her Andresens gård i Kerteminde.

et lærerigt år på en gård med orden i tingene. (-) Jeg deltog i alt forefaldende markarbejde under vejledning af en dygtig forkarl. (-) I årets løb kom jeg til at prøve alle arbejdsfunktioner. Man må heller ikke lade nogen muligheder gå fra sig, når man skal lære at køre med landbrugsmaskiner. Specielt fik jeg en fin oplæring i pløjningens ædle kunst. Jeg erindrer med glæde skønne efterårsdage ved en godt indstillet plov med et par velfungerende heste

foran. Det er den dag i dag stadig et af landbrugets meget vigtige arbejder. (-) Nogen egentlig teoretisk landbrugsfaglig uddannelse var slet ikke aktuel på daværende tidspunkt. Jeg købte min første landbrugsfaglige bog "Den ny landmandsbog" under mit ophold på gården. Den blev mig til megen gavn og glæde igennem mange år. Det var også igennem dette år, at fornemmelsen af en vis planlægning af min uddannelse ville blive en nødvendighed. Jeg begyndte at nære drømme om at blive godsforvalter eller godsinspektør, idet tanken om selveje på dette tidspunkt lå mig meget fjernt. (-)

Imod slutningen af mit læreår beslut-
ter jeg mig til at søge arbejde på Sjæl-
land. (-) Igennem en bekendt får jeg
arbejde som elev på Frihedslund ved
Høng. Så 1.11.1944 drager jeg med
skab og kiste imod Sjælland. (-) Det
var en helt ny verden at stifte be-
kendtskab med. Frihedslund ligger
lige øst for Tissøen. Den er på 600 td.
ld. ager og 150 td. ld. eng, som er be-
liggende i Åmosen.(-) Den daglige
drift blev ledet af en inspektør. Til sin
hjælp havde han en ugift underforval-
ter samt en gift fodermester. Gift for-
karl, adskillige gifte husmænd, 4 fod-
erelever og 10 landvæsenselever i ma-
terialen (markbruget). Desuden var
her magasinforvalter ("køre Lars"),
som forestod arbejdet i mølleriet og
fordelingen af foderstoffer til de for-
skellige stalde. Herudover kørte han
hver morgen mælken til Høng sta-
tion, hvorfra den blev sendt til Enig-
heden i København. På dette tids-
punkt var det en særdeles lukrativ
forretning at levere "københavn-
mælk". Køre Lars deltog også i leve-
ringen af sukkerroer om efteråret. (-)

Selve driften af et gods var dengang
ikke principielt afvigende fra driften
af en bondegård. En stor kvægbesæt-
ning var grundlaget for vekselafgrø-
der (roer og græs) og gødskningen af
disse. Det var igen basis for kornaf-
grøderne. (-)

Eleverne boede i elevbygningen.
Landvæsenseleverne i stueetagen.
Fodereleverne på førstesalen. I kæl-

deren havde vi hver sit aflåsede skab
til arbejdsfodtøj og håndredskaber. Vi
havde centralvarme på værelserne og
et prægtigt badeværelse med varmt
og koldt vand. 4 brusere, det var for-
nemt efter tidens forhold, og der var
vamt vand i hanerne og varme på
værelserne, da godset havde egen tør-
vemose og således ikke manglede
brændsel. (-) En elev aflønnedes med
600 kr. for vinterhalvåret og 1200 kr.
for sommerhalvåret og så naturligvis
kost og logi. Flere af os fik dog 200-
300 kr. yderligere, da vi forlod plad-
sen efter et års forløb. (-)

På Frihedslund møder jeg for første
gang reguleret arbejdstid. 8 timers
arbejdsdag om vinteren og 10 timer
om sommeren. Weekendfri fra kl. 2
lørdag efter middag. Kl. 6 om morge-
nen stillede vi i hestestalden og gik i
gang med at strigle og børste vores
heste. Herefter en halv time til mor-
genmad. Så stillede vi igen i heste-
stalden bag vores heste for at få be-
sked om dagens arbejder. Underfor-
valteren sætter i arbejde. Han be-
gyndte nærmest porten med spand
nr. 1, derefter spand nr. 2, førsteleve-
ven og så fremdeles. Jeg startede med
spand nr. 13, så jeg var altså elev nr.
12. Efter arbejdstildelingen blev sele-
tøjet lagt på hestene, som derefter
blev rykket ud på staldgangen. Således
opmarcheret i nummerorden afvente-
des det, at uret på hovedbygningen
slog 7. Kolonnen satte sig i gang i det
øjeblik, uret faldt i slag. Uden for por-
ten ventede inspektøren med trind

mave, spidsbukser, små træsko og egespir. Alle lettede på kasketten og hilste godmorgen. (-) Vi medbragte muleposer med foder til hestene. I muleposen lå ens egen frokostpakke. Man lærte meget hurtigt at sikre sig sin egen frokost, inden man gav hesten mulepose på. Man lærte også hurtigt, specielt i barsk vintervej, at stille hestene med rumpen imod vinden og anbringe sig selv imellem de varme heste. Så stod man der og luede sig med sin madpakke kl. 9.30. Hen imod middagstid, afhængig af hvor langt borte fra gården, arbejdet foregik, spændte vi fra redskaberne og red hjemad. Vi samledes noget uden for gården og red i nummerorden hjemad, således at gårdspladsen nåedes nogle minutter i 12. Hestene fik vand og blev sat på stald. Vi andre gik ned i folkestuen under inspektørboligen og spiste til middag. Hele denne procedure gentog sig kl. 13. Vi kom hjem fra markarbejdet kl. 16 i vinterhalvåret og kl.18 i sommerhalvåret. Til al kørsel med vogne og til pløjning anvendtes 2 heste. Til kørsel med selvbinder 3 heste. Til de store forårs-harver og til såmaskinerne anvendtes ofte 3-4 heste. (-)

Når jeg tænker på Frihedslund, er det først og fremmest arbejdet med disse store, dejlige heste, jeg erindrer. De kom for alvor til deres ret i roekampagnen. Her dyrkedes 100 td.ld. med sukkerroer til Gørlev Sukkerfabrik. Roerne leveredes i oktober, november og december. Affaldet blev ta-

get med tilbage og brugtes til kreaturfoder igennem hele vinteren. Gårdens egen lastbil og fremmede vognmænd leverede roerne. Roehøsten var et kæmpearbejde, hvori en mængde mennesker var involveret. Først blev roerne løsnet med en lille plov. Så trak husmændene og deres koner roerne op og bankede dem fri for jord. Herefter huggede de toppen af og smed roerne og toppe i hver sin bunke. Det var akkordarbejde. Så var det elevernes tur. De kørte toppen hjem til kreaturfoder eller til ensilering. Endelig blev roerne kørt ud til vejen. Alt læsarbejde foregik med håndkraft. Vi kørte i nummerorden og skulle holde pladsen i køen. Det var en selvfølge, at man satte en ære i at holde sin plads og ikke blive overhalet. Af-læsningen foregik ved at køre hjulene i den ene side op på et par bukke og således tippe vognen over på en langbuk i den modsatte side. Med rutine kunne man få over halvdelen af læsset kastet ud af vognen. Det krævede at man havde magt over sine heste og en dygtig medhjælper til at holde styr på bukkene. I regn og pløve var det en vanskelig operation. Endelig kunne vi så gå i gang med at læsse lastbilerne med håndkraft. Vi har været en 30-40 mennesker beskæftiget dagligt i roerne fra først i oktober til sidst i november. Et mindre stykke med kålrabi til foderbrug var det nærmest en leg at have med at gøre i forhold til sukkerroerne.

Efter roekampagnen hastede det med at få kørt møget fra markbatterierne

ud på de arealer, hvor der skulle være roer til næste år. Om muligt skulle møget gerne pløjes ned inden vinteren. Efter jul begyndte arbejdet med tømningen af den enorme mødding ved kostalden. Det var hårdt arbejde for både mennesker og dyr. Vi måtte ofte have 4 heste foran hver vogn opad de sne- og frostglatte bakker. (-) Resten af vinterens arbejder bestod hovedsageligt i at køre foder hjem til kostalden. Her var det en ren loppe-tjans at få lov til at komme med ud i Hallebyore og hente hø fra de enorme høstakke. Et læs hø svarede til een dags arbejde. De 4 timer gik med kørselen. Det var skønt på hjemturen at sidde dybt begravet i et læs duftende hø. Hestene kendte jo selv vejen. (-)

Efter vinterens "vognmandskørsel" stod forårsharvningen og såningen for

døren. Selvfølgelig var vi i god fysisk træning, men nu skulle vi trave time efter time bag efter hesteredskaberne. (-)

Om sommeren avancerede jeg til førstelev på grund af stor udskiftning i elevflokken. Landmandssønnerne skulle hjem og hjælpe forældrene. Det betød, at jeg i en periode af forsommeren var den eneste af eleverne, der kendte alle hestene fra hinanden. Så det var en ganske vigtig funktion, jeg havde om morgenen, når vi skulle hente dyrene i foldene, at få de rigtige dyr tildelt den rigtige mad.

Endelig nåede vi frem til høstens store arbejdsopgaver. Det var et imponerende syn, når vi kørte med 10 selvbindere efter hinanden op og ned af de store bakker med Tissøens blinkende overflade i det fjerne. (-)



Høstmarker ved Kertemindebugten.

31. oktober var sidste arbejdsdag for mig på Frihedslund. Nu rejste jeg til Kålund Kloster for at tage arbejde i kostalden som foderelev. Hvad enten du skulle være selvstændig, bestyrer, forvalter eller inspektør, så hørte 1 års arbejde i kostalden som en selvfølge med til ens uddannelse. Kålund Kloster eller Kalundborg Ladegård var på ca. 500 td. ld. Ledelsen forestodes af en forpagter og en forvalter. På godskontoret var to ansatte. Markarbejdet blev forestået af en underforvalter, 12 landvæsenselever, nogle husmænd og en magasinforvalter. For ledelsen af kostalden stod en overfodermester og en underfodermester. De havde til deres hjælp 10 foderelever, 6-8 malkekoner, 1 striglemand og 1 nattevagt. Mælken blev behandlet på gårdens eget mejeri og leveredes i København under betegnelsen børnemælk. Derfor var her ansat 2 mejerister og en mejerielev. Yderligere gav godset arbejde til 3 mælkekuske, som fra deres vogne stod for detailsalget af mælkeprodukter i Kalundborg by. (-)

Arbejdet i kostalden blev ledet af en fodermester, som til sin hjælp havde en underfodermester. Disse mænd havde et næsten kunstnerisk talent for det arbejde med de store herregårdsbesætninger og for kvægavl i det hele taget. Dengang talte man om fodermesterfamilier. (-) Da jeg var på Kålund Kloster, anede vi endnu ikke, at æraen for disse store kvægbesætninger og deres dygtige ledere var ved

at rinde ud. Disse mænd kendte hvert eneste dyr i stalden. Og her drejede det sig om 200 malkekøer og tilhørende opdræt. Malkekøerne og ungt kreaturerne var opstaldet i hovedstalden, som var en vinkelstald. Roehuset var placeret i selve vinkelen og lå således særdeles praktisk for udførelsen af fodringsarbejdet. De nyfødte kalve stod i de første dage bag ved deres moder, således at de kunne få råmælk fra deres moder i de første levedage. Herefter blev de overført til en speciel kalvestald. Endelig omfattede staldanlægget en mindre tyre-stald.

Om morgenen kl. 4 kom fodermesteren rundt på værelserne og vækkede os. Kl. 4.15 begyndte arbejdet i kostalden. Morgenmalkningen udførtes af malkekonerne og eleverne. Konerne malkede 20 køer hver og eleverne 10-12 køer hver. De fleste køer blev håndmalket 3 gange dagligt. Mælken kom på junger og blev øjeblikkeligt kørt over til mejeriet på en juncvogn. Det var jo kun en kort tur lige over gårdspladsen. Så snart morgenmalkningen var overstået, fik køerne tildelt deres kraftfoderration. Det var underfodermesterens arbejde. Rationernes størrelse var noteret på en tavle, der hang over koens bås. Disse tal blev justeret ved kontrolvejninger hver anden uge. På den modsatte side af tavlen var noteret koens data: slægtsforhold, alder, sidste kælvning, årlige ydelse og daglig ydelse. Imidlertid blev rensarbejdet udført af ele-

verne. Enhver kan sige sig selv, at en besætning på langt over 300 dyr kræver en enorm mødding. Da kostalden var hævet over jordoverfladen med mere end 1 m., så var det nødvendigt at køre på solide møddingsbrædder anbragt på bukke ud til selve møddingen. Det krævede stor øvelse at håndtere en fyldt møgbør ud over disse brædder. (-) Efter rensearbejdets afslutning fortsattes med tildeling af grovfoder til kreaturerne: roer og halm. Det var efter datidens forhold en moderne stald at arbejde i. (-) Alt foregik i småløb. Staldarbejde er jo en form for akkordarbejde.

Morgenarbejdet sluttede ca. kl. 7. Herefter morgenmad og på hovedet i seng. 10.30 genoptoges arbejdet. Malkekonerne tog sig af formiddagsmalkningen, og eleverne beskæftigede sig med diverse arbejder, som lå uden for den daglige rutine. Overfodermesteren underviste eleverne og gennemgik besætningens sundhedstilstand, forklarede om fødselsteknik og fodringsproblemer og kreaturernes røgt og pleje. Det var også om formiddagen, at staldens omhyggelige renlighed blev udført. Vægge, gulve og vinduer blev spulet hver uge. Det var jo en børnemælksbesætning, vi arbejdede i. (-) Kl. 12.30 middagsmad. Kl. 16.00 gik vi i gang med eftermiddagsfodringen og afsluttede dagen med aftenmalkningen af hele besætningen. Formiddagsmalkningen omfattede kun de højest ydende køer. (-) Lønningen var lille. 800 kr. for vinterhalvåret og 1200 kr. for sommeren. (-)

1. november 1946 sluttede jeg mit arbejde på Kålund Kloster og påbegyndte få dage senere aftjeningen af min værnepligt. Derefter fra november 1948 arbejdede jeg igen på Frihedslund et halvt år, og derefter fik jeg ansættelse som forkarl på en gård i Vester Såby ved Hvalsø.

1. maj 1950 fik jeg plads som forkarl på en gård i Gøderup ved Roskilde. Her kom jeg for første gang i min uddannelsestid til at beskæftige mig med en større svineproduktion. Her var 25 grisesøer, og alle pattegrisene blev fedet op på grundlag af gårdens egen kornproduktion. (-) Jeg blev dog kun sommeren over i denne plads. Det betyder ikke, at jeg var ked af at være der, men nu ville jeg på landbrugsskole. Tanken om at blive forvalter var, efter at jeg havde mødt min kæreste, gledet noget i baggrunden. Nu ville vi sammen prøve at få vores eget, så vi kunne blive gift. (-) Muligheden for at få foden under eget bord begyndte så småt at dukke op i horisonten. Iøvrigt var der enorm rift om lederstillingerne på herregårdene.

Men i alle tilfælde skulle jeg have en teoretisk uddannelse, så derfor begyndte jeg et 6 måneders landbrugsskoleophold den 1. november 1950. Tune Landbrugsskole havde på det tidspunkt en god omtale unge landmænd imellem. (-) Jeg havde tilmeldt mig et ophold på 6 måneder og måtte selv betale alle udgifterne. Med bøger blev det ca. 5.000 kr. (-) Fodringslære, plante-



Idyl ved landsbyens gadekær.
Hindsholm.

avlslære og gødningslære var så absolut de fag, der havde min største interesse. (-) Regnskabslære fik også min store opmærksomhed. En del af mine gamle lærebøger fra landbrugsskoletiden står endnu på min reol, selv om de forlængst er blevet forældede. Men en enkelt bog fra den tid står der stadig og er lige aktuel. Det er Højskolesangbogen.

Sidst i skoleopholdet fik jeg pludselig mulighed for sammen med min forlovede at købe en mindre landejendom. Nu

trak det op til bryllup. (-) Vi begyndte ivrigt at søge efter en mindre landbrugsejendom. Efter megen farten omkring besluttede vi os for at købe "Skovhøj" i Lammestrup. Vi overtog ejendommen 1.4.1951. Til pinse, 14.5., blev jeg gift med Karen Margrethe Pedersen. (-)

Vi startede overordentligt småt. Set med nutidens øjne var vi absolut fattige; men det er nok ikke den rigtige betegnelse, fordi vi havde en familie, der stod bag ved os og støttede os. Særlig min kones familie havde mulighederne for at yde os praktisk hjælp og gjorde det. Rent håndgribeligt mødte min kone op med et godt udstyr til husets daglige gænge. Vi havde begge 12.000



Torvedag i
Kerteminde o. 1930.

hver uge. Iøvrigt blev ægproduktionen en betydelig indtægtskilde for os igen-nem adskillige år.

Vi købte ejendommen "Skovhøj" for 56.000 kr. Det var det, man kaldte en "slaget" ejendom. Dvs. at alt af værdi var fjernet. Det var tredje gang inden for et år, at ejendommen blev handlet. (-) Vi havde således næsten ingen redskaber til at drive Skovhøj med. Arealet på 17 td. ld. skulle jo passes. Den gang var det stort nok til at give eksistensgrundlaget for en familie. Men redskaber skulle vi have fat i, og penge havde vi ikke. Jeg indgik derfor den aftale med min nabo, at han kunne få

jagten på mine jorder, imod at jeg lånte maskiner hos ham. Den ordning fungerede glimrende igennem alle årene, selv om den med tiden blev noget udvandet, da vi jo senere selv anskaffede adskillige maskiner. (-) På et enkelt område var de tidligere ejere dog forhindret i at afsætte værdierne, idet der til ejendommen hørte en halvpart i en selvbinde og en andel i et tærskværk.

Besætningen bestod af 4 køer, 2 lejesøer og 7 høns. Dette blev suppleret op med bryllupsgaverne fra mine svigerforældre. Da vi kom hjem efter brylluppet, var vi naturligvis en tur i stalden og måtte konstatere, at en ko havde kælvet og fået en dødfødt kalv. Få dage senere mistede vi også koen. Vi havde kun vores to heste forsikrede. Men vi var også indstillet på at klare os med kærlighed, kildevand og gåpåmod i begyndelsen.

Bygningerne bestod af stuehus, staldbygning og en stakhjelm. Den åbne stakhjelm beklædte vi allerede den første sommer med mursten, således at vi fik en rigtig lukket lade. Hertil anvendte vi det før omtalte lån på 18.000 kr. I gavlen af laden indrettede vi et hønsehus til 150 høns. På loftet af dette fik vi et dejligt kornloft. (-) Pengene rakte også til at få indlagt elektricitet i laden, hvilket betød, at vi kunne anskaffe os en kværn. (-) Staldbygningen var på ca. 160 kvadrater. I den ene side var et lille roehus, 2 hestebåse og 4 svinebåse. I den anden side var

plads til 7 køer og nogle få ungdyrer. Så fulgte en mindre vognport, og i gavlen af længen var hønsehus. Vandforsyningen foregik fra en håndpumpe anbragt på fodergangen foran kreaturerne. I det første år malkede min kone og jeg med hånden, og når det regnede, silede vandet ned til os igennem det utætte tag. Efter et års tid måtte vi udskifte taget på den ene side af stalden med asbestplader, og et par år senere blev den anden side af taget bragt i orden på samme måde. (-) Efter et par år anskaffede vi os en alfa-laval malkemaskine. Samtidig blev vognporten lavet om til roehus. (-) Hønsehuset i gavlen blev lavet om til svinestald med plads til 20 fedesvin ad gangen i to huse. Vi havde således i løbet af nogle få år fået indrettet os en rimelig god staldlænge, som i forhold til ejendommens størrelse gav mulighed for en stor husdyrproduktion målt med datidens forhold. Med tiden som besætningen voksede, blev det en stor arbejdsbyrde at vande dyrene med håndkraft, så i 1956 anskaffede vi eget vandværk. (-) Indtil vi fik malkemaskine, deltog min kone i dette arbejde. Efter den tid lagde fjerkræarbejdet beslag på en betydelig del af hendes arbejdskraft. Herudover deltog hun i pasningen af roemarken både med udtynding og aftopning. Og så deltog hun naturligvis i høstarbejdet. (-)

Det var en skøn oplevelse for os for første gang at sætte foden på egen jord. Vi syntes, det var et stort stykke jord, vi her havde fået. Statshus-

mandsbrugene ude omkring Stubberupgården var på 8-10 td. ld. Nu skulle vi til at bruge alt det, vi havde lært. I tiden, der fulgte, fik vi sandelig også lov til at bruge vores evner.

Da vi overtog Skovhøj, var hovedparten af jorden sået til med hvede. Heldigvis var der et par td. ld. lagt ud med græs, så vi kunne skaffe foder til kreaturerne om sommeren. Der var også plads til 2 td. ld. roer. Hveden blev den store skuffelse. Dels havde vi ikke ret mange penge til at købe kunstgødning for, og dels blev hveden angrebet af sortrust, så vi høstede kun 13 fold. (-) Efter den første høst var vi klar over, at det meste af marken var vandliden og måtte drænes. Vi optog statslån og gik i gang med arbejdet. En dræningsmester stod for selve arbejdet med gravningen og lægningen af rørene. Jeg måtte selv dække alle grøfterne til igen, og selv om den del af det kunne udføres med hestekraft, var det et kæmpearbejde. I forbindelse med dræningsarbejdet blev jeg medlem af Ringstedegnens Landboforening, for ellers var vi udelukket fra at få statslån. Samtidig hjalp planteavlskonsulenten mig med at få udarbejdet en god mark- og gødningsplan. Vi fik et markskifte med 8 marker. 2 med græs, 2 med roer, 1 med havre og 3 med byg. Samtidig fik jeg fremskaffet kredit til indkøb af god såsæd og rigeligt med kunstgødning. Denne indsats blev allerede belønnet det følgende år, da vi høstede næsten 25 fold byg og havre. Dette samarbejde med landboforeningen fortsatte igennem alle årene. (-)

Køerne var rød dansk malke race uden papir af nogen art. Men nu skulle der fodres, så vi kunne producere masser af mælk og kød. Det havde jeg lært på landbrugskolen, og denne viden skulle udnyttes. Men de dyr, vi overtog, havde aldrig været fodret så godt før, så de hævede i ledene og opførte sig, som om de havde mund- og klovsyge. Dyrlægen klarlagde dog hurtigt årsagen, og jeg var blevet en erfaring rigere. I begyndelsen foretog jeg selv kontrolvejning af mælken, så jeg kunne beregne foder mængden til dyrene. Senere blev jeg medlem af en kontrolforening og fortsatte med dette arbejde, så længe jeg havde malkekøer. (-)

Vi startede med 2 lejesøer og en gylt, som vi havde fået i bryllupsgave. En lejesø er en grisesø, der er lejet af en handelsmand. I leje betaler man to 20 kilos pattegrise af hvert kuld, soen føder. Soen er handelsmandens ejendom. Det er egentlig hårde betingelser, og vi var ikke særligt heldige med kuldenes størrelser. Helt galt gik det med gylten, vi havde fået i gave. Den åd sine egne grise. Men de slog da heldigvis til, som man galgenhumoristisk sagde i sådan en situation. Så en dag kommer der en handelsmand forbi med et læs drægtige gylte. Vi laver en byttehandel. Han får min slagtefærdige sø og 100 kr., og jeg får en gylt, som skal fare i løbet af en uges tid. Så vendte lykken. Hun fik 12 gode grise. Og ud fra denne stamme opbyggede vi os en sund svinebesæt-

ning. Denne soslægt kom til at følge os i alle vores landmandsår. (-)

Da den første sommer gik på hæld, var det nye hønsehus klar til at tage i brug. Her var plads til 125 æglæggende høns. De første 150 hønniker havde vi fået i bryllupsgave, og de begyndte at lægge æg først i august. De var flittige, og det betød, at vi havde sikkerhed for at få kontante penge mellem hænderne hver uge. Og det drejede sig om beløb, der langt oversteg de løbende husholdningsudgifter. Efter et års tid er hønsene udslidte og vil gå i fældning. Samtidig stopper de æglægningen. På dette tidspunkt solgte vi alle hønsene til slagting. Denne situation havde vi dog forberedt et halvt års tid i forvejen ved indkøb af daggamle kyllinger. (-) Vi opdrættede kyllingerne under en elektrisk kyllingemoder i et svinehus, og et par år senere indrettede vi et rum til samme brug i laden. I enkelte perioder opdrættede vi hanekyllinger til fedning. Det var en god måde at udnytte det tomme laderum på i sommerhalvåret. Vi fedede 300-400 stk. ad gangen. Det var min kone, der stod for pasningen af fjerkræet. Selvfølgelig skulle jeg sørge for, at der var foder til stede i rigelige mængder. (-) Det krævede en stor daglig og stabil arbejdsindsats at få et godt resultat af et sådant fjerkræhold. (-)

Begyndelsen af 50'erne var økonomisk gode år for landbruget. Priserne var reguleret igennem Englandsaftalerne. 1945 var dog et meget dårligt

år, der startede med forårstørke og sluttede med, at høsten druknede i regn. Også roehøsten blev meget lille. Det største problem var dog mangelen på stråfoder, som måtte købes hjem i dyre domme, hvis det overhovedet var til at få fat i. Sidst i 50'erne blev det mere vanskeligt at klare sig på de mindre landbrug. På de små statshusmandsbrug var de for længst begyndt at søge over til industrien for at øge indtægterne. For at supplere vores indtægter producerede vi en 3-4 år løg, asier og rødbeder, som vi solgte i København. (-)

Det var travle år, og i begyndelsen under små kår. Men allerede efter få år havde vi opnået en indtægt, der svarede til en skolelærerløn. Arbejdsdagene var lange. Fra seks morgen til seks aften og til tider længere. (-)

I marts 1962 sælger vi Skovhøj for samme pris, som vi havde givet for den; men vi tager hele besætningen, traktoren, redskaberne og kornbeholdningen med os. Fortjenesten ved denne handel bruger vi til udbetaling på min kones fødehjem, som mine svigerforældre ønskede at forlade, da de havde købt hus i Borup. Da min kone kun har en søster, er problemerne ved denne handel til at håndtere, således at hun også bliver tilgodeset på bedste måde. Den pris, vi betaler for vores nye hjem, er absolut rimelig. En del af prisen omfatter et arveforskud til min kone. Vi foretog selv flytningen fra begge ejendomme med min trak-

tor og gummivogn. På sidste læs fra Lammestrup øverst oppe tronede min nye karl, og han havde vores yngste datter på skødet. Vi havde haft nogle dejlige år i Lammestrup, men var godt klar over, at tiden var ved at glide fra de små landbrug. Mekaniseringen var gået i gang.

Marken harves med to køer som trækraft. Endnu i 1920'erne kunne denne situation opleves på Kertemindeegnen - men kursen var sat mod nye tider i landbruget.

